

Az Alsó-Lendvai Híradó megjelenésének 130. évfordulója

I. évfolyam.

ELŐFIZETESI ÁRAK:
Helyben hához hordva
és vidékre postán küldve:
Egész évre 4.—
Félévre 2.—
Negyedévre 1.—
Egyes szám ára10

SZERKESZTŐSEGI IRODA:
Kiszámlázott utóza hova a lap szellemi részét illető minden közlemény intézendő.
Kéziratok vissza nem adtatnak.

Programunk!

Általánosan érzett szükségnek teszünk eleget, midőn városunkban lapot alapítunk. Azon okok, melyek egy vidéki lapnak fenállása mellett általában szólnak, ilyenek létezésére mellett városunkban még különösen nyomós érvek harcolnak. Városunkban is elég jelentős központot képeznek a kulturális tevékenységnek ebbeli érdekei mellett. A harcoljunk: de amellyel hely, hol egy-egy lap a mai világhoz szükséges. A vidéki sajtóban a hivatásos szerkesztők: PATAKY KÁLMÁN és VACHOTT KÁROLY. Kiadó és lapfajlatlanos: Kardos G.

FELELŐS SZERKESZTŐK:
PATAKY KÁLMÁN és VACHOTT KÁROLY.
Kiadó és lapfajlatlanos: Kardos G.

I. Mutatóvány szám.

ALSÓ-LENDVAI HIRADÓ.

VEGYES TARTALMU HETILAP.
MEGJELEN MINDEN VASÁRNAP.

Alsó-Lendván, 1889. január 12-én.

HIRDETÉSI DÍJAK:
3 hasábos peltisor egy-
szeri hirdetésnél soronkint
6 kr. (többszöri hirdetés-
nél 5 kr. Bolygódj) 30 k.
Nyilatkozat peltisora 10

KIADÓHIVATAL:
Pénzre hová az előfizetők és a lap sz-
vonalkozó felszámolások intéze

— mint arra kiható különös részesíténi.
4. Tárcazarovatunk ségéről fogunk gondoskodni, amennyiben a módunkban állandó aratott tollu barátok mára megszerezni. Munkatársaink Vachott Sándor szágosan ism Gyulát, E. Fabiánt, K. Kiral. — Programunk a higgadt tárgyilagossággal dr. Alvo-L. ment magasztaló pangyircus irányt. hanem a gazdasági közeg és általában a 2. — Programunk a higgadt tárgyilagossággal dr. Alvo-L. ment magasztaló pangyircus irányt. hanem a gazdasági közeg és általában a 2.

Az Alsó-Lendvai Híradó
megjelenésének 130. évfordulója

Knjižnica – Kulturni center Lendava
Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ

Az Alsó-Lendvai Híradó megjelenésének 130. évfordulója

Szerkesztő

Halász Albert

Lendva
2020

Kiadó Knjižnica – Kulturni center Lendava
Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ

*A kiadást és
a rendezvényt
támogatta* Lendva Községi Magyar
Nemzetiségi Önkormányzati Közösség

Szerkesztő dr. Halász Albert
Segédszerkesztő Varga Ines

Recenzensek dr. Bence Lajos
dr. Göncz László

Fordító Varga Ines
Lektor dr. Szende Virág

Fényképek Kiadó és hivatkozott források

*Grafikai tervezés,
tördelés* Knjižnica – Kulturni center Lendava
Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ

Nyomda Tiskarna Arma, Lendva

ISBN 978-961-90887-5-3

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

050(497.4Lendava)(091)(082)

Az ALSÓ-Lendvai Híradó megjelenésének 130. évfordulója / szerkesztő Halász Albert ; [fordító Varga Ines]. - Lendva : Knjižnica - Kulturni center = Lendva : Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ, 2020

ISBN 978-961-90887-5-3
1. Halász, Albert, 1969-
COBISS.SI-ID 303679232

GALERIJA-MÚZEJ LENDAVA
GALÉRIA-MÚZEUM LENDVA

POKRAJINSKA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA MURSKA SOBOTA

Tartalom

- 7 Előszó
- 9 **Göncz László**
Alsólendva társadalmi jellemzői és népességi viszonyai a 19. század utolsó harmadában
- 25 **Halász Albert**
Az alsólendvai sajtó indulásának körülményei
- 50 **Dejan Süč**
A legfontosabb lendvai nyomdász: Balkányi Ernő
- 58 **Lendvai Kepe Zoltán**
A Hadik-múmia históriája az Alsólendvai Híradó hasábjain
- 73 **Tadeja Andrejek**
Az Alsó-Lendvai Híradó jelentései Alsólendva szűkebb területén kívüli muravidéki helyekről
- 82 **Kovács Attila**
Első világháborús katonai kitüntettek az Alsólendvai Híradó tükrében
- 98 **Papp József**
A Muraszombat és Vidéke hetilap mint gazdag helyismereti forrás
- 109 **Bence Lajos**
Az Alsólendvai Híradó a "hanyatlás" éveiben
Egy lap „tündöklése” és megszűnése
- 115 **Tanja Šimonka**
Lendavske novice – Lendvai Híradó
A tanácskozás köszöntése
- 117 **Tomka Tibor**
Az alsólendvai pennaforogatók nyomdokain...
A tanácskozás köszöntése
- 119 A kötet szerzői

ALSÓ-LENDVAI HIRADÓ.

VEGYES TARTALMU HETILAP.

MEGJELEN MINDEN VASÁRNAP.

<p>SZERKESZTŐSEGI IRODA: Kanisai utca háza a lap melléki részét illető minden közzétételre készlettel.</p> <p style="text-align: center;">Készítők vissza nem adandók.</p>	<p>FELELŐS SZERKESZTŐK: PATAKY KÁLMÁN és VACHOTT KÁROLY. Kiadó és lapnyilvántartó: Kardos G.</p>	<p>KIADÓHIVATAL: Pénteken háza az előfizetők és a lap szét küldésére vonatkozó felhatalmazások intézkedésére.</p>
---	--	--

Programunk!

Általános érzeti szükségnek teszünk eleget, mielőtt városunkban lapot alapítunk. Azon okok, melyek egy vidéki lapnak fenntartása mellett általában szólnak, ilyenek létezése mellett városunkban még különösen nyomós érvek harcolnak. Városunk úgy fogalmi, mint kulturai tekintetben már magában is elég jelentős központ képez, hogy vidékének ehhez érdekel mellett külön organum hárcsojjon: de amellett ethnográfiai tekintetben oly hely, hol egy feladata magaslattan álló vidéki lap a magyar nemzetiség magyar államesze érdekében valódi missziót teljesít.

Lapunk alapítványnak indokoltaság mellett tehát felesleges sok szaporitatnunk. Az általában felb vonsokkal, ki jellemző a módokat, melyek szerint feladatunkat megoldhatónak véljük.

1. Vereségekben első sorban városunk és vidékünk érdekei képezendik megbeszélés tárgyát és őrizkedni fogunk tullepni azon korlátokat, melyek e tekintetben a vidéki sajtónak feladata megszab és általános, országos érdekű dolgokat — melyeket a fővárosi sajtó per longum et latum meghány — e helyen — mint a

vidéki sajtóban szerkesztéssel látjuk előhozni nem fogunk, csakis annyiban, amennyiben a társadalmi egyáltalán, vagy városunk és vidékünk érdekét különösen érintenek.

A jelezt korlátokon belül városunk és vidékünk érdekeink — kulturai szükségletei mellett — különösen gazdasági viszonyait, az itt lelt hiányokat, azok orvoslási módját kísérendjük óber figyelemmel.

Programunk a higgadt tárgyilagossá!
Kerülni fogjuk a vidéki sajtó egy részében annyira lábra kapott, bírálat nélkül minden magasztaló panegyirius irányt, hanem a közigazgatási közegek és általában a hatóságok intézkedéseit tárgyalkodni fogunk, mellyel fogjuk a vidéki sajtó tekintélyét annyira alásó módokéül ócsárdási rendszeret, melyben csak személyi tekintetek irányadók.

Előttünk az ügy érdeke és nem a személy lesz irányadó!

1. A vidék érdekeinek szemmel tartására gondoskodtunk kellő számu levelezőkörrel
2. Vidékünk érdekei mellett a megye

— mint arra kiható különös figyelembe fog részesülni.

4. Tárcairovatunk szórakoztató élektéségeről fogunk gondoskodni, mi annyiban módunkban állunk, hogy e tekintetben avatott tollu baroktató sikerült lapunk számára megerezzen.

Munkatársaink sorából kiemeljük: Vachott Sándorom ó nagyságot, mint országosan ismert jeles írómat, dr. Bartha Gyulát, E. Dervarics Kálmánt, dr. Józsa Fábiant, K. Hajos Mihályt, Keley Gyulát, dr. Király Mór, Sissóhely Károlyt stb. Alvo-Lendvén, továbbá a fővárosból több általános ismert írókat.

Lapunk megjelenik minden csárnap, előfizetési árak: egész évre 4 frt, félévre 3 frt, negyedévre 1 frt.

PATAKY KÁLMÁN
VACHOTT KÁROLY
felelős szerkesztők.

TÁRCA.

Modern házias élet.
Francia eredetű után.

Könyvesen berendezett teremben reggel ülnek a férj és nő, a férj térsás kedvesben, mosolygó arczaal, mély díszes csipkékkel szegélyezett reggeli pongyolában, s rendkívül unatkozva.

A férj lassanként szérsőlegelve kávéját így szól: Irtnak a mamának, hogy pénteken vagy szombaton elutaznak.

A nő megütözve visszatartja eszéazóját, melyet már szájához emelni akart. — Mit mondasz?

— Hogy pénteken vagy szombaton elutaznak, — szól a férj meglepve, — esodoktató rajta? hisz már rég el volt határozva.

— Elhatározva? — Mond ingerülten a nő, — még eddig nem is említettél.

— Persze, hogy el volt határozva, halga tagon bár, mint más években, hiszen soha sem szoktunk a nagy versenyek után nyolce napnál tovább maradni Parisban. — kukaösen ily hőségben.

— Elhagyni Páriszt ez éválban? hisz ez boldogság! — viszonát a feleség.

Bolondság az, hogy el akarok utazni Parisból július 2-án, — szól hevesen a férj, — mikor más években rendszeren június 15-én szoktuk Páriszt elhagyni? Ah! ez mégis erős dolog.

— Jó, hát utazzal ha tetszik, de én maradok.

— Hogyan, te maradsz? — szól megütözve a férj, — Hogyan értem ezt, — text hozzá nyugtalanul.

— Ugy hogy én nem akarok didregni valahely vad vidéken, — viszonát hűgösen a nő.

— Didregni? Hallottad ezt hitenem? — mondá a férj éghez emelt szemekkel.

— Kérlek ne tréfájl vallási dolgokkal, — hangzék ségtóra hangon a válasz.

— Jól van ezizem hit nem tréfálak a vallással! De szólj kisinyem akarsz-e velem jönni vagy nem a tengeri fűrdőbe? kérde határozottan a férj.

— Ugyan hagyj el az ily emlyagos kedélyeskedést. Hallottad valaha telem hogy kis ezizemnek neveztelek volna? viszonát a boldogieske.

— Nem, s abban igazad is volt, mert rám nem igen illelnek, míg . . .

— Jeggred meg tehat, hogy én soha sem kényvetlenléd, — szól közbe mélyszóval méje.

Azt nem is teved helyesen, mert én meg nem vagyok oly idős, hogy egy kis kényzetetés rám ne férne, s nagyon jól is esnék.

— Jól esnék? Ah mily utalatos! hangzék a válasz.

— Szerencsére nem mindig gondolkodsz így — viszó a férj gúnyosan a férj.

Folytassd csak! gúnygödjél, talapdabbal érzelmet!

— Ma rossz kedvelben vagy kedvesem, — viszonát a férj mindig udvariasan.

— Mit azt az nekid, ha a tenger partján lész, én pedig itt maradok, akkor legalább nem halogatsz rossz kedvem.

— Kedes kis elkényzetettét gyermekem csak fel tiszé felélem amny józom ezt, hogy felegyeredesdet nem veszem komolyan?

— Nem? — viszonát a kis feleség ligotatott.

— No jó, indulj csak penteken s megfogod látni!

— Kedvesem penteken el fogunk utazni, — viszonát komolyan a férj, — a lakat már megrendeltem a 5-én elfogadják a ha elöb mondand voltna, hogy pár napig még Parisban akarok maradni, talán bele egyetnem volna, de most már késő.

Az Alsó-Lendvai Híradó első száma. 1889. január 12.

Előszó

Lendva város ünnepének napján, 2019. október 28-án a lendvai Városházán került sor az Alsó-Lendvai Híradó megjelenésének 130. évfordulója alkalmából rendezett tanácskozásra, melynek előadásait e tanulmánykötet tartalmazza. Az előadók olyan kutatók, akik valamilyen formában foglalkoztak e sajtóorgániummal, és előadásaikkal igyekeztek keresztmetszetet adni a dualizmus kori alsólendvai lapról és annak szélesebb kihatásairól, történelmi jelentőségéről. Több szerencsés egybeesés folytán jelenhetett meg 1889. január 12-én a régóta áhított sajtótermék, az Alsó-Lendvai Híradó. Kellettek hozzá szerkesztők, írók, nyomdász és legfőképpen olvasók, akiktől a lap fenntartását remélték a közreadói. Megjelenésétől több laptulajdonos, ill. nyomdász váltotta egymást, de kiadása zökkenőmentes volt, mígnem a harmadik évfolyam közben meg nem szűnt. Utána több ízben indult újra lap a városban, ami arra vall, hogy a polgárosodás megállíthatatlan folyamata igényelte az információforrást. Lendvának a világégések alatt és közben, azok után is 1947-ig szinte mindig is volt nyomdája (majd a múlt század 90-es éveinek végétől ismét), ahol több más nyomdatermék mellett újságokat is megjelentettek különböző eszméket képviselve, különböző címen és nyelven. Úgy, ahogy éppen a történelmi helyzet diktálta. 1956-tól nyomdája nem, de máshol nyomtatott hetilapja szintén volt. Az 1889-es indulás mai hozadéka legfőképpen abban tükröződik, hogy a városban ma is jelenik meg nyomtatott sajtó, és persze más média is már évtizedek óta megvetette a lábát, legújabbban a világhálón is elérhető digitális hírportálok. A kutatók számára a 130 évnyi írott forrás felbecsülhetetlen és megkerülhetetlen forrásként szolgálhat a múlt megismeréséhez és értelmezéséhez. Az előadások éppen ezekre kívánnak rávilágítani, és újabb ismereteket tárnak fel a korabeli sajtóról. A tanácskozást a Lendvai Színház- és Koncertterem aulájában az első újságtól a máig megjelenő lapokat szemléltető és az Alsólendvai Híradó eredeti példányait bemutató kiállítás tette teljesebbé.

A szerkesztő

Göncz László

Alsólendva társadalmi jellemzői és népességi viszonyai a 19. század utolsó harmadában¹

Az 1867 előtti állapot

A közép- és koraújkorai magyar történelemben fontos szerepet betöltő alsólendvai Bánffy család kihalásától a reformkorig Alsólendvára a pangás volt jellemző. A mintegy másfél századig tartó török hódoltság utáni újranépesítési (migrációs) folyamat, amely a 18. században a Kárpát-medence egészében kisebb-nagyobb ütemben érvényesült, Alsólendva környékét is érintette. A Lendva-vidék részbeni „feltöltődése” keretében a nemzetiségi² arányok csekély mértékben átalakulhattak, azonban a nyelvhatár (amely már a 14–15. századra állandósult a Mura mentén) lényegében nem változott. A Muravidék mai területére vonatkozó 18. századi konkrét népességmozgási adatokkal kis mértékben rendelkezünk, azt azonban részismeretekből tudjuk, hogy a török terjeszkedés következtében a Hetés területén néhány kisebb falu elpusztult, az egykori Kebeleszentmárton (addig túlnyomórészt a mai falu melletti dombon helyezkedett el) elnéptelenedett stb. Hetés esetében nagyobb beköltözésről a 18. század táján nem tudunk, Kebeleszentmártonba (Kobilje) az uradalmi erdők szakszerű gondozása céljából részben stájerországi favágókat telepítettek. Alsólendván, amely Hunyadi Mátyás korában feltehetően többségében magyarul beszélő lakossággal bírt³, a 19. század elején fellelhető szláv és német hangzású nevekből lehet arra következtetni, hogy messzebből (nem csak a közvetlen szomszéd

1 A tanulmány a „2-ARRS-P5-0081 Programska skupina” című kutatási program keretén belül készült.

2 A „nemzet” és „nemzetiség” fogalmak 18. századi kontextusban nem a mai jelentésük szerint értelmezendők (még száz esztendővel később is általában az anyanyelvet jelölték meg).

3 Aligha volt véletlen, hogy az alsólendvai Bánffy főúri család égisze alatt működő Hoffhalter-nyomdában, a reformáció hatására és elvárásai szerint is, magyar nyelven jelentek meg Kultsár György prédikátor-tanító könyvei. Az akkori közösség többségében magyar nyelvű lehetett. Ha hinni lehet a korabeli írásoknak, a 15. században a magyar alapítású pálos rend kolostora állt Alsólendva határában (akkor ugyan a városközpont, amelynek közelében az említett pálos kolostor is állt, az ún. Szent János városrészben volt – Hosszúfalu közelében, a mai „magyar nemzetiségi székház”, azaz az egykori egészségház környékén).

falvakból) érkeztek a jövevények. Vályi András 1799-ben megjelent háromkötetes könyvében sajnos Alsólendva esetében lakosságszámot nem említett, azt azonban megtudjuk összegzéséből, hogy akkor két „magyar” mezővárost tartottak számon a mai város helyén, mégpedig „Belső, és Külső Lendvát”. A „Belső Lendva” a mai városközpont környékén volt, a kisebb „Külső Lendva” pedig a Vasút utca menti településrészen jött létre (a huszadik század második felében esetenként még „Kislendva” néven emlegették ezt a városrészt). Vályi katolikus vallású lakosságot említett, tehát akkorra Alsólendva térségében, ahol a 16. század második felében jelentős szerepe volt a reformációnak, lezajlott a vallási visszarendeződés folyamata, és 1700 körül a városban a római katolikusok domináltak.⁴

A város vonzóereje az 1848-as forradalom időszakáig nem volt jelentős. A mezőváros státusú településen 1850 körül mintegy 920 lakos élt (Fényes Elek szerint 838 római katolikus, 73 zsidó és 7 feltehetően evangélikus vallású, bár a szerző „reformátust” említett).⁵ Rudolfer Antal rabbi szerint a zsidók 1773. évi összeírásakor csak egy zsidó család élt a városban. A zsidó vallású lakosság 1780 és 1848 között folyamatosan gyarapodott, az 1850-es években észrevehetően megjelent Alsólendva társadalmában.⁶ Számarányukat a város összlakossága tekintetében néhány eddigi ismertetőben ugyan „túlméretezték” (a későbbiek során még az arányokra visszatérünk), ahhoz azonban nem fér kétség, hogy a városfejlődésre vonatkozó hatásuk bizonyos területeken felülmúlta a létszámból következtethető elvárásokat. Ennek oka (Rudolfer rabbi jellemzéséből ítélve is) a más közösségekkel való békés együttélés, a kedvező milió volt Alsólendva esetében, ami alapján könnyebben kibontakozhatott a rájuk általában jellemző vállalkozói magatartás. A tárgyalt időszakban (1900-ig) az evangélikusoknak még nem volt a városban önálló gyülekezete, a „Battyándi egyházhoz” (Puconci) tartoztak. A századforduló időszakában, amikor mintegy 150 evangélikus vallású személyt tartottak számon Alsólendván és a hegyi dűlők lakói között, vált intenzívebbé az önálló egyházközség megalakítási törekvése.

Az 1848-as forradalom, majd főképpen a szabadságharc során kibontakozó hadműveletek Alsólendvát közvetlenül érintették. A Jelačić bán által vezetett horvát betörés Muraszerdahelynél

4 Vályi András: Magyar Országának leírása. II. kötet. Buda, 1799. 505.

5 Fényes Elek: Magyarország geográfia szótára II. kötet. Pest, 1851. 22.

6 Alsó-Lendva nagyközség millenniumi emlékkönyve. Szerkesztették: Füss Nándor és Pataky Kálmán. Nagykanizsa, 1898. 26–27.

nem sikerült, mert azt a belatinci nemesi származású Gyika Jenő őrnagy vezette nemzetőrség megakadályozta. Később, 1848 novemberének második felétől december elejéig, a Perczel Mór vezette hadtest a városhoz közel állította fel a határvédelmet, maga Perczel néhány hétig Alsólendvára helyezte át főhadiszállását. A szabadságharc utolsó szakaszában ez a vidék sokat szenvedett, 1849 júniusában a betörő osztrák csapatok teljesen feldúlták Alsólendvát. A Bach-féle abszolutizmus idején, amely összességében a megtorlásról szólt, a város ugyan járási székhely lett, azonban akkor még nem a fejlődésről, hanem főképpen a börtönéről, valamint az ott szolgálatot teljesítő nagyszámú börtönőrrel és hajdúval tanúskodnak a források. Az intézményrendszer akkor még hiányzott (csupán az újonnan épített elemi iskola átadása 1847-ben említhető pozitív jelenségnek), és az említett események az „egészséges” népességgyarapodásnak nem kedveztek.

Az Osztrák–Magyar Monarchia létrejötte előtt Alsólendva mezővárosban és környékén az Esterházy-féle hitbizományi birtok jelentette a legkomolyabb fejlődési lehetőséget. Annak keretében a zömében mezőgazdasági lakosság részben bérmunkához, földbérleti lehetőséghez, valamint az erdőterületek révén napszámos munkához, és mindez által megélhetéshez jutott. Másrészt az uradalmi tisztek fontos mozgatói voltak a kibontakozó társadalmi élet élénkülésének. Az említett pangás ellenére 1860 után a városka életében valami elindult. Akkorra már több, különböző áruval foglalkozó kereskedőt tartottak számon a városban. A polgárosodás kezdetére utal, hogy 1862-ben a szegényebb sorsú polgárok megsegítése céljából segélyegylet működött a városban. Úgyszintén meg kell említeni a szőlőművelést, ami akkoriban (a filoxérajárvány „térhódításáig”) az alsólendvaiak jövedelmet hozó tevékenysége volt.⁷

A járásközponttá válás kihatása a fejlődésre és a lakosság lélekszámának a növekedésére

Az osztrák-magyar kiegyezés után (1867) Alsólendva erőteljesebb fejlődésnek indult. A polgárosodás és az életkörülmények javulása párhuzamosan, de – értelemszerűen – egymással kölcsönhatásban

7 Göncz László: Fejezetek Lendva történetéből 1920-ig. MNMI Lendva, 1997. 92.

alakult, aminek következményeként akkoriban, a tágabb nyugat-pannon térségre jellemzően, a városban nagyszámban telepedtek le újonnan érkező polgárok. Mindössze fél évszázad alatt a település lakossága több mint a kétszeresére nőtt, ami rendkívül intenzív fejlődésre utal. Az 1898-as évben 420 családot tartottak számon a városban, míg az osztrák-magyar kiegyezés előtt mindössze 240–250 családról tudunk. Ennek ismeretében érthető, hogy 1850 körül a Fényes Elek által említett mintegy 950 fő helyett fél évszázaddal később már 2 ezer személyt meghaladó településről volt szó. Az 1890-es népszámlálás 2006 személyről számolt be; akkor annak a háromnegyede élt magában Alsólendván, míg mintegy 350-en a város feletti hegyi dűlők, kb. 200-an pedig Hármasmalom lakosai voltak. Egy évtizeddel később már a „szűkebb” városi polgárok lélekszáma is meghaladta a kétezer főt (Hármasmalom és „hegyi” dűlők nélkül).

A városba 1867 és 1898 közötti három évtizedben betelepült családok kb. 21%-a (51 család) érkezett 1880-ig, 193 család (79%) azonban a rendkívül intenzív népességyarodás időszakában, 1881-től 1898-ig telepedett le Alsólendván. A „felgyorsulás” legfőbb oka abban rejlett, hogy akkorra bekövetkezett a város központi szerepének a felismerése a megyében és a szélesebb régióban, a járásközpont működését biztosító intézmények bizonyos része már létrejött vagy éppen folyamatban volt, az életkörülmények pozitívabbra fordultak. E folyamat – egyrészt – nagy számban vonzotta az értelmiséget, másrészt az iparosok, kereskedők, valamint a lakosság alapigényeit (élelem, fejlettebb infrastruktúra stb.) biztosító földműves és „napszámos” (alkalmi vagy/és idénymunkát vállaló) népesség számára is kihívás volt. A tárgyalt időszakban (1867-től 1898-ig) körülbelül olyan 170–180 család költözött Alsólendvára, amelyek az értelmiséghez és az ipari-kereskedelmi szférához sorolhatók, ami a letelepedőknek bő 70%-át képezte. Ezek közül 140 család 1881 után költözött a városba, ami a dualizmuskori betelepülő értelmiségiek és iparosok 80%-a (1898-ig). Az új letelepedettek vallási megoszlás tekintetben úgy tagolódtak, hogy a 100 római katolikus család képezte a legnagyobb csoportot (meghaladta a 70%-ot), 15 evangélikus vagy református (11%), 25 pedig zsidó (18%) vallású volt. Nemzetiségi (vagy anyanyelvi) vonatkozású adatok nem állnak a rendelkezésünkre, de az ismert hatótényezők összevetése alapján feltételezhető (előforduló családi nevek, a családtagok keresztnévei), hogy a szűkebben értelmezett értelmiségiek nagyrészt magyarok (vagy magukat

magyarnak vallók) voltak. Az iparosok, kereskedők és egyéb, a „középréteghez” soroltak többsége úgyszintén magyar anyanyelvű volt, azonban közöttük jelentős arányban megjelentek a zsidó „származásúak” és a szláv (főképpen szlovén) közösséghez tartozók. A szlovén lakosság bizonyos szintű megjelenése Alsólendván természetes folyamatnak tekinthető, hiszen a városhoz mint járási székhelyhez nagyszámban kötődtek Mura menti szlovén települések Hotizától Döklezsinig (Dokležovje), valamint olyan jelentős falvak, mint Adriánc (Odranci), Cserencsóc, keletebbre a két Palina, továbbá Bagonya (Bogojina), Bratonci, Ganicsa (Gančani), Zorkóháza (Nedelica) stb., valamint a mezőváros rangú Tornisa és Belatinc. A feltételezett szlovénok aránya erőteljesebb az ún. írni-olvasni nem tudók kategóriában (ami az adott korban ugyan hátrány volt, de nem feltétlenül jelentett fejlettségi lemaradást). Az utóbbi csoportba ugyanis szorgalmas földművelők, segédmunkások és vincellérek (és ún. szőlőmunkások) tartoztak, akik közül a fiatalabbak bizonyára már többnyire írtak és olvastak, azonban a családfő (mivel a millenniumi kimutatás őket említette) írástudatlan volt. Ebben a csoportban az 1867-től 1898-ig letelepedettek között 66 család római katolikus vallású volt, valamint 2 evangélikus és 2 zsidó származásúról tanúskodnak a források. Közöttük közel 50% szlovén anyanyelvű lehetett. Bizonyára néhány, a Muraközéből származó horvát család is letelepedett Alsólendván a tárgyalt időszakban (sőt a 18. század első felében is), de nem az volt a jellemző. A 66 írástudatlan családfővel jelölt csoportba tartozók közül mindössze 17 család (26%) érkezett 1867 és 1880 között, a háromnegyede 1881 után telepedett le Alsólendván.

A 19. század utolsó harmadában betelepülők között magas volt az értelmiségiek aránya. Ezek közé az akkori korszakban nemcsak a magasan képzett, hanem az iparos, a kereskedő és esetenként a polgári iskola szintjének megfelelő képzésben részesülőket is ide sorolták (általában nem a végzettség, hanem sokkal inkább a leleményesség és a közösség javát szolgáló elkötelezettség határozta meg a polgársághoz tartozás kritériumát). Másrészt az átlagosnál erőteljesebb fejlődésre és népességgyarapodásra azért kerülhetett sor, mert – amint már utaltunk rá – Alsólendva központja lett az egyik legnagyobb kiterjedésű Zala megyei járásnak, amelynek 1888-ban mintegy 41.500 lakosa volt. Ennek következtében a városban említésre méltó számban telepedtek le jogászok, tanítók, gazdasági szakemberek, orvosok,

gyógyszerészek, mérnökök, akik – alapfoglalkozásuk mellett – fontos társadalmi tisztségeket is betöltöttek. Különösképpen az 1880 utáni betelepülés mennyiségi mutatói kiemelkedők.

A fenti adatokat a már említett „millenniumi emlékkönyvben” szereplő családnilyvántartás alapján összegeztük, és úgy készítettük el az 1867-től 1898-ig terjedő időszakra vonatkozó alábbi táblázatot.⁸ Az emlékkönyvben a családfőkre vonatkozóan jelölték meg a letelepedésre, szakmára, vallásra, írni és olvasni tudásra vonatkozó információkat. Szükséges megemlíteni, hogy az általunk „választott” három csoportba történő besorolást (értelmiségi; iparos vagy más vállalkozást üző; munkás, napszámos, szőlőmunkás stb.) mintegy 85–90%-os pontossággal lehetett elvégezni, mivel a leírásban a családfők konkrét jellemzése több esetben hiányos. Ez azonban az arányokat összességében jelentősebben nem befolyásolja, a korszakra vonatkozó letelepedés összképén semmiképpen nem változtat („rangsorolásunknál” ugyanis le- és felfele egyaránt történt „átvezetés”). Amennyiben a családfőnél írástudatlanság szerepel (ami – ahogy már említettük – nem feltétlenül jelenti valamennyi családtagra vonatkozóan azt), akkor azt a családot kivétel nélkül a „harmadik” csoportba soroltuk. Van azonban arra is példa, hogy az írástudó vincellér vagy földműves családját a „második” csoportba soroltuk (iparosok, vállalkozók stb.). Az ilyen „megoldások” aránya azonban 1–2% körüli (max. 4–5 családról volt szó).

Az Alsólendván 1867 és 1898 között letelepedő családokra, valamint azok vallási hovatartozására és a tevékenységükre vonatkozó adatok az ún. „millenniumi emlékkönyv” lakosságstatisztikája alapján

<i>A családfő foglalkozása, vallása, írástudásra vonatkozó adatai</i>	1867–1879 között telepedett le Alsólendván	1880–1898 között telepedett le Alsólendván	Összesen
Értelmiségi (közigazgatásban, igazságszolgáltatásban, oktatásban és más értelmiségi-szellemi szakmában tevékenykedő); <i>római katolikus</i>	8 római kat. 1 görög kat.	38	47

⁸ Alsó-Lendva nagyközség millenniumi emlékkönyve. Szerkesztették: Fúss Nándor és Pataky Kálmán. Nagykanizsa, 1898. Alsólendva lakossága. I–XXX.

Értelmiségi (közigazgatásban, igazságszolgáltatásban, oktatásban és más értelmiségi-szellemi szakmában tevékenykedő); evangélikus vagy református	1	4	5
Értelmiségi (közigazgatásban, igazságszolgáltatásban, oktatásban és más értelmiségi szakmában tevékenykedő); izraelita (zsidó) vallású		6	6
Iparos, kereskedő, valamint mezőgazdasági (erdőgazdasági) vagy más tevékenységet végző, írni és olvasni tudó; Római katolikus vallású	15	61 római kat. 1 görög kat.	77
Iparos, kereskedő, valamint mezőgazdasági (erdőgazdasági) vagy más tevékenységet végző, írni és olvasni tudó; Evangélikus vagy református vallású	3	11	14
Iparos, kereskedő, valamint mezőgazdasági (erdőgazdasági) vagy más tevékenységet végző, írni és olvasni tudó; Izraelita (zsidó) vallású	6	19	25
Mezőgazdasággal foglalkozó (földműves vagy napszámos), illetve más tevékenységet ellátó, néhány esetben »munkanélküli«, írni és olvasni nem tudó; Római katolikus vallású	17	49	66
Mezőgazdasággal foglalkozó (földműves vagy napszámos), illetve más tevékenységet ellátó, néhány esetben »munkanélküli«, írni és olvasni nem tudó; Evangélikus és református vallású		2	2
Mezőgazdasággal foglalkozó (földműves vagy napszámos) vagy más tevékenységet ellátó, néhány esetben »munkanélküli«, írni és olvasni nem tudó; Izraelita (zsidó) vallású		2	2
Összesen	51	193	244 (a 420-ból)

A városban egyre nagyobb számban jelentek meg a polgárosodás fontos velejárójaként számon tartott zsidó és egyéb származású kereskedők és iparosok is. Alsólendva vonatkozásában a zsidó letelepedés több hullámáról beszélhetünk, amelyek közül a dualizmus időszakában zajlónak az intenzitása volt a legmagasabb. Ez azonban nem csak a zsidóságra volt jellemző, ezért részarányuk az említett időszakban a más vallásúak mennyiségi mutatóihoz hasonlóan alakult. Az alsólendvai millenniumi emlékkönyv családstatisztikája szerint 1867 és 1898 között 33 izraelita

család telepedett le a városban, ami a 30 esztendő során összesen letelepedett családok 13,5%-a. Majdnem azonos arányt tükröz az 1890-es népszámlálási statisztika is, amely a szűkebben értelmezett városban akkor 1.380 római katolikust, 222 izraelita vallású polgárt és közel 70 evangélikust, valamint néhány tíz egyéb vallású személyt említett. Az anyanyelv megjelölése alapján 1.520-at jegyeztek magyar származásúnak, a lakosság mintegy 10%-a pedig szlovénként volt nyilvántartva.

A műveltségre vonatkozó információk keretében fontos adatnak számít, hogy a fenti táblázatban szereplő mintegy 420 alsólendvai családfő közül 99 nem tudott írni és olvasni, ami 23,5%-ot jelent. Az 1890-es magyarországi népszámlálás szerint a lakosság 56%-a volt írástudatlan, ami arra enged következtetni, hogy Alsólendva e tekintetben az átlag fölött volt. Bár azokban a családokban, ahol a családapa tudott írni és olvasni, nem biztos, hogy minden családtag esetében azonos volt a helyzet, ami – mint már korábban is említettük – fordítva is igaz volt, azaz bizonyára több olyan eset adódhatott, hogy a statisztikában írástudatlanként szereplő családfő gyermeke elsajátította a betűvetést. A pesszimista feltételezés szerint is 1890 körül Alsólendva lakosságának 60–65%-a tudott írni és olvasni, ami jóval a korabeli magyarországi átlag felett volt. Jogos azonban a feltételezés (bár alig rendelkezünk erre vonatkozó adatokkal), hogy a környékbeli falvakban jóval rosszabb volt az arány, ami a térség lakossága részéről fokozta a járásközpont iránti vonzódást.

Az osztrák-magyar kiegyezés utáni évtizedek közigazgatási, igazságszolgáltatási és kulturális vonatkozású jellemzői

Dr. Király Mór, aki – mint a társadalmi helyzet jó megfigyelője, bár hivatását tekintve orvos volt – az alsólendvai millenniumi emlékkönyvben „középkori szintűnek” jellemezte Alsólendva (és Zala megye jelentős részének) közigazgatási állapotát az 1848 előtti időszakban. Akkoriban a Lendva-vidék a Zalalövői járáshoz tartozott. Az ott székelő főszolgabíró 1846-ban kijelölt alsólendvai helyettese, szolgabírói feladatkörrel, Simon János kálócfai földbirtokos volt. A fejletlenség jellegére utal, hogy a szolgabíró volt az, aki ítéletet hozott polgári és bűnügyi ügyekben, valamint a közigazgatás és a rendőri ügyvitelt illetően ő képezte a felsőbb hatóságot. A szolgabíró „szakmai rátermettségét” akkoriban nem

a képzettség, hanem a „becsületesség és birtoktulajdon” határozta meg. Király Mór képletesen jellemezte a „hatalmas szolgabíró” szerepét, aki Alsólendván egy hónapban többször megfordult (ami a kisebb települések esetében nem mondható el), és akiről „tudva volt, hogy a nemzeti érzés felkeltésére, s a közművelődés előmozdítására leghathatósabb eszköznek tartja saját tapasztalatai szerint a mogyorófa pálcát”. Alsólendvának mégis annyiban szerencséje volt, hogy Faisztl János személyében köztisztületnek örvendő városi bírója (mai szóhasználattal: polgármestere) volt.

Amint már utaltunk rá, 1849 végén Alsólendva járási székhely lett. A közigazgatás fejlődése szempontjából országos szinten nagy jelentősége volt a törvénykezés (igazságszolgáltatás) és a közigazgatás akkor bekövetkezett kettéválasztásának, ami helyi vonatkozásban azonnal nem érződött különösebben, de hosszabb távon úgy a hivatalokban tevékenykedő szakemberek megjelenése, mint az „intézményépítés” fontos mozgatórugói voltak a polgárosodásnak. A főszolgabírói tisztséget Alsólendván 1849-től 1853-ban bekövetkezett elhalálkozásáig Babos Gyula töltötte be, aki korábban a Zalalövői járásban is ebben a szerepkörben tevékenykedett. Feltehetően nem nagyon értett a közigazgatási feladatkörhöz, és hasonlóként róttak fel az őt követő Soós Pálnak is, aki baksai földbirtokosból lett főszolgabíró. Járásbírónak Csutor Imrét nevezték ki, akit Bölcs György követett. A két említett hatalmi ágat 1854-től ismét összevonták, ami ideiglenesen visszalépés volt, de a későbbiek során aztán végérvényesen különváltak. Alsólendva mint addigi járásközpont az említett összevonás ellenére megmaradt központi helynek, azonban formálisan nem számított járásközpontnak. A Király Mór-féle beszámoló szerint 1854-ben már a „modern igényeknek megfelelően” rendezték be a hivatalt, amely a Bach-féle szigorú rendelkezések értelmében német nyelven működhetett. Előnye volt azonban az, hogy szakemberek végezték az igényes bírósági és közigazgatási teendőket. Járásbírónak egy kassai származású ügyvédet, Keresztesy Józsefet nevezték ki, akinek munkáját Mocsáry János, Kárik Ferenc és Babos Péter ügyvédek segítették. Érdekességként megemlíjtük, hogy az alsólendvai hivatalt Magyarország akkori helytartója, Albrecht főherceg is megszemlélte. Miután 1861-ben véget ért az abszolutizmus korszaka, a közigazgatás visszaállt a korábbi kerékvágásba. Az ún. Schmerling-provizórium időszakában sajnos kevésbé volt fontos a szakmai kompetencia, de a hivatali nyelv a magyar lett, a környékbeli szlovén lakossággal azonban anyanyelvükön is bizonyos

szintig kommunikáltak, ezért hivatalos szlovén, azaz „vend” tolmácsot alkalmaztak; a neves helytörténet-kutató Dervarics Kálmán aljárásbíró is hivatalos szlovén tolmács volt. Egyébként 1861-ben Simon Pál lett a főbíró, szolgabírónak pedig Molnár Pált választották meg, aki később országgyűlési képviselő lett. Hogy az 1860-as évek elején mennyire másodlagos szempont volt a tisztviselők szakmai tudása, arról Király Mór nem kis iróniával számolt be. Molnár Pált úgy jellemezte, hogy „magaviselete és szokásai után ítélve sajátságos különc volt, télen-nyáron széles karimás kalapot viselt, nyakkendőt soha nem hordott; különben jó hazafi, igen jó szónok volt, jó honvéd is lehetett, de a közigazgatási és törvénykezési ügyeknek sem múltját, sem jelenét rendszeres tanulmányozás- és gyakorlatból nem ismerte. Ezt a jó szolgabírót különben az Isten is országgyűlési képviselőnek teremtette, mert az kényelmesen szeretett élni és semmit nem dolgozni.” Az alsólendvai szolgabírói tisztséget 1862-től Bertalan Pál látta el. Jelentős változásra 1865-től került sor, amikor az ideiglenes zalai főispán, gróf Tolnai Festetics György szakavatott személyeket helyezett a járási hivatalok élére. Alsólendván a járási főbíró a korábbi megyei főügyész, Molnár Alajos lett, aki már ténylegesen a kor követelményeinek megfelelő hivatalt épített ki a városban. Két évvel később, 1867-ben Lendvay Mátyás ügyvéd lett a szolgabíró, aki Zakó Dániel esküdtjével együtt öt esztendeig egyaránt egyengette az igazságszolgáltatást és a közigazgatást is. Miután 1872-ben végérvényesen kettéválasztották a két hatalmi ágat, Alsólendván – mint újra járási központtá nyilvánított településen – mindkét területen létrehozták a legmagasabb járási intézményt: a főszolgabírószéket és a járásbírószéket. A főszolgabíró 1889-ig Nagy József volt, akinek munkáját Bertalan Pál segédszolgabíró segítette. Az őket követő tisztségviselők Szmodiss Viktor főszolgabíró és Csesznák Ödön szolgabíró voltak. A járásbírószék főbírója Lendvay Mátyás volt, akit e tisztségben később Karabélyos Elek követett.⁹

Művelődéstörténeti szempontból, mivel a 17. és 18. században a hanyatló településnek még alapiskolája sem volt, nagy jelentősége volt a Polgári Iskola létrehozásának, amely 1872-től működött. Az Eötvös-féle oktatási törvény értelmében létrehozott tanintézménynek – objektíve – nem csak művelődési és képzési, hanem „nemzeti” szerepe is volt, ami Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter intézményalapítási rendeletéből egy-

9 Alsó-Lendva nagyközség millenniumi emlékkönyve. Szerkesztették: Füss Nándor és Pataky Kálmán. Nagykanizsa, 1898. 73–79.

értelműen kiderült. Az intézmény első igazgatója Csókás György volt, de már az első tanárnemzedék körében segédtanítóként tevékenykedett a később jelentős hírnévre szert tevő Alszeghy János is. Az első években a polgári iskola a várkastélyban kapott helyet, majd 1896-ban, a magyar honfoglalás ezredik évfordulója tiszteletére új, korszerű, állami támogatással létrehozott épületbe költözött. A korábban említett, 1880 utáni intenzív népességyarapodási tendenciára utal, hogy a polgári iskola létét még az 1879/80-as tanévben a csekély számú beiratkozás veszélyeztette, a következő években viszont a helyzet stabilizálódott, aminek az egyik oka a jóval intenzívebb letelepedés volt (a másik okot a járásbeli szlovénok lakta településekben toborzott diákok létszámnövekedése képezte). Az intézmény (és a város) további fejlődése szempontjából meghatározó volt, hogy Eötvös Lóránd, vallás- és közoktatásügyi miniszter 1894. november 28-án az alsólendvai Polgári Iskolát „állami polgári iskolává” nyilvánította, valamint az új iskola építése tekintetében megtette a szükséges intézkedéseket, ami két évvel később ténylegesen megvalósult. Nem férhet kétség ahhoz, hogy – az általános magyarosítás akkorra erősödő céljai mellett – az intézmény rangjának emelését (ami biztos pénzügyi háttérrel jelentett) a város polgárainak „rohamosan” növekvő létszáma tette lehetővé. A polgárosodás programszerű felvállalása bizonyítékként az 1870-es évektől folyamatosan alakuló intézmények és egyesületek közül az Iparos Olvasókör 1901-ben elfogadott alapszabályának egyik „fő célját” emeljük ki. Ennek értelmében „a tagok szellemi kiképzése: szellemi és anyagi érdekeinek előmozdítása, valamint a hasznos társalgás fejlesztése” volt az említett egyesület egyik legfontosabb célja, ami olyan légkört teremtett, amelyben a műveltségnek, a kultúrának, az írott és közzétett szónak meghatározó szerepe volt, ami elősegítette az alsólendvai polgárosodást és fejlődést.¹⁰

A polgári fejlődés nélkülözhetetlen velejárója volt a közegészségügy és higiéné állapotának a javulása. Az 1850-es évekig Józsa Fábrián körorvos véleménye szerint rossz volt a helyzet, hiszen a településen zömében alacsony, zsuppal fedett, leginkább fából épült házak voltak, „szűk szobákkal, kicsiny ablakkal, piszkos udvarral”. A helyzet az 1870-es évektől, az intenzív letelepedés időszakától kedvezőbbé vált, azonban a körorvos szerint

10 Göncz László: Néhány adat az alsólendvai oktatás helyzetéről 1941-ig. In. Az alsólendvai polgárosodás korszaka 1867–1945. Szerkesztő: Šimonka Tanja. Galéria-Múzeum Lendva, 2003. 56–57.

korántsem volt kielégítő. Szervezettebb, a városfejlesztést fontos szempontként számon tartó időszak e téren a 19. és a 20. század fordulóján jött létre (bár már 1850 után megkezdődött). E témakör alapos és nagyobb volumenű feldolgozást igényel, amire e tanulmány keretében nem vállalkozhatunk, ezért ezúttal csak a tárgyalt korszakban Alsólendván tevékenykedő orvosokat említjük meg. Az 1830-as években, amikor Kiss Béla gyógyszerész jóvoltából a városban megnyílt az első gyógyszertár, Gunser János, Klein Ignác és Tschuk József tevékenykedtek rövidebb-hosszabb ideig a városban. Moser Samu, aki 1847-ben telepedett le, 1878-ig uradalmi orvos volt, majd azt követően 1885-ig mint első megválasztott körorvos tevékenykedett. Alsólendván gyakornokként dolgozott a tágabb térségben nevéssé vált Mangin Károly is, aki egyébként a város szülőtte volt. Az első járásorvos, aki a városban működött, Kancsal Ferenc volt, akit 1854-ben a később nagy tekintélyre szert tevő Király Mór követett azonos szerepkörben. A már említett Józsa Fábián 1886-ban lett körorvos. Az évszázad utolsó esztendejében még Brünner József érkezett Alsólendvára, aki mint gyakorló- és vasúti orvos tevékenykedett.¹¹

Alsólendva polgárosodásának időszakára több kiváló egyénnek volt befolyása, azonban – véleményem szerint – egy személy kiemelkedett a mezőnyből, a fáradhatatlan és rendkívül szerteágazó érdeklődésű ügyvéd, Kakasdi Hajós Mihály. A Maros-Torda vármegyei Kakasdról származó családba született 1836. szeptember 15-én az erdélyi Kolozson (ma Románia). Jogi egyetemet végzett, később ügyvédként tevékenykedett. Miután Alsólendva 1872-ben járásbírótságot kapott, országos pályázat keretében az ügyvédi állások egyikét Hajós Mihály nyerte el. Már a következő évben kezdeményezője volt az önkéntes tűzoltó egyesület alapításának, amelynek négy évtizedig a vezetője volt. Egyik kezdeményezője volt az 1873-ban alapított takarékpénztárnak, majd évtizedekig igazgatósági tagja. Ügyszintén kimagasló érdemei voltak a várost érintő vasút létrehozásánál, valamint az önálló képviselőtestülettel és városvezetéssel rendelkező nagyközségi státust megcélzó mozgalomnak is Hajós Mihály állt az élére, aminek 1891-ben lett eredménye. Akkortól – a város lakossága hálájaként – örökös képviselőtestületi mandátumot kapott. Mindez mellett a Polgári Iskola iskolaszékének hosszú évekig elnöke volt, valamint az új iskolaépület létrejöttének

11 Alsó-Lendva nagyközség millenniumi emlékkönyve. Szerkesztették: Füss Nándor és Pataky Kálmán. Nagykanizsa, 1898. 61–69.

ösztönzője és támogatója, majd a századforduló után a Hungária Esernyőgyár alapító tagja. Az alsólendvai polgárosodás fáradhatatlan „harcosát” számos társadalmi egyesület és mozgalom élén is megtaláljuk, mint a Polgári Olvasóegylet és a Casinó, amelyek elnöke volt, az Ipartestület, az 1903-ban alakuló labdarúgó egyesület, amely tiszteletbeli elnökének választották meg, és még hosszan sorolhatnánk érdemeit. Kakasdi Hajós Mihály távoli vidékről származó emberként gyorsan rátapintott Alsólendva fejlődési lehetőségeire. A helyi polgárosodás „atyja” 1912. augusztus 10-én hunyt el Alsólendván, a Szentháromság templom (kápolna) családi kriptájában nyugszik.

Hajós Mihály irányításával mozgalom indult abból a célból, hogy Alsólendva közigazgatásilag önállósuljon a környékbeli falvaktól, és formálisan nagyközséggé, működési szempontból a rendezett tanácsú városokhoz hasonló tevékenységet ellátó közigazgatási egységgé váljon. Enélkül sokkal korlátozottabbak voltak a fejlődés lehetőségei, ezért a státus megváltoztatása igényes és komoly mérlegelésnek alávetett folyamat volt. A megye törvényhatósági testületének a támogatása kellett hozzá, miután a belügyminiszter a státust engedélyezte. Erre 1891. július 1-jével került sor, amikor a várost a környékbeli településektől önállósították. Akkortól a város közügyeit a polgárság által megválasztott képviselőtestület és a városi vezetőség (polgármester) önállóan irányította. Ettől függetlenül Alsólendva továbbra is Zala megye egyik jelentős járási székhelye maradt a főszolgabíró vezetésével. A kettős funkció – a járási székhely és a nagyközségi státus – a fejlődés szempontjából hatékony párosításnak bizonyult.¹²

Az első városi újságra, az Alsó-Lendvai Hiradóra vonatkozó néhány reflexió

Leegyszerűsítve úgy fogalmazhatnánk, hogy egy helyi jellegű újság egyrészt következménye és értéke az adott település fejlődésének, másrészt azonban, miután megalapították, annak formálója, serkentője is. Így volt ez az Alsó-Lendvai Hiradó esetében is. A hetilap létrejöttének, jellegének és tartalmának mélyrehatóbb elemzésére ezúttal nem vállalkozunk, csupán néhány szempontra

¹² Göncz László: Kakasdi Hajós Mihály, a polgári fejlődés alsólendvai élharcosa. In: Az alsólendvai polgárosodás korszaka 1867–1945. Szerkesztő: Simonka Tanja. Galéria-Múzeum Lendva, 2003. 79–87.

és a „küldetésére” vonatkozó kérdésre utalunk röviden. Mivel az említett hetilapnak három megjelenési periódusát tartjuk számon, most főképpen a kezdetekkel összefüggő tartalmat érintjük.

A hetilap szerkesztői az újság létrejöttékor azt a célt is bejelentették, hogy, „a magyar nemzeti és a magyar állameszme érdekében missziót kívánnak teljesíteni”. A megjelölt cél valamennyire magyarázatra szorul. Téves lenne a következtetés, hogy az újság a radikális magyarosítás eszköze kívánt lenni. A megjelenés első ciklusában (1891-ig) arról nem volt szó. Azonban tény, hogy a magyar politikára (főképpen a hatalmi elitre) negatívan hatott az 1848-as időszakban erőteljessé vált nemzetiségi mozgalmak ereje és jellege. A nemzetiségi kérdést azonban nem tudták megoldani (objektíve gyakorlati szinten rosszul kezelték), ezért valamennyi magyarországi nagyszámú nemzeti kisebbséggel konfliktushelyzetbe kerültek. A Mura mentén élő szlovénokra ez nem (vagy csak minimális szinten) volt jellemző, azonban egyfajta félelem itt is létezett. Nem meglepő, hogy az Alsó-Lendvai Hiradóban erre vonatkozó cikkek is megjelentek. Elsősorban a műveltség javításának a kérdésével magyarázták a magyar nyelv terjesztését a szlovénok körében, ami mai szempontból bizonyára negatív kritikát válthat ki. Akkor azonban a mainál kisebb volt annak a jelentősége, hiszen objektíve a vidék Magyarországtól történő elcsatolásának a lehetőségét még a legvakmerőbbek sem rebesgették (ezért a „magyartól való félelem” akkor még nem volt jelen a szlovénok közgondolkodásában). Az egyik szerkesztőnek, Pataky Kálmánnak erről az volt a véleménye, hogy: „Nyelvében él a nemzet. Törekedjünk tehát legalább azt kivinni, hogy Magyarországon minden polgár magyarul is beszéljen, mert ha a magyar nyelvet megtanulta, együtt is fog érezni a magyarral. S ha nem is mondhatjuk el azt, amint a franciák és a németek: hogy Franciaországban mindenkinek franciának, Németországban mindenkinek németnek kell lennie, legalább elmondhassuk azt, hogy Magyarországon mindenki beszéli a magyar nyelvet.” A későbbi időszakban erről a témáról sértőbben és radikálisabban is írtak sajnos az újságban.

A hetilap szerkesztőinek az is fontos bejelentése volt, hogy elveik „higgadt tárgyilagosságon” alapulnak, azaz nem akartak csak magasztalni (ahogy azt akkoriban több helyi sajtó tette), hanem objektív és kritikus hangnemet ígértek a közigazgatás terén tapasztalt kérdésekkel és más nehézségekkel kapcsolatban. Az alaptalan rágalmozást és az olcsó személyeskedést mellőzni

kívánták. „Előttünk az ügy érdeke, és nem a személy lesz irányadó!” – hangoztatták. Az első időszakban e téren is sikeresek voltak, ami a helytörténet-kutatás szempontjából megkönnyíti a helyzetet, mert az akkori események rekonstruálásánál az átlagosnál kisebb a torzítás veszélye. Később, az 1910-es években, valamint a világháború idején azonban már sokkal rosszabb volt a helyzet.

Mivel a hetilap alkotógárdáját úgy képzeltek el, hogy annak a városban zajló társadalmi, politikai és kulturális élet szereplői is esetenként része lesznek, végezetül felidézünk, hogy az említett Hajós Mihály már a legelső (mutatvány) számban mit írt az akkori időszak egyik legnagyobb kihívásáról, Alsólendva „rákapcsolásáról” a vasúti hálózatra. „Alsólendva népe szorgalmas, mint a méh, becsületes a szó nemes értelmében, s mindenen felett magyar minden ízében”. Arra a kérdésre, hogy kiváló természetes adottságai és szorgalmas népe ellenére miért ismeretlen és fejletlen, a következő volt Hajós Mihály válasza: „Semmi más, mint az, hogy el van zárva a világtól, nincsenek közlekedési eszközei, nincs piaca, ahol terményeit értékesíteni tudná. Ha a világgal érintkezni akar, három órányira éri el a legközelebbi vasúti állomást. Ha terményeit értékesíteni akarja, egy napi járótt kell tennie, míg piacot ér, s ha ide eljutott, a nyereszkeedésben határt nem ismerő kufárok, kényszerhelyzetét kihasználva, oly árért veszik meg produktumát, ami fuvarját, fáradságát, idejét csak részben téríti meg. Pár éve kezdtünk helyzetünk komolyságával foglalkozni. Meg is indult a mozgalom sorsunk javításának célja felé. Gyülekeztünk, bankettiroztunk egy jobb jövő megteremtésének érdekében, s hála a nagyobb érdeket elősegítő gondviselésnek, odáig fejlődött dolgunk, hogy a vasúti összeköttetés biztos kilátásba helyeztetett.” Ezek után felszólította a tekintélyesebb polgárokat, elsősorban a birtokosokat, kereskedőket és iparosokat, hogy álljanak az ügy mellé, és ne szalasszák el az egyszeri lehetőséget. Egy esztendővel később Alsólendvára befutott az első vonat!

Irodalom

- Fényes Elek
1851 Magyarország geographia szótára II. kötet. Pest, 22.
- Fúss Nándor – Pataky Kálmán (szerk.)
1898 *Alsó-Lendva nagyközség milleniumi emlékkönyve 1896*. Nagykanizsa, I–XXX, 26–27, 61–69, 73–79.
- Göncz László
1997 Fejezetek Lendva történetéből 1920-ig. Lendva, MNMI, 92.
- 2003 Néhány adat az alsólendvai oktatás helyzetéről 1941-ig. In: Šimonka Tanja (szerk.): Az alsólendvai polgárosodás korszaka 1867–1945. Lendva, Galéria-Múzeum, 56–57.
- 2003 Kakasdi Hajós Mihály, a polgári fejlődés alsólendvai élharcosa. In: Šimonka Tanja (szerk.): Az alsólendvai polgárosodás korszaka 1867–1945. Lendva, Galéria-Múzeum, 79–87.
- Vályi András
1799 Magyar Országnek leírása. II. kötet. Buda, 505.

Halász Albert

Az alsólendvai sajtó indulásának körülményei

A 19. század második felében létrejövő kedvezőbb vállalkozói légkör hatására Magyarországon is ugrásszerűen megnőtt a fővárosi és a vidéki lapok száma. Míg 1867-ig a nyomdászat engedélyhez kötött iparág volt, addig az 1848-as sajtótörvény életbe lépésével megfelelő tőkével gyakorlatilag bárki állíthatott fel nyomdát. Az 1872-es évi ipartörvény eltörli az iparúzéshez szükséges addigi kauciót is, sőt, szakképesítés felmutatására sincs szükség, így a nyomdák száma Zala vármegyében is egyre nő.¹ Míg 1866-ban a statisztikák 105 nyomdát tartottak számon, ebből vidéken 88-at,² addig a Magyar nyomdászok évkönyve 1889-ben közzétett,³ de már az 1888. október közepén lezárt kérdőíves felmérése szerint⁴ 410 nyomda üzemelt Magyarországon.⁵ Ebből Budapesten 68, a Duna jobb partján pedig 65. Zala vármegyében Balatonfüreden a Füredi Könyvnyomda, Csáktornyán Fischel Fülöp nagykanizsai nyomdász fióknymodája, Keszthelyen Kardos Gábor, Nagykanizsán Fischel Fülöp, Vajdits József, Weiss L. és F., Tapolcán Löwy B., valamint Zalaegerszegen özv. Tahy Rozália. Ezekben a városokban, nyomdákban különböző lapok is megjelentek már.⁶

Alsólendván az első nyomtatott hetilap 1889. január 12-én, vasárnapi napon, a helyi (fiók)nyomdából került ki. Címe Alsó-Lendvai Híradó, alcíme Vegyes tartalmu hetilap.⁷ Létrejöttéhez néhány alapvető feltételre volt szükség: megfelelő nyomdára és olyan nyomdászra, aki el tudta készíteni a hetilapot, továbbá szerkesztőkre, újságírókra, ill. szerzőkre és főleg olvasókra, azaz anyagi forrásra, hogy a vállalkozás fenn tudja tartani magát. A lehetőséget az 1867-ben országosan és a város életében is elkezdődő változások hozták meg, amikor Alsólendva járási székhely lett. Ez azt eredményezte, hogy járási hivatalok, intézmények alakultak, pl. 1871-ben a Polgári Olvasó-Egylet, 1872-ben polgári

1 Foki 1990, 281–282.

2 Uo.

3 Firtinger 1889, 113–126.

4 Ezért előfordulhat, hogy a közölt adatok pontatlanok.

5 A horvát területek kivételével.

6 Horváth 1978.

7 A címekben és idézetekben az eredeti írásmódot követjük.

iskola, és a kisváros arculata küllemében lassan elkezdett a hivatalnoki, tanítói, iparos lakosság igényeihez igazodni, egyúttal a polgárosodó lakosság szellemi igényeit is kiszolgálva. Lassan, de 1889-re megérett az idő a sajtóorgánum megjelenésére is.⁸

A hetilap megjelentetésének ötlete, igénye, úgy tűnik, hosszabb ideje volt jelen a városban, kiadásához bizonyos előkészületekre is szükség volt. Első lapszámában a lapindító vezércikk első mondata is erre utal: „Általánosan érzett szükségnek teszünk eleget, midőn városunkban lapot alapítunk.”⁹ Bellosics Bálint a 4. számban Bárd álneven, Budapestről köszöni meg a szerkesztőknek, hogy felkérték szerzőnek. Ebből is kiolvashatjuk, hogy régóta gondolkodtak lap indításán: „A lap első száma, megvallom, határtalan örömet szerzett nekem, mert egy régen vajudó eszme megtestesülését üdvözölhetem benne.”¹⁰ Többen üdvözik a kiadását: Belatincról egy „Horváth örvezető úr”-ként aláíró olvasó: „Tehát végre valahára »Hirt ad < A.-Lendva. Szép! Bizony ideje volt, hogy magához tért, s kezébe vette a haladás zászlaját. Csak előre a megkezdett pályán, az elismerés lépten nyomon követni fogja mert nagyobb szolgálatot nemzeti ügynek még senki se tett, mint a minőt itt az ország szélén az »Alsó-Lendvai Hirado« tenni fog. A vidék részéről hiszem tömegesen fognak a kibontott zászló alá sorakozni s úgy anyagi mint szellemi támogatásba részesítendik e vidék azon egyetlen organumát, mely a közművelődés és közgazdaság érdekeinek előmozdítására vállalkozott.”¹¹ A 3. számban Lentiből, az egyik későbbi, többször jelentkező szerző, Falvy János hosszú levélben méltatja a lap fontosságát, az évek óta várt vasútvonalhoz és a vonathoz hasonlítja, ami majd sok jót hoz magával.¹² Hogy korábban tervezett kiadványról van szó, azt mi sem bizonyítja jobban, mint a zalai lapok híradásai.

A csáktornyai Muraköz már 1888. április 15-én hírül adja, hogy „Alsó-Lendván »Alsó-Lendva és vidéke« cimen lapot szándékoznak megindítani, amely a vidék közművelődési, közgazdasági sat. érdekeit lesz hivatva előmozdítani. Szerkesztője hallomás szerint Pataky Kálmán polg. iskolai tanár lesz. Gratulálunk Alsó-Lendva

8 A témával többen foglalkoztak, pl.: Bánfi 2006., 2008, Brumen 1971, 1961, 1974, 1981., Papp 1998, Papp é. n. – b, 2002., Varga 1989, 1990., Horváth 1942.

9 Alsó-Lendvai Hiradó 1889. január 12. (1. évf.), 1. sz. 1.

10 Alsó-Lendvai Hiradó 1889. február 2. (1. évf.), 4. sz. 3.

11 Alsó-Lendvai Hiradó 1889. január 12. (1. évf.), 1. sz. 3.

12 Alsó-Lendvai Hiradó 1889. január 27. (1. évf.), 3. sz. 3–4.

haladásához!”¹³ Majd néhány nap múlva, 1888. április 21-én a nagykanizsai Zalai Közlöny is közzé teszi, hogy „Alsó-Lendván lapot szándékoznak megindítani.”¹⁴ Hasonlóan a zalaegerszegi Zalamegye 1888. december végén: „Uj lap megyénkben. Alsó-Lendván – mint értesültünk – Pataky Kálmán polgári iskolai tanár szerkesztése mellett újévkor »Alsó-Lendva és vidéke« címmel új társadalmi hetilap indul meg.”¹⁵ Majd rá egy hétre ugyanott: „Pataky Kálmán alsó-lendvai polgári iskolai tanárnak – benyújtott kérelmére – a közigazgatási bizottság az Alsó-Lendván megindítandó »Alsó-Lendva és Vidéke« című heti hirlap szerkesztését az iskolaszék pártoló ajánlatára megengedte.”¹⁶ E híradásokból azt tudhatjuk meg, hogy eredetileg teljesen más címet szántak a lapnak és azt is, hogy csak egy felelős szerkesztője lett volna. Nem így történt. Az alsólendvai lap címe az Alsó-Lendvai Hiradó lett, és ketten szerkesztették, Pataky mellett még Vachott Károly is.

Az új lap megszületését is üdvözik a szomszédos kiadványok. A Zalai Közlöny 1889. január 15-én: „Uj lap Zalavármegyében »Alsó-Lendvai Hiradó« czimen Pataky Kálmán és Vachott Károly (koszorus költőnk Vachott Sándor fia) felelős szerkesztése és Kardos Gábor nyomdász kiadásában jelent meg a mutatóvényszám. A heti lap élénk és ügyesen szerkesztett. Üdvözljük és hosszú életet kívánunk. Ára egész évre 4 frt, félévre 2 frt s negyedévre 1 frt.”¹⁷ Hasonlóan említi a Zalamegye.¹⁸

A kiadvány kolofonjában, Pataky Kálmán és Vachott Károly felelős szerkesztők alatt mindjárt a kiadó és laptulajdonos, Kardos G., azaz Kardos Gábor, keszthelyi nyomdász nevét olvashatjuk. A szerkesztőség Lendván a Kanizsai utcában, a kiadóhivatal pedig a Fő utcában volt. Ezen kívül a három kulcsfontosságú személyről a kiadványból nem sokat tudhatunk meg. A felelős szerkesztők programjukban megírják, hogy a város a forgalom és a kultúra szempontjából már önmagában elég jelentős központ ahhoz, hogy sajtóorgánuma legyen. Fontos szerepet szánnak majd a város és vidék érdekeit előtérbe helyező vezércikkeknek, melyekben a kulturális igények kielégítése mellett a gazdasági tevékenység fejlődésének serkentése céljából e területek figyelemmel kísérése

13 Muraköz 1888. április 15. (5. évf.), 16. sz. 2.

14 Zalai Közlöny, 1888. április 21. (27. évf.), 16. sz. 3.

15 Zalamegye 1888. december 16. (7. évf.), 51. sz. 5.

16 Zalamegye 1888. december 23. (7. évf.), 52. sz. 3.

17 Zalai Közlöny 1889. január 19. (28. évf.), 3. sz. 3.

18 Zalamegye 1889. január 20. (8. évf.), 3. sz. 4.

is szándékukban áll. Programként a higgadt tárgyilagosságot, nem a szenzációhajhászást kiáltják ki, és az ügyet, nem pedig a személyes érdekeket helyezik előtérbe. Tervezik a levelezői hálózat kiépítését, a munkatársak sorából kiemelnek néhány helyi jeles személyt, többek közt Vachott Sándorné öngyógyítását mint országosan ismert jeles írónt, dr. Bartha Gyulát, az alsólendvai állami polgári fiúiskola igazgatóját, E. Dervarics Kálmán királyi aljárásbíró és író, történelemkutatót, dr. Józsa Fábián körorvost, Kakasdi Hajós Mihály ügyvédet, a polgárosodás egyik helyi előmozdítóját, jeles közéleti személyt, Kelcz Gyula ügyvédet, dr. Király Mór járási tiszti orvost, Sissoovich Károlyt, az Alsó-lendvai takarékpénztár igazgatósági tagját és egyéb, „a fővárosból több általánosan ismert írókat”.¹⁹ Ők a város életének több területén is jeleskedtek, ott voltak mint egyesületek alapítói, pl. a kaszinó, a polgári olvasóköri és a takarékpénztár választmányi tagjai, tisztségviselői.

A két felelős szerkesztő közül Pataky Kálmán, erdélyi származású tanár 1857-ben született Maros-Torda vármegyében. Pesten végezte tanulmányait, ott volt nevelő,²⁰ majd Alsólendvára nevezik ki segédtanítónak.²¹ 1882. február 15-én telepedik le Alsólendván.²² Ebben az állásában 1887-ben végleg megerősítik,²³ 1890-től rendes tanárnak nevezik ki.²⁴ 1888-ban Bagladon eljegyzik²⁵ a közeli Szentgyörgyvölgyről származó Molnár Irmát, majd 1889-ben házasságot kötnek.²⁶ 1896-ban megszületik első fiúgyermekük, ifj. Pataky Kálmán, a nemzetközi hírnévre szert tett operaénekes. Lendván bőven kiveszi a polgárosodó kisváros életéből a szerepét, közéleti, kulturális téren tevékenykedik, pl. ő az „Alsó-Lendva nagyközség milleniumi emlékkönyve 1896” c. díszes kiadvány egyik szerkesztője, a Visszapillantás a magyar

19 Alsó-Lendvai Híradó 1889. január 12. (1. évf.), 1. sz. 1.

20 Somogyi–Molnár 1968, 7.

21 „A zalamegyei általános tanító-testület „alsólendvai járási köre” f. évi november hó 9-én Alsó-Lendván a polgári iskolában (várbán) tartja meg őszi közgyűlését...” ahol tagfelvétel miatt Pataky Kálmán is földrajzi témában előadást tartott. Néptanítók lapja 1882. október 21. (15. évf.), 42. sz. 675.

22 Fúss–Pataky 1996, XXI.

23 Néptanítók lapja 1887. február 7. (20. évf.), 11–12. sz. 91., Budapesti Hírlap 1887. február 7. (7. évf.), 37. sz. 6., Pesti Hírlap 1887. február 7. (9. évf.), 37. sz. 7.

24 Alsó-Lendvai Híradó 1890. április 27. (2. évf.), 17. sz. 3.

25 Fővárosi Lapok 1888. november 28. (25. évf.), 329. sz. 6., Zalamegye 1888. december 2. (7. évf.), 49. sz. 3.

26 Somogyi–Molnár 1968, 7., ebben a kiadványban Molnár Máriának említik.

nemzet és Alsó-Lendva történetére c. fejezetének szerzője.²⁷ 1907-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter Csáktornyára helyezi át, előlépteti, és a polgári iskola igazgatójává nevezi ki.²⁸ Az Alsólendvai Hiradó²⁹ erről májusban ad hírt: „Pataky nemcsak jó atya volt a gondjaira bizott iskolás-gyermekeknek, hanem mintegy lelke volt a lendvai társadalomnak. Mint a puritánságig egyszerű, demokrata ember mindenütt ott volt, ahol fáradságot igénylő munkáról volt szó; több egyesület vezetőségében is kifejtette tevékeny munkásságát, az Iparos-Olvásokör pedig, amely hosszú évek óta szeretettel csüngött rajta, agilis elnökét veszti el benne. Pataky hosszú időn át volt szerkesztője lapunknak, sőt ő volt egyik megalapítója. Alsólendvára több mint 25 esztendővel ezelőtt került...”³⁰ Az 1908. februári számában, Oszeszly M. Victor, a lap akkori felelős szerkesztője vezércikkben jelenti be Pataky ünneplését, arcképének leleplezését az Iparos Olvásokörben. Kiemeli, hogy Pataky hét éve alapította az olvásokört, de nemcsak ebben vannak elévülhetetlen érdemei, hanem általában véve a város szellemi fejlődésének tekintetében is. Nem felejt kiemelni: „Köszöntjük mi is, mint az Alsólendvai Hiradó alapító szerkesztőjét, az emberszeretet bajnokát, a megtestesült tevékenységet, a nagy demokratát!”³¹ Magáról az ünnepről is bő beszámoló olvashatunk a március 8-ai lapban. Az arcképet nem más, mint a város szülötte, később az első képzett festője, Faragó Márton³² készítette: „Mindenki kíváncsi volt a képre, melyről már előzőleg az a hír volt elterjedve, hogy egyik legsikeresebb munkája Faragó Marcinak, a tehetséges fiatal festőnek.”³³

Vachott Károlyról gyérebbr források állnak rendelkezésre. Először mindenképpen családi hátterét kell megvizsgálnunk. Apja, Vachott Sándor, 1818-ban Gyöngyösön született, az ő apja Vachott Imre, anyja Hercsúth Zsuzsanna, aki egyébként Kossuth Lajos unokatestvére volt.³⁴ Imre, jogi végzettsége révén, az Esterházy hercegi uradalom ügyésze volt. A költői pályára lépett Sándor,

27 Fúss–Pataky 1996.

28 Somogyi–Molnár 1968, 7., Szinnyi 1891–1914.

29 1904. október 2-ai számától változik a lapcím: Alsólendvai Hiradó.

30 Alsólendvai Hiradó 1907. május 19. (12. évf.), 20. sz. 3.

31 Alsólendvai Hiradó 1908. február 23. (13. évf.), 8. sz. 1.

32 Bence 2015.

33 Alsólendvai Hiradó 1908. március 8. (13. évf.), 10. sz. 1–2.

34 Vachott Imréné édesanyja Kossuth Lajos apjának, Lászlónak volt a testvére. Kossuth Lajos pedig a Pesti Hírlap alapítója és szerkesztője volt.

az író, ügyvéd, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) levelező tagja, a Kisfaludi Társaság rendes tagja, a szabadságharc alatt Kossuthnak volt a titkára, amiért bebörtönzik, de kiszabadul, majd az ötvenes évek elején egyik üldözött barátját házába fogadja. Ezért feljelentik és börtönbe kerül, meghurcolják, ennek következtében megbetegedik, módos barátai ideggyógyintézetbe segítik, ám 1861-ben meghal. Neve a kor jelesebb költői, írói, az értelmiség mellett tűnik fel, akikkel ő és a családja is szoros kapcsolatban voltak. Közülük ki kell emelni testvérét, az író, színműíró és lapszerkesztő Imrét és a fiatalon elhunyt lánytestvérét, Kornéliát, Erdélyi János feleségét. Erdélyi szintén költő, kritikus, esztéta, filozófus, népköltési gyűjtő és az MTA tagja volt.

Vachott Sándor felesége, Csapó Mária jómódú pesti családban született, négy húga volt, apja neves ügyvéd, aki megengedhette családjának a pazar életet. A művészetpártoló család szalonja a kor művészei, politikusai gyülekezőhelye volt. Itt mutatták be egymásnak a fiatalokat is, Sándort és Máriaét, aki tizennégy éves sem volt, amikor 1843-ban összeházasodtak. Ám Csapó János váltóhamisításba keveredett, és 1844-ben eltűnt. Kiderült, hogy nem is volt nemesi származású. A család anyagilag tönkrement, Vachott Sándor fogadta be házába felesége anyját és testvéreit. Felesége terhessége alatt idegösszeroppanást kapott, koraszülött gyermekük meghalt. Egyébként Mária egyik testvére volt az a tizenöt éves Csapó Etelka, akihez Petőfi számos verset írt, hiszen bejáratos volt Vachottékhoz, ott ismerte meg Etelkát. A családot azonban továbbra is üldözte a balszerencse. Etelka 1844-ben megfázott, és a következő év januárjában elhunyt.

Csapó Mária számára szűkös megélhetés várt, férje halála után pedig gyakorlatilag jövedelem nélkül maradt, és a családi barátoktól, mint pl. Eötvös Józseftől remélt segítséget. Saját maga is kénytelen volt tollat ragadni, és mi mással, mint ahogy a család számos tagja, írással, fordítással, lapkiadással igyekezett fenntartani saját magát és gyermekeit. Bizonyára alapos lapkiadói, szerkesztői ismeretekre tett szert az idők folyamán, hiszen számos lapot jelentetett meg. Az igyekezet azonban nem volt elegendő, irodalmi próbálkozásai nem hozták meg az anyagi biztonságot.

Erre a rövid, összegző kitérőre az egyébként bő szakirodalom ellenére azért volt szükség, hogy bemutassuk Csapó Mária családi hátterét, azokat a köröket, ahol mozgott, és azt az irodalmi miliót, amely körülvette.³⁵

35 Lm. Kenyeres 2001, Szinnyei 1891–1914, a Pallas Nagy Lexikona, Demmel

Az irodalomtörténet voltaképpen kevés forrása szól arról, hogy életének utolsó éveit hol és mivel töltötte. Alsólendváról ismerjük egy 1887-ben keltezett levelét,³⁶ de nem tudjuk, mikor és miért került erre a családja származási helyétől oly távol eső vidékre. Hogy nagy szerepe lehetett az alsólendvai lap indulásában, ahhoz kétség nem fér. Gyakran emlegetett szerző, eredeti írásokat is közöl a lapban.³⁷ Fia, Károly, aki a lap szerkesztője, elsősorban fordításokat tesz közzé francia³⁸ és angol nyelvből,³⁹ ill. elhunyt húga, Ida írásait közli.⁴⁰ Vachott Sándorné 1887-ben 57 éves volt,

2009 és 2019, T. Erdélyi 2006, Völgyesi 2019, Szilágyi 2019, Deák 2019, Török 2019, Kerényi 1999. stb.

36 Vachottné levele Pulszky Ferenchez, Alsólendva, 1887. augusztus 4. OSZK Kt Fond VIII/1103. Pulszky egyébként Vachott Sándor násznagya volt; az Alsó-Lendvai Híradó első lapszámában közölnek tőle cikket.

37 Vachott Sándorné néven pl. „A karbunkulus torony. Kárpáti monda.” Ebben idéz Petőfi, Garay, már halott férje, Vachott Sándor, Tompa és mások verseiből. Folytatásokban jelennek meg a Tárca rovatban a lap 1889. január 20-ai számától. Márciustól itt jelenteti meg egyik fontosabb művének, a kétkötetes „Rajzok a múltból. Emlékiratok. című munkájának részleteit „Rajzok a multból. A költő mint gazda. Mutatvány Vachott Sándorné „Emlékiratai” nyomtatás alatt levő második kötetéből.” cím alatt. Továbbá „Karácsonyi nemtő” az Alsó-Lendvai Híradó 1889. decemberi számának karácsonyi mellékletében, a „Holdvilág mellett. – Monda. – Irta: Elemér közleménye után Vachott Sándorné.” az Alsó-Lendvai Híradó 1890. november 23-ai számában, stb.

38 Pl. „Modern házas élet. Francia eredeti után.” V. K. monogrammal, Alsó-Lendvai Híradó, 1889. január 12. (1. évf.), 1. sz. 1–3.

39 „A Herkules vize” c. regényt angoltól fordította, Gyöngyösön jelent meg 1897-ben, két kötetben. Folytatásban az Alsó-Lendvai Híradóban is közli. „Katzenjammer.* Mutatvány a »HERCULES VIZE« című regényből, angoltól fordította Vachott Károly.” Első rész Alsó-Lendvai Híradó, 1889. április 28. (1. évf.), 16. sz. 1–2., utolsó rész Alsó-Lendvai Híradó, 1889. október 13. (1. évf.), 40. sz. 1–3. A szerző neve, a mű címe azonban a következő írásmódban is megjelenik: „»A Hercules vize« című regényből. Angoltól fordította: Vachott Károly.” Alsó-Lendvai Híradó, 1889. május 12. (1. évf.), 18. sz. 1–3. A mű Vachott Károly Lendváról való távozása után néhány évvel jelent meg: „— A Herkules vize. Egerből Beznák Gyula könyvkereskedő két kötetes regényt küldött hozzánk, melyet angol szerző irt „A Herkules vize” és melyet Vachott Sándor fia, Vachott Károly fordított magyarra. Ha nem is látható a regényen a szerző neve, mégis az előszóból tudjuk meg, hogy a szerző a geológusok nemzetközi kongresszusán Magyarországon járt, ittidőzése alatt Herkules fürdőn is tartózkodott, ott írta meg regényét, melynek tárgyát onnét merítette és a magyar földön lejátszódó regény nagy érdeklődést keltett Amerikában. Ezen érdeklődés érthető. A regény szép, érdekfeszítő és a fordítás pompás. Az igazi szerző nevét épuget elhallgatja a címlap, mint a könyv árát.” Pécsi Napló 1898. december 20. (7. évf.), 291. sz. 8.

40 Folytatásban közölte prózáját: „Két téli est. írta: Győrffyné Vachott Ida.

1896-ban bekövetkezett haláláig szinte végig Alsólendván élt Károly fiával és a család egyéb tagjaival is, akiknek pontos ki-létét részben csak feltételezhetjük. Károly 1849-ben született, így 1887-ben Alsólendván 38 éves volt.

1889-ben olvashatjuk több országos lapban is,⁴¹ hogy Vachott Károly, Vachott Sándor koszorús költőnk fia Alsólendván február 5-én eljegyezte Mihony Olgát, a helyi lap szerint Mihomi Olga kisasszonyt.⁴² Ezekből a közlésekből az is kiderül, hogy Károly Esterházy Miklós uradalmának tisztartója,⁴³ ebben a korszakban ugyanis a korábbi Bánffy birtokok az Esterházyak tulajdoná-ban voltak. Talán ez lehet az oka annak, miért kerül a Vachott család Alsólendvára, hiszen már Károly apai ági nagyapja is az Esterházyak szolgálatában állt Gyöngyösön. Vachott Sándorné Alsólendván sem marad észrevétlen. Sajtóbeli megnyilvánulásai mellett a közélet fontos szereplője is volt. Egy 1890-es interjúban említés történik arról, hogy Alsólendva társadalmi élete igen elmaradott, például jó lenne, ha jótékonyági egyleteket alapítanának a városban. Az ismeretlen interjúalany felidézi: „Ha jól emlékszem Vachott Sándorné urhölgy ő nagysága, már egy ízben szót emelt egy alakítandó nőegylet érdekében, és ime még sem történt semmi.”⁴⁴ 1890-ben a Zalai Közlöny hosszú indoklással felhívást tesz közzé Zalavármegye íróihoz, hogy a Keszthelyi Helikon min-tájára alapítsák meg a zalai írók egyesületét. Vachott Sándorné az Alsó-Lendvai Híradó hasábjain mindjárt az ügy mellé áll,⁴⁵ átveszi a kezdeményezést, és megpróbálja megszervezni az egyesületet. A Zalamegye c. lap több ízben is foglalkozik az alapítással, hírül adják, hogy a Keszthelyi Helikon feltámasztásának előértekezlete Alsólendván lesz 1890. december 2-án. Az értekezletet Vachott Sándorné vezette.⁴⁶ A gyűlésen eldöntötték, hogy a szépirodalmi kör neve a Zalai Helikon legyen.⁴⁷ A kezdeményezés érdeklődés hiányában

Első este.” Lábjegyzetben a harmadik folytatás alatt: „Vachott Sándor kor-rán elhunyt szelleműs leányának hátra hagyott irataiból.” Első rész: Alsó-Lendvai Híradó 1890. szeptember 21. (2. évf.), 38. sz. 1–2., a vége átnyúlik a lap harmadik, 1891-es évfolyamába, melynek a számai nem maradtak fenn.

41 Pl. Ország-Világ 1889. február 16. (10. évf.), 8. sz. 126.

42 Alsó-Lendvai Híradó 1889. február 10. (1. évf.), 5. sz. 4.

43 Fővárosi Lapok 1889. február 12. (26. évf.), 42. sz. 306, Pesti Hírlap, 1889. február 12. (11. évf.), 43. sz. 8.

44 Alsó-Lendvai Híradó 1890. október 5. (2. évf.), 40. sz. 2.

45 Alsó-Lendvai Híradó 1890. november 2. (2. évf.), 44. sz. 1–2.

46 Zalamegye 1890. december 14. (9. évf.), 50. sz. 3.

47 Zalamegye 1891. február 1. (10. évf.), 5. sz. 4.

sikertelen volt. A közömbösség miatt a Zalamegye 1894-ben még egy utolsó felhívást jelentet meg Körmeny Pál tollából életrajzok begyűjtésére, hátha „fel fog támadni sirjából: – a „Zalai Helikon!”⁴⁸

Vachottékat azonban ennél nagyobb gondok foglalkoztatták. Elszórtan, 1889-től legalább 1894-ig találunk a médiában közölt több olyan árverési hirdetményt, melyen Vachott Sándorné és Károly alsólendvai lakosoknak adósságuk megfizetése miatt árverezik el ingóságait. 1889 decemberében az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár részére 460 forint és 6% kamat és a költségek, az Egri Kereskedelmi és Ipari hitelintézet részére 180 forint és szintén a kamatok és egyéb költségek, továbbá 170 forint és a kamatok és egyéb költségek miatt a bíróság 800 forint értékben árverésen hirdette meg szobai bútorok, lámpák, puskák, konyhabútor eladását.⁴⁹ Hasonló árverések voltak pl. 1890 augusztusában,⁵⁰ 1891 augusztusában,⁵¹ 1892 szeptemberében,⁵² októberében⁵³ és decemberében,⁵⁴ 1894 januárjában.⁵⁵ A folyamatos anyagi gondok tehát rávilágítanak arra is, hogy a család nem tudta biztosítani nyugodt életét Alsólendván sem. Vachott Károly éppúgy, mint anyai nagyapja, váltóbotrányba keveredett, erről már 1880-ban is több lapban írnak.⁵⁶ Vachott Mária a források szerint már 1887 késő nyarán, hogy váltóügyletbe keveredett, bajba jutott fiának segítsen, a Magyar Nemzeti Múzeumot igazgató Pulszky Ferencnek, a régi jó barátjának ajánlott fel megvételre 42 Eötvös-levelet és a Margit című regény kezdetének Eötvös által írt kéziratát, valamint négy Deák Ferenc-levelet.⁵⁷

Vachott Sándorné utolsó éveiről annyit tudunk, hogy Alsólendván a vár épületében élt, 1894-ben elvesztette a látását, és emlékeit egyik unokájának diktálta: „A költő özvegye. Néhaj Vachott Sándor, a szomorú véget ért költő özvegye, szül. Csapó Mária, a Bánffyak ősi

48 Zalamegye 1894. július 22. (13. évf.), 29. sz. 3.

49 Alsó-Lendvai Híradó 1889. december 1. (1. évf.), 47. sz. 5

50 Alsó-Lendvai Híradó 1890. augusztus 31. (2. évf.), 35. sz. 3.

51 Zalamegye 1891. augusztus 23. (10. évf.), 34. sz. 6.

52 Zalamegye 1892. szeptember 18. (11. évf.), 38. sz. 4.

53 Zalamegye 1892. október 16. (11. évf.), 42. sz. 5.

54 Zalamegye 1892. december 25. (11. évf.), 52. sz. 4.

55 Zalamegye 1894. január 14. (13. évf.), 2. sz. 4.

56 A Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője 1880. július 18. (14. évf.), 163. sz. 5493., 1880. november 24. (14. évf.), 270. sz. 9034., és 1880. november 25. (14. évf.), 271. sz. 9066.

57 Vachottné levele Pulszky Ferenchez, Alsólendva, 1887. augusztus 4. OSZK Kt Fond VIII/1103. Lm. Deák 2019.

várában, Alsó-Lendván éli agg napjait. Irodalmi műveiből ismeri a magyar közönség a finom műveltségű nőt, akinek a körében a régiebb évtizedekben sok író megfordult. Ismerheti a közönség Petőfi leveleiből is. Az ő huga volt a korán elhunyt Csapó Etelka, a kit Petőfi a „Cziprus-lombok”-ban megénekelt. A sok megpróbáltatáson átment özvegy, kinek férje sokáig élőhalott volt, most elvesztette szemevilágát. Folytonosan irt, s nagyon megerőltette szemét. De lelkének ereje nem hanyatlott, s unokája Gyórfy Ilona társaságában most is gyakran lehet látni, a mint kisebb sétákat tesz. Még irodalmi munkásságát sem hagyta abban s emlékeit unokájának mondja tollba.”⁵⁸

1896 márciusában adják hírül a korabeli lapok,⁵⁹ hogy Vachott Sándorné, született Csapó Mária február 29-én Tapolcán elhunyt. Temetése március 3-án Gyulakesziben volt. Ez azt jelenti, hogy a Vachott család 1894 és 1896 között elköltözhetett Alsólendváról. Vachott Károlyt végül 1899-ben kinevezik a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében lévő Tótfaluba közjegyzőnek.⁶⁰ 1913-ban hunyt el. Sírja a Budapesthez közeli, mai Tahitótfaluban található, halálának éve 1913, ott egyébként jegyzői tevékenységet végzett. A helyi temetőben a sírkövén a következő felirat áll: „Vachotfalvi Vachott Károly (1849–1913). De mind hijába! Pájád véget ére! Örökre hűvös álom szálla rád. Szent béke lengjen sirod gyász helyére. Nyugossza Isten hű szived porát. »Vachott Sándor Kornélia emlékezete. «”⁶¹

Az Alsó-Lendvai Híradó első évfolyamának utolsó két lapszámában a szerkesztők újabb lap indítását helyezik kilátásba. Azt tapasztalták, hogy a vidéki közlönnyök a szépirodalomnak adnak legkevesebb helyet, ezért az Alsó-Lendvai Híradóhoz Szépirodalmi Közlöny címmel mellékletet adnak ki. Az egy ív terjedelemre tervezett lap főleg a regény és a beszély, azaz az elbeszélés, a novella, tehát a próza műfajában számított az olvasók érdeklődésére. A jeles magyar írók eredeti műveinek közlését helyezte kilátásba, akiktől ígéretet is kaptak, hogy küldenek írásokat,

58 Vasárnapi Ujság 1894. január 7. (41. évf.), 1. sz. 13., valamivel rövidebben hasonlóan több lap is közli, pl. Pesti Napló, 1894. január 2. (45. évf.), 2. sz. 2., Fővárosi Lapok 1894. január 3. (31. évf.), 3. sz. 16., Kolozsvár 1894. január 3. (8. évf.), 2. sz. 3. Emlékiratai, Vachott 1887–1889, akkor már megjelentek, így nem tudjuk, min dolgozott.

59 Vasárnapi Ujság 1896. március 8. (43. évf.), 10. sz. 157., Pesti Hírlap 1896. március 3. (18. évf.), 62. sz. 7., Budapesti Hírlap 1896. március 2. (16. évf.), 61. sz. 4.

60 Belügyi Közlöny 1899. november 1. (4. évf.), 21. sz. 457.

61 Szalai 2006, 8.

valamint idegen nyelvekből kívántak közölni fordításokat. Egyben a lap főleg anyagi pártfogására, terjesztésére szólítják fel az olvasót. Olyan címekeket kérnek a szerkesztőségbe, ahova januárban elküldhetik az új Alsó-Lendvai Hiradó legújabb és a Szépirodalmi Közlöny mutatvány számát. Ahogy írják, januárban több ezer számot kívántak szétküldeni. A hetilapot és a mellékletet egyben, vagy külön-külön is meg lehetett rendelni.⁶² Ugyanakkor a kiadó, abban az időben Farkas János is felhívást tesz közzé, hogy az előfizetők, akiknek tartozásuk van, rendezzék adósságukat.⁶³ Az évet kétívnyi karácsonyi melléklettel zárják, ebben főleg szépirodalmi írások jelennek meg. Hasonló felhívásokkal indul a második évfolyam, azzal a szembetűnő változással, hogy a hetilapnak csak egy felelős szerkesztője van, Pataky Kálmán. A Szépirodalmi Közlöny felelős szerkesztője pedig Vachott Károly, de ez két szám után megszűnik: „Sajnálattal értesítjük olvasóinkat, hogy miután néhány heti kísérlet után meggyőződünk, hogy helyi heti lapunk mellett még egy Szépirodalmi Közlöny pártolás hiányában fenn nem tarthatja magát, a „Szépirodalmi Közlönyt” ezennel végkép megszüntetjük;...”,⁶⁴ Pedig nem mással, mint Petőfi Sándor 1844-es fordításával indít, a francia Paul de Kock Jenny c. elbeszélését közli, amit Petőfi Vachott Károlynak, nagybácsijának készített el a Pesti Divatlapba. Helyi monda az alapja a másik szövegnek, a Gyűrű c. novella, melyet Bellosics Bálint közöl Bárd. álneven. Mellettük egy szerző nélküli és a Női Coupé c. írást olvashatjuk E. K. monogrammal. Ezzel a rövid életű melléklet meg is szűnik.

A lapot a 14. számától⁶⁵ Pataky mellett Vachott is ismét szerkeszti, de a következő, 15. számtól⁶⁶ már csak Vachott szerepel mint felelős szerkesztő. Erre magyarázatot a hírrovatban kapunk: „Nyilatkozat. Van szerencsém az igen tisztelt Olvasó-közönség szives tudomására hozni, hogy e lap szerkesztésétől már április hó 1-je óta visszaléptem. Állásomból folyó több rendbeli elfoglaltatásom kényszerítettek arra, hogy e lap további szerkesztésétől meg kellett válnom...”⁶⁷ Lemondását a Muraszombat és Vidéke

62 Alsó-Lendvai Hiradó 1889. december 22. (1. évf.), 50. sz. 1., Alsó-Lendvai Hiradó 1889. december 29. (1. évf.), 51. sz. 1.

63 Alsó-Lendvai Hiradó 1889. december 22. (1. évf.), 50. sz. 3.

64 Alsó-Lendvai Hiradó 1890. január 26. (2. évf.), 4. sz. 3.

65 Alsó-Lendvai Hiradó 1890. április 6. (2. évf.), 14. sz. 1.

66 Alsó-Lendvai Hiradó 1890. április 13. (2. évf.), 15. sz. 1.

67 Alsó-Lendvai Hiradó 1890. április 13. (2. évf.), 15. sz. 3.

is érdemesnek tartja megemlíteni.⁶⁸ Patakyt, amint említettük, ebben az évben nevezik ki rendes tanárrá a polgári iskolába.

A harmadik évfolyamról is van tudomásunk, de fennmaradt példányokat nem ismerünk. A lap ebben a kiadói felállásban megszűnik. Hetilap újra csak 1897-ben lát napvilágot, a kérészéletű Alsó-Lendva és Vidéke, majd ezt váltja ugyanabban az évben, 1897-ben a Délzala, aztán ezek után 1899-ben megjelenik ismét az Alsó-Lendva és vidéke.

A Lendvai nyomdászat történelmében az első fontos állomás a Hoffhalter-féle vándornyomda, mely a 16. században működött a városban, és három magyar nyelvű nyomtatott könyv kiadása kapcsolható hozzá.⁶⁹ Utána Alsólendván székelő nyomdásról a 19. századig nincsen tudomásunk. Nyomtatványok, könyvek, legalábbis az arisztokráciának, a módosabb családoknak, kétség kívül hozzáférhetőek voltak a köztes századokban mindvégig, ha más nem is, imakönyvek, vallási tartalmú kiadványok, kalendáriumok minden bizonnyal, de a ponyvairodalom is ide sorolható. A 19. századból pedig már írott forrásaink is vannak könyvkötőkről és könyvárusokról. Név szerint Balogh Endre, ill. más változatban Balogh András és később özvegye, majd Balogh Árpád,⁷⁰ akiknél a 19. század derekától szlovén, többnyire muravidéki tájszólásra fordított vallási tartalmú könyveket lehetett vásárolni Lendván. Ezekből az derül ki, hogy más, távolabbi nyomdáknak megrendelt és ott előállított nyomtatványokat árultak. A könyveken ugyanis legtöbbször feltűnik a nyomtatás távolabbi helyszíne, pl. Mosonmagyaróvár vagy Graz: Natis v-Sztaromgradi,⁷¹ Stampani v-M. óvári pri Czéh Sándor⁷², Stampano Leykam-Josefsthal v Gradci⁷³ stb. Néha pedig csak az

68 Muraszombat és Vidéke 1890. április 20. (6. évf.), 16. sz. 2.

69 Hubert 2001, 2007, 2009, Bánfi 2006.

70 Feltételezhetően erről a Balogh Árpádról két újsághír is szól. Muraköz 1887. április 3. (4. évf.), 14. sz. 2.: „Három csáktornyai csendőr keresett m. hó 30 án a csáktornyai vendéglőkben egy jómadarat, (a neve Tusl Antal könyvkötéségéd), aki A.-Lendván munkaadó gazdájától B. Á. könyvkötőtől 173 frt értékű ékszer és ruhaneműt lopott el s megszökött. Még nem került elő.” Alsó-Lendvai Híradó 1900. augusztus 5. (5. évf.), 31. sz. 2.: Halálozás. rábahidvégi és galantai Balogh Árpád földbirtokos és könyvkötő f. évi aug. hó 1-én reggel 2 órakor hosszas szenvedés után 49 éves korában elhunyt; temetése f. hó 2-án d. u. 4 órakor ment végbe nagy közönség tüntető részvéte mellett.«

71 Nyomtatva Óváron.

72 Nyomtatva Magyaróváron Czéh Sándornál.

73 Nyomtatva Grazban a Leykam-Josefsthal nyomdában.

van belenyomtatva, hogy kapható Lendván Balogh Endrénél, Endre özvegyénél, Andrásnál, Árpádnál.⁷⁴

A Magyar Könyvszemle c. sorozat⁷⁵ a kezdeti időszakban több alsólendvai iskolai értesítőt is említ, melyeket különböző nyomdások készítettek. Míg 1888. előtt pl. Nagykanizsán nyomtatták ezeket az értesítőket, az alsólendvai államsegéllyel fenntartott polgári fiúiskola tizenhatodik értesítője azonban 1888-ban már Alsó-Lendván készült, nyomdásznak Kardos J. van feltüntetve,⁷⁶ majd az 1888–89-es értesítőnél 1889-ben Szabó György.⁷⁷ E két személy ismert tehát (vezeték)név szerint először alsólendvai nyomdászként ebben az időszakban.

Mindez egybeesik az Alsó-Lendvai Hiradó előkészületeivel és az 1889-es megjelenés idejével. Ebben lapkiadóként és laptulajdonosként Kardos G., azaz Kardos Gábor van feltüntetve. Azt, hogy egy személyt takar-e a Kardos J. és a Kardos G., nem tudjuk, lehetséges, családtagról is lehet szó, a két iniciálé, a J. és a G. esetleg hiba, a szedő figyelmetlensége is lehet. Kardos J.-ről mint nyomdászról ugyanis nincsenek forrásaink, viszont ismerjük Kardos Gábor tevékenységének jó néhány állomását.

Kardos Gábor nyomdász nevével először 1887-ben a Magyar nyomdászok évkönyvében találkozhatunk, mint Keszthelyi nyomdással,⁷⁸ majd 1888-ban ugyanott, ahol közlésre kerül, hogy e tevékenységgel 1883-tól foglalkozik tanult nyomdászként. Egy gyorsajtóval, egy kézisajtóval és egy amerikai sajtóval rendelkezett.⁷⁹

Keszthelyen gyorsajtóval elsőként Kardos a muraszombati Grünbaum Márkot váltja, aki kézisajtóval 1881. óta működött ott, és a Keszthely c. lapot nyomtatta. De 1884-ben visszatér Muraszombatba, ahol új vállalkozásba kezd, kiadja a hosszú életű Muraszombat és vidéke c. hetilapot. Kardos átveszi tőle a Keszthely nevű újságot, amit 1890-ig nyomtat. Itt egyéb nyomtatványokat is kiad.

Kardos neve Csáktornyán is feltűnik: Fischel Fülöp nagykanizsai nyomdász csáktornyai fióknyomdájában megjelenő Muraköz c. lap első

74 Melich 1902, 439., 441–442., 446., Papp é. n. – a, Škafar 1978, Munda 1980, Brumen 1979.

75 Megjelenik 1876-tól.

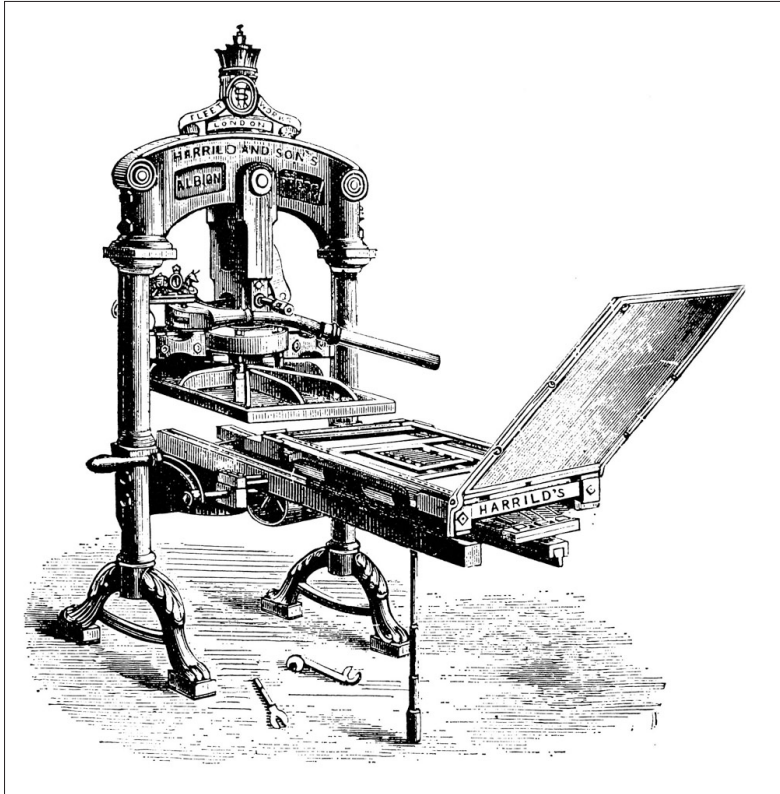
76 Horváth 1888, 113.

77 Horváth 1889, 115.

78 Firtinger 1887, 134.

79 Firtinger 1888, 112.

évfolyamában 1884. július 10-én arról ad hírt, hogy „Kardos Gábor helybeli nyomdatulajdonost július 1-én virradóra egyik elbocsájtott szedője mintegy 120 frtig meglopta. A tolvaj még nem került kézre.”⁸⁰ A 120 forint nem is lehetett olyan kicsi összeg, ha tudjuk, hogy pl. akkor a Muraköz éves előfizetése, 52 lapszám, 3 forint volt. Ezek szerint tehát Csáktornyan is végzi tevékenységét, de nem sokáig, mert 1884. augusztus 20-án ugyanabban a lapban bejelenti, hogy

Öntöttvas nyomdai kézi sajtó, XIX. sz. eleji ábrázolás.

Forrás: <http://typographia.oszk.hu/html/hun/gutenberg.htm> (utolsó megnyitás: 2019. 11. 17.).

öt hónap csáktornyai működése után nyomdáját Keszthelyre költözteti, mert a város nemhogy kettő, de egy könnyvnyomdat sem bír eltartani.⁸¹

⁸⁰ Muraköz 1884. július 10. (1. évf.), 6. sz. 3.

⁸¹ Muraköz 1884. augusztus 20. (1. évf.), 10. sz. 2.: „NYILATKOZAT. Alul-írott

Voltaképpen nem tudjuk, mikor költözött el a városból, mert Kardos Gábor 1885 márciusában még Csáktornyan jegyezte el Löbl Fánit,⁸² akivel április 14-én egybe is keltek a csáktornyai izraelita imaházban.⁸³ Vagy pl. a Magyar Könyvszemle 1885-ben azt írja, hogy a Csáktornyai városi községi elemi népiskola 15. évfolyamának értesítőjét az 1883–84-es tanévről 1885-ben ő nyomtatta Csáktornyan.⁸⁴ Utána több iskola értesítőjét már Keszthelyen készíti.

Kardos 1887 októberében Kiskunhalason is nyomdát nyit, mégpedig Nyári Ferenc könyvkötő és könyvkereskedő lakásán. A nyomda vezetője Farkas János volt. Egyetlen újságot, a Halasi Híradót készítette 1887 októberétől 1888. március végéig.⁸⁵ Úgy tűnik, a vállalkozás nem volt sikeres, a nyomdász távozásával a lap is megszűnik.

Ugyanezekben az években a Magyar nyomdászok évkönyve szerint Kardosnak Balatonfüreden is kizsisajtóval rendelkező nyomdája van, amely a Füredi Könyvnyomda nevet viselte.⁸⁶ Ez azt bizonyítja, hogy a jobban felszerelt és több városban is

a n. é. közönség szives tudomására hozom, hogy a helyben ezelőtt öt hóval fölállított könyvnyomdámot beszüntettem s azt Keszthelyre helyezem át, beszüntettem pedig azért, mert Csáktornya nem két, de egy könyvnyomdát sem képes a kellő munkával ellátni. S most mielőtt búcsút vennék szives partolóimtól, el nem mulaszthatom tömeges pártolásukért őszinte és szívből jövő köszönetemet kifejezni, s azon reményben távozom, hogy a lelkes közönség fentart becses emlékében. Mély tisztelettel / KARDOS GÁBOR. / Mint fenti nyilatkozatból látja a n. é. közönség, Kardos ur kénytelen nyomdáját városunkból más helyre áttenni, mivel munkahiánya miatt nem volt képes azt folytatni. Ebből tehát következtetheti a n. é. közönség, hogy milyen nehéz és mily költséges egy nyomdának létezése és fenntartása kis városban. / Ennélfogva tisztelettel felkérem a n. e. közönséget, miszerint sziveskedjék helybeli nyomdámot a legnagyobb mérvben pártolni, — nehogy szinten azon helyzetbe jussak, hogy itteni nyomdámot kénytelen legyek beszüntetni, — és ezáltal városunk e már haladást jelző ipartól megfosztassék. / Rézszerről ezentul sem fogok visszariadni semmiféle áldozatoktól, már eddig is jól berendezett nyomdámot bővíteni fogom és legfőbb törekvésem oda fog irányulni, hogy a n. é. közönség igényeit a lehető legjobban kielégíthessem. / Midőn még ismételve kérem a n. é. közönséget, hogy áldozat készségemet méltánylando vállalatomat sziveskedjék támogatni, és gyakorabban igénybe venni, maradtam kitűnő tisztelettel / FISCHEL FÜLÖP / könyvárus és nyomdatulajdonos.

82 Pesti Hírlap 1885. április 1. (7. évf.), 90. sz. 12.: Löbl Fanny, Budapesti Hírlap 1885. április 2. (5. évf.), 91. sz. 7.: Löbl Fanni.

83 Muraköz 1885. április 19. (2. évf.), 15. sz. 2.: Loeb Fáni

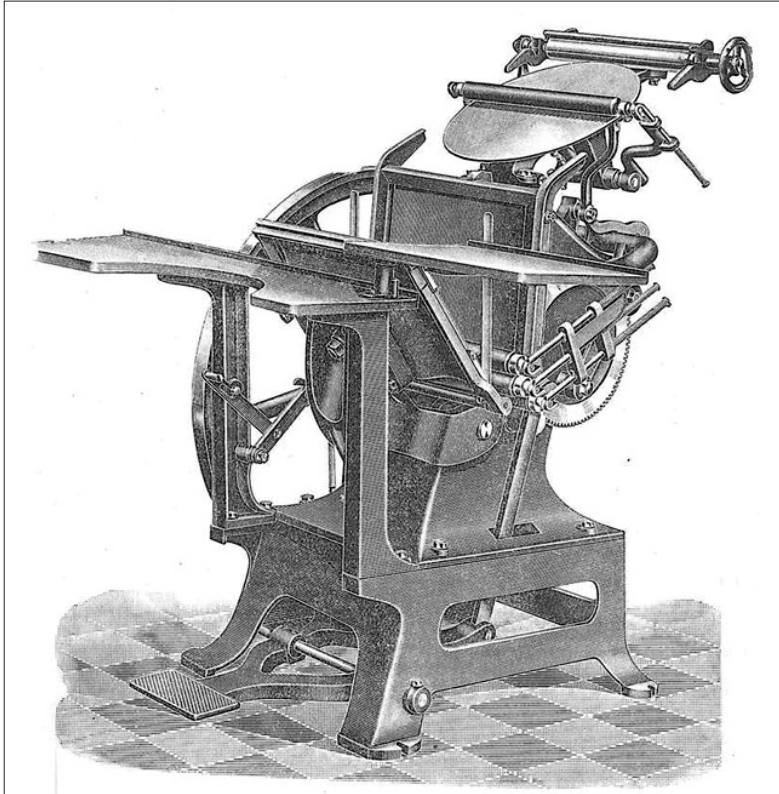
84 Horváth 1885, CXVI.

85 Horváth–Modok 2005, 403., 420., 432.

86 Firtinger 1888, 112., Lichneckert 1999, 432–433.

működő nyomdászok közé sorolhatjuk, aki gyakran változtatta nyomdájának helyszínét.

1889. január 12-én adja ki Kardos a lendvai fióknyomdájában az Alsó-Lendvai Hiradót, de valószínűleg már 1888-ban az említett iskolai értesítőt is. Azonban ugyanúgy, mint másutt, itt is csak rövid ideig marad, mindössze 13 lapszámot ad ki. A lapon kívül egyéb nyomtatványok készítését is hirdeti, úgymint

Amerikai «Official» gyorsajtó: Otto Krüger gépgyárából Berlin S. W. Simeonstrasse 18.

Forrás: Emlék-könyv Neufeld Samu 25 éves nyomdászságának jubileuma alkalmából. 1880–1905. Galánta, Első Galántai Ny.

könyveket és egyéb aprónyomtatványokat: pl. hivatali forma-nyomtatványokat, falragaszokat, meghívókat, névjegyeket, táncrendeket, gyászlapokat és egyebeket. A nyomdát április 10-én Szabó György nyomdatulajdonos veszi át. Lehet, a főntebb

már említett Szabó György, aki ebben az időszakban itt iskolai értesítőt is nyomtatott. Kardos a nyomdát eladta Szabónak, aki könyv- és papírkereskedést is szándékozott nyitni.

Kardos Keszthelyen 1890 augusztusáig volt jelen, a nyomdát és a Keszthely c. lapot Nádai Ignác vette át tőle. Ugyanebben az évben, szintén augusztusban Keszthelyen megjelenik egy újabb nyomdász, Farkas János, talán éppen Kardos említett kiskunhalasi nyomdájának egykori vezetője, és 1891-ben elkezdti megjelentetni a második lapot a városban, a Keszthelyi Hirlapot.⁸⁷

Kardos Gábor csáktornyai, keszthelyi, balatonfüredi, kiskunhalasi, lendvai próbálkozásai után távozik a vidékről. 1892. április 28-ai végzéssel a Szabadkai törvényszék Szabadkán bejegyeztet egy Kardos F. nevű céget, mely Kardos Gáborné, szül. Löbl Fáni, szabadkai lakos, nyomdásztulajdonos birtokában van. Cégvezetőnek Kardos Gábor van feltüntetve.⁸⁸ Ők voltak a városban a negyedik nyomda üzemeltetői. Korabeli források szerint „ezek a vállalkozók a helyi és vidéki megrendelésekkel meglehetősen elvannak foglalva.”⁸⁹

A lendvai nyomdák sorsa Kardos távozása után is sanyarú. Szabó György hiába szerez be egy korszerű, nagy gyorsajátót, az 1889. július 14-én megjelent 27. számtól az Alsó-Lendvai Híradó újabb kiadója és nyomdása a keszthelyi Farkas János lett, aki a sajtón kívül egyéb kiadványokat is nyomtatott, mint két elődje, iskolai értesítőt is. Ám itteni ügyködése alig tartott egy évnél tovább, amikor a nyomdával együtt Keszthelyre távozik, betöltve ott a Kardos Gábor távozása után megüresedett helyet. Az olvasóknak azt ígéri, hogy a lap ezentúl is változatlan formában jelenik meg, ám 1891-ben több mint valószínű, anyagi okok miatt megszűnik.

Magyarország iparosainak és kereskedőinek 1892-es címjegyzékéből tudjuk, hogy Alsólendván akkoriban egy Bozzay P. nyomdász tevékenykedik,⁹⁰ akinek munkáit viszont nem ismerjük. A Magyar nyomdászok évkönyve 1892 és 1895 közötti évfolyamai is említik őt Alsólendván, de ezek a források nem megbízhatók, mert kérdőíves felmérés alapján készültek, ezért már a kiadványban is olvashatjuk a szerkesztők kételyeit a teljességet és az adatok pontosságát illetően. 1894-ben Bozzaynál jelölték is, hogy az előző

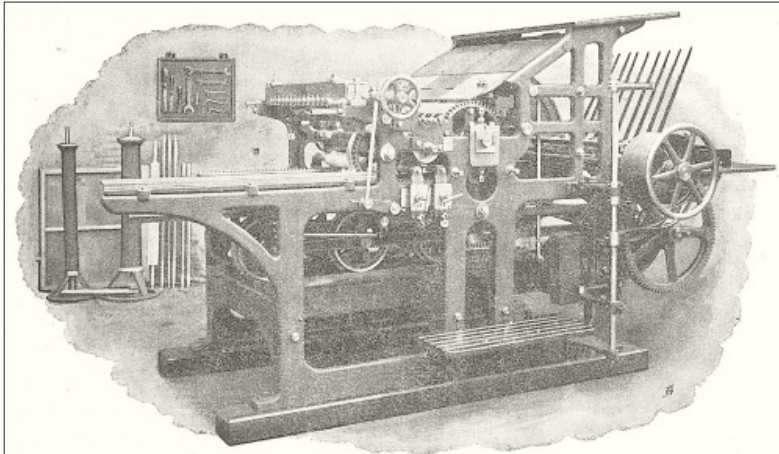
87 Bontz 1896, 336–337. A forrásként használt mű is Farkas János nyomdájában készült.

88 Központi Értesítő 1892. május 22. (17. évf.), 41. sz. 668.

89 Iványi 1892, 228.

90 Jekelfalussy 1892, 1351.

évre nem küldött be adatot, azaz nem biztos, hogy létezik még a nyomda. Egy bizonyos Bozzay Pál neve is ismert Alsólendván, aki 1890-ben újsághirdetésekből zalaegerszegi ingatlanját, bérházát árulja, az érdeklődőket Alsólendván várja.⁹¹ Több ízben találkozhatunk nevével csáktornyai vendéglősként, hévízi szállodásként, fürdőbérlelőként, a korabeli sajtóban gyakran említett név.⁹² A két, vagy több Bozzay P., ill. Pál megegyezése nem bizonyított.

Könyvnyomdai gyorsajtó. Carl Neuburger & Comp. gyorsajtó-gyárából, Wien Hernalser Hauptstrasse 89.

Forrás: Emlék-könyv Neufeld Samu 25 éves nyomdászájának jubileuma alkalmából. 1880–1905. Galánta, Első Galántai Ny.

A feltárt alsólendvai hírlapkiadás szövevényes első éveit, az első szerkesztőség széthullását és a nyomdászok távozását követően sem lankad a lapkiadói kedv a városban. Több évnyi szünet kellett ahhoz, hogy muraszerdahelyi szerkesztőséggel és Csáktornyán nyomtatva 1897-ben⁹³ megjelenjen az említett Alsólendva és Vidéke c. lap, melyet Bodnár János és Nagy Ferenc szerkesztenek. Három lapszám maradt fenn, de említés történik egy 1896-os őszi számról is.⁹⁴ Erről, a lap fontosságáról

91 Pl. Zalamegye 1890. július 20. (9. évf.), 29. sz. 5., Zalamegye 1890. augusztus 3. (9. évf.), 31. sz. 6., Zalamegye 1890. augusztus 10. (9. évf.), 32. sz. 5.

92 Pl. Muraszombat és Vidéke 1893. február 19. (9. évf.), 8. sz. 3., Zalamegye 1893. február 19. (12. évf.), 8. sz. 4., Zalamegye 1893. május 7. (12. évf.), 19. sz. 6., Muraköz 1885. július 5. (2. évf.), 26. sz. 1.

93 Alsólendva és vidéke 1897. május 6. (1. évf.), 1. sz.

94 Ez tévedés lehet, valószínűbb az 1897-es őszi szám.

és Bodnárról a szerkesztő unokája ír 1980-ban a Magyar Nemzetben, stílszerűen Tárca cím alatt.⁹⁵ Bodnártól Balkányi veszi meg a nyomdát.⁹⁶ Aztán a hetilap megszűnése után még 1897-ben harmadik évfolyamáig Alsólendván kiadják az új hetilapot, a Délzalat,⁹⁷ egyenesen ennek folytatásaként pedig 1899-től a városban ismét napvilágot lát az Alsó-Lendvai Híradó. Az új első lapszám felelős szerkesztője, laptulajdonosa és kiadója Andor Pál, a lap Balkányi Ernő könyvnyomdájában, Alsólendván készült. A felelős szerkesztők a lap utolsó, 1919-es évfolyamáig váltakoznak, ezek között szerepel még maga a nyomdász, Balkányi is és huzamosabb ideig Oszeszly M. Victor. A vidék sajtótörténetének e további dualizmus kori szakaszára már nem térünk ki, és a napjainkig tartó lendvai sajtókiadás következő, sűrű állomásaira sem.⁹⁸ Minden bizonnyal azonban leszögezhetjük, hogy a lendvai nyomdatörténet, nem csak a sajtótörténet, de a nyomtatott szó második fontos mérföldköve 1889. Az ekkor induló lapkiadás olyan horderejű volt, hogy több későbbi újratekintést ösztönzött. A Balkányi nyomda pl. még az első világháború után is fenn tudta magát tartani, államosításáig, 1947-ig⁹⁹ töltött be fontos szerepet a városban. Ebben a nyomdában több, különböző nyelvű és politikai tartalmú lapot is nyomtattak. Időrendi sorrendben a városhoz kapcsolódóan nyomdafestéket láttak¹⁰⁰ az Istina – Igazság (1923), a Népújság (1926–1929), a Naše novine (1926), a Néplap (1926), a Slovenska krajina (1926–1927), a Ljudska pravica (1934–1959), a Novine (1913–1941), a Göcseji Őrszem (1945) és 1956-tól máig a Népújság, 1998-tól pedig a Lendavske novice – Lendvai Híradó és egyéb mellékleteik, alkalmi kiadványok.

95 A túrterebesi (Szatmár vármegye) születésű húszéves tanító, majd halála előtt a nagyváradi városi könyvtár igazgatója, Bodnár János Csurka István (1934–1912) író és politikus anyai ági nagyapja volt. A cikk megjelenésének helye: Magyar Nemzet 1980. november 7. (36. évf.), 262. sz. 5.

96 Délzala, 1898. június 12. (2. évf.), 12. sz. 4. Ezen a lapon egyébként a június 5-ei dátum áll, feltételezhetően tévesen.

97 Első fennmaradt száma Délzala 1898. június 12. (2. évf.), 24. sz., felelős szerkesztője Németh Mihály, laptulajdonos Balkányi Ernő.

98 Lm. Horváth 1978.

99 A háború ideje alatt a Balkányi nyomda Wirth Károly neve alatt működött.

100Lendván, de máshol is kiadott és nyomtatott címek.

Irodalom

- Bánfi Szilvia
2006 Rövid összefoglaló Alsólendva nyomdászatának történetéről. *Magyar Grafika, Jubileumi szám. A Magyar Grafika 50 éve*, 110–126.
- 2008 Dolnjelendavska tiskarna v službi pomeščanjenja. A polgárosodás szolgálatában működő alsólendvai nyomda. *Lyndvamuseum 2. – Meščanstvo, tiskarstvo in dežnikarstvo Lendave. Obrtnišтво Lendave I. Lendvai polgárosodás, nyomdászat és ernyőgyártás. Lendva ipartörténete I. Lendva*, 25–51.
- Bence Lajos
2015 Faragó Márton. *Lendva-vidéki művészeti arcképcsarnok*. <https://www.kl-kl.si/hu/honismeret/muveszeti-arckepcsarnok/farago-marton/> (utolsó megnyitás: 2019. 11. 17.).
- Berčič, Branko
1968 *Tiskarstvo na Slovenskem. Zgodovinski oris*. Ljubljana, Odbor za proslavo 100-letnice grafične organizacije na Slovenskem.
- Bontz József
1896 *Keszthely város monográfiája*. Keszthely. Farkas János könyvnyomdája.
- Brumen, Niki
1971 Knjigarne in papirnice v Pomurju. *Kronika*, 19. évf. 2. sz. 105–109.
- 1961 Tiskarne v Pomurju. Pregled tiskarn v Murski Soboti, Lendavi, Gornji Radgoni in v Ljutomeru. *Kronika*, 9. évf. 2. sz. 82–92.
- 1974 Tiskarske znamenitosti in tiski iz Lendave 1573–1973. A könyvnyomtatás és sajtótermékek Lendván 1573 és 1973 között. *Lendavski zvezki. Lendvai Füzetek. Lendavska kultura nekoč in danes. A lendvai kultura egykor és ma. Lendava* 2. sz. 35–46.

-
- 1979 Bibliografija prekmurskih tiskov 1715–1919. *Jezik in slovnstvo*, 24. évf. 7. sz. 228–230.
- 1981 Tiskana beseda. A nyomtatott szó. In: Jože Gornjec (et al.): Zbornik občine Lendava. Lendva község közleménye. Lendava, Skupščina občine, 89–96.
- Brumen, Nikica → Brumen, Niki
- Deák Ágnes
- 2019 Pártfogói barátság védszárnyai. (Vachott Sándorné és Eötvös József) *Irodalomismeret. Irodalmi Művészeti és Muzeológiai Folyóirat*, 1. sz. 77–92.
- Demmel József
- 2009 Az irodalom (szociális) hálója. Közelítések Vahot Imréhez. *Sic Itur ad Astra*, 20. évf. 59. sz. 253–268.
- 2019 Szlovák nemesekből magyar írók. A Vachott-család turóci származása. *Irodalomismeret. Irodalmi Művészeti és Muzeológiai Folyóirat*, 1. sz. 4–14.
- Firtinger Károly
- 1887 Magyarország és társországainak könyvnyomdái. *Magyar nyomdászok évkönyve*, 2. évf. 129–140.
- 1888 Magyarország és társországainak könyvnyomdái. *Magyar nyomdászok évkönyve*, 3. évf. 103–130.
- 1889 A magyar korona országainak könyvnyomdái. *Magyar nyomdászok évkönyve*, 4. évf. 113–126.
- Foki Ibolya
- 1990 Adatok a zalai nyomdászat történetéhez 1860–1900. In: Turbuly Éva (szerk.): *Művelődéstörténeti tanulmányok. Zalai gyűjtemény* 31. Zalaegerszeg, 281–302.
- Fúss Nándor – Pataky Kálmán (szerk.)
- 1996 *Alsó-Lendva nagyközség milleniumi emlékkönyve 1896*. 2. kiad. Győr–Lendva.
- Horváth Etelka – Modok Balázs
- 2005 A kiskunhalasi nyomdászat, sajtó és könyvkiadás történetéről. In: Ö. Kovács József – Szakál Aurél (szerk.): *Kiskunhalas története 3. Tanulmányok*

kiskunhalasról a 19. század közepétől a 20. század közepéig. Kiskunhalas.

Horváth Ferenc

1978 *A Zala megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1861–1973.* Zalaegerszeg, Zala megyei Könyvtár.

Horváth Ignác

1885 Iskolai értesítők az 1883–84. tanévről. *Magyar könyvszemle*, 10. évf. 1–6. füz. CXII–CXXXV.

1888 Iskolai értesítők az 1887–88. tanévről. *Magyar könyvszemle*, 13. évf. 1–6. sz. 113–147.

1889 Iskolai értesítők az 1888–89. tanévről. *Magyar könyvszemle*, 14. évf. 1–4. sz. 115–149.

Horváth Sándor

1942 *Alsólendva múltja és jelene. Útmutató.* Alsólendva, A szerző sajátja.

Hubert Ildikó

2001 Kulcsár György, az alsólendvai prédikátor – György Kulcsár, dolnjelendavski pridigar. Barna változat: Lendva–Budapest, Galéria-Múzeum–Országos Széchényi Könyvtár, (Kulcsár György: Postilla, Alsólendva, 1574. hasonmás kiadásával egy dobozban.)

2007 Kulcsár György: Az halálra való készületről rövid tanóság, Alsólendva, 1573. Balassi Kiadó–MTA–Irodtud. Intézet–OSZK–Galéria Múzeum, Bp.–Lendva. (Magyar és szlovén nyelvű kísérő tanulmánnyal.)

2009 Kulcsár György: Az Ördögnek a penitenciatartó bűnössel való vetekedéséről és a kétségbeesés ellen a reménységről való tanúság, Lendva, Galéria-Múzeum Lendva–OSZK Budapest, hasonmás kiadás, magyar–szlovén nyelven.

Iványi István

1892 *Szabadka Szabad Királyi Város története*, II. rész. Szabadka, Bittermann József könyvnyomdájából.

-
- Jekelfalussy József (szerk.)
1892 Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím-
és lakjegyzéke. Budapest.
- Kenyeres Ágnes (főszerk.)
2001 *Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990*. Budapest,
mek.oszk.hu.
- Kerényi Ferenc
1999 Biedermeier váltóhamisítás a háttérben költészet-
tel (A Csapó-ügy), ItK, 103. évf. 3–4. sz. 345–350.
- Kókay György (szerk.)
1979 *A magyar sajtó története I. 1705–1848*. Budapest,
Akadémiai Kiadó.
- Lichtneckert András
1999 A polgárosodás eredményei. In: Lichtneckert
András (szerk.): *Balatonfüred és Balatonarács
története. A Veszprém Megyei Levéltár Kiadvá-
nyai 14*. Veszprém, Veszprém Megyei Levéltár,
413–468.
- Melich János
1902 A magyarországi vend (szlovén) nyelvű irodalom
bibliográfiája. (Egy hasonmással a szövegben.) In:
Magyar Könyvszemle, 10. évf. 3–4. sz. 426–449.
- Munda, Jože
1980 Škafar Ivan: Bibliografija prekmurskih tiskov od
1715 do 1919. *Knjižnica*, 24. évf. 1–4. sz. 166–168.
- Nagy Iván
1857–1868 *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi
táblákkal*. Pest, Beimel és Kozma.
- A Pallas Nagy Lexikona, Budapest, mek.oszk.hu.
- Papp József
é. n. – a Magyar könyvek muravidéki szlovén táj-
nyelven 1715–1919. [https://www.ms.sik.si/
fileadmin/user_upload/PappJ_M_konyek_
szlov_
tajnyelven_bibliogr33.pdf](https://www.ms.sik.si/fileadmin/user_upload/PappJ_M_konyek_szlov_tajnyelven_bibliogr33.pdf) (utolsó megnyitás:
2019. 11. 17.).
- é. n. – b A lendvai nyomdászat története (1573–1945).

-
- https://www.ms.sik.si/fileadmin/user_upload/PappJ_A_lendvai_nyomdaszat.pdf (utolsó megnyitás: 2019. 11. 17.).
- 1998 A szlovéniai magyar könyvkiadás és sajtótermékek, kitérve a helyismereti kiadványokra (1884–1997). In: Laki-Lukács László (szerk.): Helyismereti könyvtárosok IV. országos tanácskozása. Szentendre, 61–67. http://vfek.vfmk.hu/helyismeret/WWW/1997_miskolc/0010.htm (utolsó megnyitás: 2019. 11. 17.).
- 2002 Lendvai nyomdatörténet. *Muratáj*, 1–2. sz. 82–89.
- Somogyi Vilmos – dr. Molnár Imre
1968 *Pataky Kálmán*. Budapest, Zeneműkiadó.
- Szalai István, G.
2006 Sírköfeliratok és -töredékek a tahitótfalui református temetőben. *Tahitótfalu Községi Tájékoztató*, 171. sz. 8–9.
- Szalisznyó Lilla
2019 „...hatáskörödnél fogva emelj ki engem valahára mellőzött, lealázott helyzetemből”. Vahot Imre kapcsolata a Nemzeti Színházzal. *Irodalomismeret. Irodalmi Művészeti és Muzeológiai Folyóirat*, 1. sz. 50–76.
- Szilágyi Márton
2019 Vahot Imre, az irodalmi vállalkozó. Dalidók az 1850-es, 1860-as években. *Irodalomismeret. Irodalmi Művészeti és Muzeológiai Folyóirat*, 1. sz. 29–49.
- Szinnyei József
1891–1914 *Magyar írók élete és munkái I–XIV*. Budapest, mek.oszk.hu.
- Škafar, Ivan
1978 *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919*. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- T. Erdélyi Ilona
2006 Egy reformkori család a magyar irodalomban. *Irodalomtörténet* 37/87. évf. 3. sz. 353–377.

-
- Török Zsuzsa
2019 A nemzet özvegye. Vachott Sándorné írói pályája. *Irodalomismeret. Irodalmi Művészeti és Muzeológiai Folyóirat*, 1. sz. 93–114.
- Vachott Sándorné
1887–1889 *Rajzok a múltból. Emlékiratok. I–II.*, Budapest, Aigner.
- Varga Sándor
1989 A lendvai nyomda 1889–1947 között. *Muratáj* 1989, 1. sz. 47–58.
- 1990 Az alsólendvai nyomda 1889–1974 között. *Honismeret*, 18. évf. 2–3. sz. 98–100.
- Völgyesi Orsolya
2019 Az eperjesi kollégiumtól az elmeegógyintézetig Vachott Sándor irodalmi kapcsolatrendszerének rétegei. *Irodalomismeret. Irodalmi Művészeti és Muzeológiai Folyóirat*, 1. sz. 15–28.

Az egyéb források teljes adatokkal a lábjegyzetekben található.

Dejan Süč

A legfontosabb lendvai nyomdász: Balkányi Ernő

Az Alsólendvai sajtótörténetet lehetetlen anélkül bemutatni, hogy a sajtó legfontosabb személyiségéről, Balkányi Ernőről ne szólnánk, aki Muravidéken négy évtizeden át alakította a sajtó sorsát. Muravidék minden bizonnyal legfontosabb nyomdászának öröksége felbecsülhetetlen, hiszen ő volt az, aki kiadta a Ljudska pravica újság első számát is, amely a mai Delo újság elődje volt, és számos más nyomtatványt az első világháború előtt és után. Valójában nagyon keveset tudunk származásáról, életéről és családjának sorsáról.

Kép 1. Balkányi Ernő a nyomdájában (Foto: Hranilović Viktor)

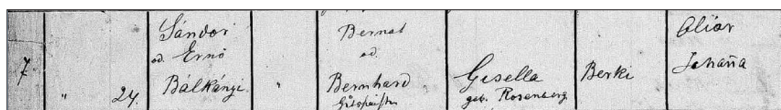
Évtizedekig tévesen feltételezték, hogy a család kihalt, amikor Ernő fia, Elek, illetve Balkányi Alex meghalt a nyilasok lövései által. Csak néhány évvel ezelőtt derült ki az, hogy Ernőnek van egy második fia is, Lajos, aki az I. világháború után Latin-Amerikába távozott, és a nagy gazdasági válság idején, az 1930-as évek fordulóján tért vissza.

Balkányi Ernő 1896-ban költözött Alsólendvára, miután átvette a városban az 1889 óta időszakosan működő nyomdát, és 1898-ban kezdte meg a nyomtatást.

Sikeres üzleti tevékenysége eredményeképp 1904-ben fiókot nyitott Muraszombatban, nála volt inas Izidor Hahn, a Muraszombati nyomda későbbi tulajdonosa is. 1904. és 1919. között Balkányi alsólendvai és muraszombati nyomdái voltak az egyedüli nyomdák a Muravidéken, ezért Balkányi Ernő 1939-es évi haláláig kulcsszerepet játszott Alsólendva és az egész Muravidék társadalmi életében.

A hosszúfalui zsidótemető sírján az van feltüntetve, hogy a nyomdász 1870-ben született, a Dráva-Bánság 1937-es népszámlálásából¹ pedig azonosíthatjuk a születési helyét is, nevezetesen Berkit (mai Rokycany, Szlovákia), és feleségének, keszthelyi Mayer Dórának nevét. Rokycany ma Prešov közelében található (1920. előtt Eperjes néven létezett), ahol elvileg a születése helyének is rögzítve kellene lennie. De születését a szlovákiai Širokén (magyarul Siroka mai Szlovákia), a több mint 20 km-rel távolabbi településen anyakönyvezték.

1870.január 24-én született² Berkiben, eredetileg mint Bálkányi Sándor, de valószínűleg később az Ernő nevet kezdte használni, amiről az od (=oder) rövítítés tanuskodik a születéséről szóló bejegyzésnél. Mint szülők Balkányi Bernhard/Bernát és Giselle geb. Rosenberg vannak feltüntetve.

Kép 2. Ernő anyakönyvi bejegyzésének kivonata (Forrás: Široké város anyakönyve)

1869-ben az akkori Osztrák-Magyar monarchiában népszámlálást tartottak. A népszámlálás rögzítette³ Balkányi Bernáth családját is, aki a népszámlálási adatok szerint 1838-ban született Füzérben. Már a népszámlálás következő sora nem felelt meg Ernő születési anyakönyvi bejegyzéseinek, mivel anyjának egy

1 Pančur, Judovska skupnost v Sloveniji na predvečer holokavsta, 125.

2 A Siroka zsidó vallási közösség születési anyakönyvi kivonata, 7/1870-es számú bejegyzés.

3 Népszámlálási adatok 1869-ből, Sáros megye, Berki-Rokycany település, 14-es számú házsám.

Antonia nevű nő volt feltüntetve, aki 1848-ban született Abosban.

Megemlítették még Bernát és Antonia gyermekeit, Gyula fiukat, aki 1864-ben született, Eliket, illetve Eleket, aki 1865-ben született, és 1867-ben született lányukat, Ilont. A nyilvántartás szerint csak Ilon született Berkiben, a másik két gyermek pedig anyja szülőhelyén, Abosban, amely ma Szlovákia Obisovce nevű városa. Ilona születési anyakönyvi kivonata megerősíthetné, illetve megcáfolhatná azt az elméletet, miszerint ez a nyomdász családja. Az 1869-es évi népszámlálás a »Kép 3.« alatt található. Hadd tegyem hozzá, hogy ez a család akkoriban gazdag volt, mivel a bérelt házukban 4 szobájuk volt, és még 4 pajtával is rendelkeztek. Így Bernátnak volt a legtöbb állata a településen.

Fogyó lakosok A lakó személyek	nemzetiség:		Vagyoni viszonyok:		Élett. há. vagy a gazdasági egységben vagy mesterségesül v. más módon kialakított	Helyesítési módok és a háztartás tagjai					
	magyarok, a magyarok utódai	idegenek	« és »	és több?		háztartás tagjai	háztartás tagjai	háztartás tagjai	háztartás tagjai		
1	Bernát	1	1838	Berkei úri	Berkei	gazdálkodó	háztartás tagjai	1	1		
2	Antonia	1	1848	v/s		háztartás tagjai	1	1			
3	Gyula	1	1864	v/s			1	1			
4	Eli	1	1865	v/s			1	1			
5	Ilona	1	1867	v/s			1	1			
5		3	2				5	5			

Kép 3. 1869. évi népszámlálás

Ernő hugának Ilonának az anyakönyvi kivonatában,⁴ aki Hani ill. Ilona néven született 1867 március 24-én, azt írja, hogy az apja Bernat volt, anyaként pedig megint Giselle od. (=oder) Golde geb. (=geborene) Rosenberg van bejegyezve. Az anya neve megint nem felelt meg, de mégis úgy nézett ki, hogy az anyának két neve volt: a zsidó Golde és a mindennapi Antonia. Jelenleg nincs más magyarázatunk. Ilona anyakönyvi kivonata a »Kép 4.« alatt található.

13.	24.	Hani, od. Ilona Balkányi	Bernat filozófus	Giselle, od. Golde geb. Rosenberg	Berkei	Olga Iskára
-----	-----	--------------------------------	---------------------	---	--------	----------------

Kép 4.

A kérdéses adatokra az alsólendvai nyomdász anyjának, Balkányi Antoniának a haláláról szóló gyászjelentés adja meg a meg-

4 A Siroka zsidó vallási közösség születési anyakönyvi kivonata, 13/1867-es számú bejegyzés.

oldást. Balkányi Antónia 1903. október 15-én halt meg Orsován, a mai Romániában. A gyászjelentésben⁵ az özvegy (a férje tehát meghalt 1903. előtt) gyermekei között voltak felsorolva Balkányi Ernő is, valamint annak felesége, Mayer Dora. A testvérek nevei, akikről korábban nem tudtunk, szintén megerősítést nyertek. Az elméletet továbbá erősíti az elhunyt testvéreinek feljegyzése, ahol a vezetéknevek többsége (2/3) Rosenberg. A Farkas vezetéknev valószínűleg a vezetéknevek 19. század végi magyarosításának következménye volt, a név szinte minden bizonnyal eredetileg Rosenberg volt. A gyászjelentés a Kép 5. alatt lett hozzáadva.

A rendelkezésre álló források alapján lehetetlen megmondani, hogy a testvérek közül melyik élte túl a holokausztot, ha egyáltalán valamelyik. Ernőt az életútja a születési helyéről Berkiből Budapesten⁶ keresztül vezette Keszthelyig, ahol megismerte a jövőbeli feleségét, Dórát. Nem elhanyagolható hozzáfűznünk, hogy Lendva sajtótörténetének nagy része épp a Balaton melletti városhoz kapcsolódik, és lehetséges az is, hogy Mayer Dóra rokona, illetve ismerőse volt valamelyik nyomdásznak, aki korábban a Lendvahegy alatti városban végezte tevékenységét. Keszthelyről Alsólendvára jött, ahol átvette a nyomdát, és több évtizedig ő volt az újságok, könyvek, egyházi könyvek stb. nyomtatásának a meghatározó alakja. Többek közt az ő nyomdájában nyomtatták ki 1934. október 5-én a Ljudska pravica lap első számát, amely a mai Delo újság elődje. Kiadója és szerkesztője pedig Miško Krajnc volt. Marjan Toš szerint, ahogy a Zgodovinski spomin na prekmurske Jude⁷ című könyvében írja, Ernő, ill. Ernest Balkányi együttműködött a felszabadulási fronttal. Ebben az esetben biztos hibáról van szó, mivel Ernő már 1939 februárjában, tehát már a háború kezdete előtt meghalt.

Köztudott volt, hogy Ernőnek 1902-ben Lendván Elek⁸ nevű fia született, akinek neve gyakran megjelenik a szlovén zsidóság tematikájával foglalkozó tudományos kötetekben is. Ernő halála után a nyomdai üzleteket átvette a fia, akit már az első világháború utáni időkben a jugoszláv hatóságok Aleksnek neveztek. Alekset 1945. március 31-én a tišiniai erdőben, Muraszombat közelében megölték a nyilasok, akik a radikális antiszemita mozgalom tagjai voltak. Feltételezem, hogy a felszabadulási fronttal

5 Országos Széchényi Könyvtár, Pannon digitális egyesített archívum.

6 Lendvai Kepe, Lyndvamuseum 8., 8.

7 Toš, Zgodovinski spomin na Prekmurske Jude, 70.

8 Alsó-Lendva születési anyakönyvi kivonata, 1902. április 25. napjáról.

1903. X. 15

Fájdalomtelt szívvel tudatjuk felejtethetetlen drága jó anyánk, nagyanyánk és testvérünk

özvegy BALKÁNYI ANTONIA asszonyak

a mindenható Uristen megmúszhatatlan akarata folytán hosszú szenvedés után életének 60-ik évében folyó hó 15-én éjjeli egy óraker történt gyászos elhunytát.

Drága halottunk hült tetemei folyó hó 16-án délután 3 óraker fognak a helybeli izraelita sírkertben örök nyugalomra helyeztetni.

Orsován, 1903. október hó 15-én.

Béke és áldás hamvaira!

Schlesinger Pálné
szül. **Balkányi Ilona,**
Neumann Lajosné
szül. **Balkányi Mariska.**

Balkányi Gyula,
Balkányi Ernő,
Balkányi Ödön,
gyermekel.

Schlesinger Pál,
Neumann Lajos,
vejei.

Balkányi Ernőné
szül. **Mayer Dora,**
menye.

Schlesinger Irénke,
Schlesinger Dezső,
Neumann Irénke,
unokái.

Rosenberg Samu,
Rosenberg Vilmos
Farkas Adolf,
fiórei.

Kép 5.

éppen Balkányi Elek működött együtt. A könyvkereskedését és papírüzletét államosították, amit az 1949. január 6. napjáig⁹ ipari és kézműves vállalkozások államosításával kapcsolatos adatok tanúsítanak. Hasonló sorsa volt a Muraszombati nyomdának is.¹⁰

Alsólendva anyakönyveinek áttekintése közben megtaláltam Balkányi Ernő második fiának, Balkányi János születési anyakönyvi bejegyzését, aki a bejegyzés szerint 1899. március 3-án született¹¹ Alsólendván. Mivel nem találtam más adatot róla, átnéztem a holokauszt áldozatainak bázisát, a YadVashem-et¹², és a név beírásakor 5 találat volt, közülük egynek volt összekötetése Lendvával, hiszen Csáktornyai zsidóról szólt. A bejegyzés születési helyként »Alsólendvát« említette, születési évként pedig az 1899. évet. Természetesen ugyanarról a személyről van szó, akit ezek szerint koncentrációs táborba deportáltak. Mellé két személyt soroltak, feltételezett feleségét, Etelkát és a fiát, Ferentzet. Ami felhívta fegyelmemet, az a gyermek születésének helyéről szóló bejegyzés volt, ahol azt írta, hogy Montevideo, Uruguay, 1928. Biztos voltam benne, hogy ez hiba, ezért ellenőriztem az auschwitz-i tábor dokumentumait.

9 Toš, Zgodovinski spomin na Prekmurske Jude, 175.

10 Toš, Zgodovinski spomin na Prekmurske Jude, 177.

11 Alsó-Lendva születési anyakönyvi kivonata, 1899. október 3. napjáról.

12 <https://www.yadvashem.org> (utolsó megnyitás 2019. 12. 12.).

Találtam egy bejegyzést egy deportált zsidóról, Balkányi Franjoról, aki 1929. március 10-én született Montevideóban, Uruguayban. A másik oldalon lévő bejegyzés szerint ez a személy Buchenwald felszabadítottjai között volt az amerikai hadseregek általi felszabadítás napján, 1945. április 11-én. Egy másik bejegyzésben azt írja, hogy Franjo 1944. május 2-án érkezett Auschwitzba (a muravidéki zsidókat 1944. április 26-án deportálták), ahol 1945. január 18-áig volt. Akkor látszólag elküldték halálmenetre a Buchenwald táborig, ahova 1945. január 25-én érkezett meg. Ezután nyoma veszett, a bázisokban való keresés nem volt sikeres. A bejegyzés Auschwitzból a »Kép 6.« alatt található, a koncentrációs táborokban való tartózkodásokról szóló bejegyzés pedig a »Kép 7.« alatt.

186650
121736

Jug. Jude Jugend

Vor- und Zuname: Franjo Balkanyi Haft-Nr. _____

Beruf: Schlosser geboren am: 3.10.29. in: Montevideo

Anschrifts-Ort: _____ Straße Nr. _____

Eingel. am: 26.1.45 Uhr von KL, Auschwitz Entfl. am _____ Uhr nach _____

Bei Einlieferung abgegeben:

			Koffer	Alttasche	Paket
..... Hut/Waibe Paar Schuhe/Stiefel Stiegenabziele Feuerzeug Wehrpaß
..... Mantel Paar Strümpfe Halstuch Tabak Weife Fremdenpaß
..... Rock Bade Kamalchen ^{Hand} _{Eckel} Taschentuch Zigarren/Zigaretten Arbeitsbuch
..... Weife/Kleiderreste Kragen Paar Handschuhe ^{Hand} _{Eckel} Sig.-Blättchen Invalidentarte
..... Hose Vorhemd Brieftasche mit Fiertuch
..... Pullover Binder/Bliese Papiere Messer Schere
..... Oberhemden Paar Armbalger Sporthemd/Hosen Weifstift/Drebbel
..... Unterhemden Paar Sockenbalger Abzeichen Gelbbörse
..... Unterhosen Paar Wandsch. Knöpfe Schlüssel a. Ring Kamm Wertfachen: ja-nein

Abgabe befähigt: Franjo Balkanyi

Effektenverwalter: [Signature]

Kép 6.

Körülbelül két évvel ezelőtt a BBC brazil kiadásának¹³ egy írása hívta fel a figyelmemet, amelyben a holokauszt áldozatainak nemzetközi emléknapja alkalmából interjút készítettek egy brazil holokauszt-túlélővel. Az interjúalany az 186550-es számú fogoly volt, a 88 éves Balkányi Francisco. Az idő nem változtatott sokat, valószínűleg ebben az időben az 186650-es számból az évek során 186550 lett. Arról, hogy egyazon személyről van szó, a Kép

13 BBC: 'Comi cascas de batata do lixo e me cobri com cadáveres para não morrer', diz sobrevivente do Holocausto (<https://www.bbc.com/portuguese/brasil-38767321>, utolsó megnyitás 2019. 12. 11.).

Wo in Haft gewesen und wie lange Auschwitz 2-V-44-18.I.45, Buchenwald 25.I.45
 Place of Detention Giving Dates

Einzelheiten betreffend die Haft, im besonderen etwaige grausame Behandlung und Zeit derselben, Gründe hierfür und die Namen der Täter, falls bekannt:
 Give particulars of confinement including any inhumane treatment with dates, reasons and names of perpetrators, if known:
usual treatment in concentration camps, beaten by travel from Auschwitz to Buchenwald

Kép 7.

5. tanúskodik, amelyn a felső jobb sarokban a fogoly száma van feltüntetve. Azt, hogy Ferenc, Franjo, illetve Francisco valóban túlélte a háborút, megerősíti a brazíliai konzulátus által kiállított vízum is, amellyel Francisco 1954-ben Montevideóba utazott.

8.3011

605

REPÚBLICA DOS ESTADOS UNIDOS DO BRASIL
 FICHA CONSULAR DE QUALIFICAÇÃO

Esta ficha, expedida em duas vias, será entregue à Polícia Marítima e à Imigração no porto de destino

Nome por extenso Francisco Balkanyi Rodenberg
 Admitido em território nacional em caráter: Temporário.

Nos termos do art. 7-a do Dec. 7.967 de 1945
 Lugar e data de nascimento Montevideú, 3 / 10 / 1928
 Nacionalidade Uruguiaia Estado civil Casado
 Filiação (nome do Pai e da Mãe) Luis Balkanyi
Eta Rosenberg Profissão Comerciário
 Residência no país de origem San Fructuoso 1051-Mont.

	NOME	IDADE	SEXO
FILHOS			
MENORES DE 18 ANOS			

Carteira de Identidade 1783662 expedida em 28-12-1949
 pela Polícia de Montevideú

visado sob n. 11584

Consulado Geral do Brasil em
 MONTEVIDÉU, 23 novembro 1954
 Pelo Cônsul Geral
A. Fautuato Neto
 Cônsul Adjunto

ASSINATURA DO PORTADOR

Kép 8.

Balkányi Francisco, Muravidék legnagyobb nyomdászának unokája, ma Brazíliában él.

Irodalom és források

Lendvai Kepe Zoltan

2014 Znameniti Lendavčani: razstava v spomin na 820-letnico prve pisne omembe Lendave = Nevezetes lendvaiak: kiállítás Lendva első írásos említésének 820. évfordulója megünneplésére. Lyndvamuseum 8. Lendva: Galéria-Múzeum, 8.

Pančur, Andrej

2011 Judovska skupnost v Sloveniji na predvečer holokavsta. Celje, Zgodovinsko društvo, 125.

Toš, Marjan

2012 Zgodovinski spomin na prekmurske Jude. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, 70, 175, 177.

BBC: 'Comi cascas de batata do lixo e me cobri com cadáveres para não morrer', diz sobrevivente do Holocausto (<https://www.bbc.com/portuguese/brasil-38767321>, utolsó megnyitás 2019. 12. 11.).

<https://www.yadvashem.org> (utolsó megnyitás 2019. 12. 12.).

A tanulmány eredeti szlovén címe: Najpomembnejši dolnjelendavski tiskar, fordította Varga Ines.

Lendvai Kepe Zoltán

A Hadik-múmia históriája az Alsólendvai Hiradó hasábjain

A Lendva-hegyi Szentháromság-kápolna kórus alatti fülkéjében, díszes, fekete fémkeretes üvegkoporsóban egy mumifikálódott holttest alusza örök álmát. De mindez csak látszólagos, hiszen ez a holttest a legtöbbet hurcolt és leginkább meghurcolt emberi földi maradvány nemcsak a széles környéken, hanem talán az egész történelmi Magyarország területén és Szlovéniában. Egy csöppet sem túlzás ez a kijelentés, ugyanis amióta valamikor a 18. században a felszínre hozták a Szentháromság-kápolna kriptájából, azóta egyfelől népi és nemzeti vallási tisztelet övezte, másfelől állandó zaklatás és számtalan kegyeletsértés érte. A díszes üvegkoporsó mellett egy fakoporsó fedele található tanúbizonyiságként a falhoz támasztva, amelynek szegecsei azt hivatottak bizonyítani a templom látogatóinak, hogy Hadik Mihály, 1733-ban elhunyt kapitány mumifikálódott testét takarta valaha.

Azt, hogy a lendvai Hadik-múmia országos jelentőségű témává lett a 20. század elején, majd kulturális örökségvédelmi értékévé vált, azt elsősorban az Alsólendvai Hiradónak és az említett hetilap fiatal felelős szerkesztőjének, a lendvai múzeum első megálmodójának,¹ Oszeszly Miklós Viktornak köszönhetjük.² A nevezetes alsólendvai hetilap oldalain azonban elsőként Dervarics Kálmán aktualizálta a Hadik-múmiával kapcsolatos felelős közösségi hozzáállást.

Dervarics Kálmán és a Hadik-ügy

Egyházashübki Dervarics Kálmán, Alsólendva első helytörténetírója, aki élete során jegyző, városbíró, aljárásbíró és hivatalos vend tolmács is volt,³ az elsők között tett kísérletet arra, hogy minden kétséget kizáróan azonosítsa a Szentháromság-kápolnában található mumifikálódott holttestet. Az Alsólendvai Hiradó

1 OSZESZLY M. Victor: Mi lesz a Hadik-üggyel? In: Alsólendvai Hiradó, 1910. 10. 23., Alsólendva, 1.

2 OSZESZLY Miklós Victor (1886–1940), az Alsólendvai Hiradó lapszerkesztője 1907–1917 között.

3 Egyházashübki Dervarics Kálmán (1827–1904). LENDVAI KEPE Zoltán 2014, 32–35.

című hetilap 1890. évi augusztus 10-én és 17-én megjelent számaiban beszámol a már 1864. évben tett kísérletéről, „... hogy a mi Hadikunk holtteteme üveg koporsóban helyezve a főoltárba tétessék, s figyelmeztettem a grófot, hogy legczélszerűbb volna 1864. május 5-re ünnepet rendezni (...) s egyuttal felkértem őtet, hogy a mi Hadikunk számára köpenyt és csizmát, ugy diszes koporsót is csináltasson...”. Dervarics Kálmánnak és Hadik Gusztáv grófnak sajnos nem sikerült a tervet megvalósítani, mert „... Stirling Antal akkori alsó-lendvai esperes-plébános (...) roppantul ellene volt annak, hogy Hadikunk holtteteme üveg koporsóban a Szent Háromság kápolna főoltárába tétessék s különösen az 1864. évi május 5-re tervezett ünnepélynek...” és mert „... a szombathelyi püspöknek csakugyan igaza van, hogy minden Cultus az elhunyt emlékéért a fennforgó körülmények közt tilos...”. Dervaricsnak gróf Hadik Gusztáv halála miatt sajnos nem sikerült beszereznie a perdöntő dokumentumokat II. Hadik Mihály életpályájával kapcsolatosan. Mindennek ellenére Dervarics megkísérelte megírni Hadik Mihály kapitány Lendva-vidéki tartózkodásának és 1733. évi halálának körülményeit.⁴ Mi több, a „hagyomány szerint”, vagyis minden valószínűséggel a visszaemlékezők elmondásai alapján részletesen leírja Hadik Mihály holttetemének megtalálását a kápolna alatti sírboltban 1795-ben. Érdemes megjegyezni, hogy Dervarics úgy nyilatkozott, hogy „... ezen sírboltban több más már megrongált koporsó közt volt Hadik Mihálynak fentebb leirt s vörös bársonnyal bevont ép koporsója is...”,⁵ vagyis nemcsak Hadik koporsója, hanem több másik is volt a kápolna kriptájában. 1840-ben és 1843-ban is új tetemek kerültek a sírboltba.⁶ Dervarics Kálmán volt tehát az első, aki rádöbbenve az értékes kulturális örökségre, a sajtó erejének segítségével tájékoztatta a lakosságot és az országot, hogy megfelelő védelemben és tiszteletben kéne részesíteni a Hadik-múmiát. Itt mindjárt hozzá kell fűzni, hogy két évvel előtte, azaz 1888-ban a Nagykanizsán megjelenő Zalai Közöny három részben közölte a lendvai várban lakó Vachott Sándorné⁷ szépirodalmi írását a lendvai Hadik Mihályról, pontosabban

4 DERVARICS Kálmán 1890a, 2–3. DERVARICS Kálmán 1890b, 1–3.

5 DERVARICS Kálmán 1890a, 2.

6 VARGA Sándor 1992, 42.

7 Vachott Sándorné, született Csapó Mária (1830–1896) magyar író, szerkesztő és fordító, a magyar gyermekirodalom egyik megteremtője, Petőfi Sándor szerelmének, Csapó Etelkának a húga volt. A férje a nevezetes Vachott Sándor (1818–1861) költő, író és ügyvéd volt, fia pedig Vachott Károly, az Alsó-Lendvai Híradó (1889) első felelős szerkesztője Pataky Kálmánnal közösen.

Hadik lovagról,⁸ amit Dervarics Kálmán nemes egyszerűséggel mesének minősített.⁹

Egyházasházi Dervarics Kálmánt évtizedeken át foglalkoztatta a Szentháromság-kápolnában lévő mumifikálódott holttest, hiszen 1890-ben írja, hogy már 1864-ben felvette a kapcsolatot a Hadik grófi család leszármazottaival. Nagy valószínűséggel a 18. század végén élő adatközlő segítségével kiderítette, hogy a Hadik-múmiára 1795 nyarán bukkantak az alsólendvai leányok a kápolna egyik felújítása alkalmával, és hogy ekkor hozták a felszínre. De ki is volt Hadik Mihály? Mikor és ki által került a díszes üvegburás fémkoporsóba? Miért látszódnak a fején, a karján és a lábán súlyos rongálásoknak a nyomai? Miért nincs kézfeje és nem utolsó sorban miért nincs ruházata?

Dervarics a rézszegecsekkel díszített „régii”, azaz nagy valószínűséggel az eredeti fakoporsó fedelén lévő Hadik Mihály nevet és az 1733-as évszámot „saját kezűleg” állapította meg azután, hogy II. Hadik Mihály kapitány életrajzi adatait a Nagy Iván által írt Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal¹⁰ című könyvből megismerte: „S miután ehhez képest teljesen meggyőződtem a felől, hogy a mi szentháromsági Hadikunk csakugyan ugyan azonos a Hadik család fenthivatkozott történetében a 10-ik lap elején leirt II. Hadik Mihálylyal ; s miután a család ezen története szerint Hadik Mihály 1733-ik évben halt meg, a mi Hadikunk régi koporsójának födelét ismételve s behatóan megvizsgáltam, – a rézszegek fejei vagyis gombjai, melyekkel Hadik elhalálzásának évszáma kiverve volt, letöredeztek s lekoptak ugyan, de a szegek maguk, gomb nélkül benne maradtak a koporsó födele deszkájában s ezt megmosván és dörzsölvén, kiderítettem, hogy azon 1733. évszám állt.”¹¹ Itt mindenképpen muszáj hozzáfűzni, hogy a Szentháromság-kápolnában lévő mai koporsófedélnek és szegecseinek állapota viszonylag jó, gombjainak többsége még nem töredezett le, s a fedél sem néz ki első rálátásra 300 évesnek. Ráadásul az egyik oldalon a szegecsek kiolvashatatlan halmazt képeznek, amiből egy-két betűn és egy 1733-as évszámon kívül nem lehet sokkal többet kibogozni, ami arra is utalhat, hogy valaki „pontos másolatot” kísérelt készíteni a már olvashatatlan szövegről.

De már Dervarics Kálmán is „régii” koporsófedelet emlegetett 1864-ben, amikor azt írta, hogy „Hadikunk régi koporsójának

8 VACHOTT Sándorné 1888a, 1888b, 1888c.

9 DERVARICS Kálmán 1890b, 3.

10 NAGY Iván 1859, 6–14.

11 DERVARICS Kálmán 1890b, 2.

födélét ismételve s behatón megvizsgáltam”. Ezek szerint 1890-ben már az „új”, a mostani fedél létezett? Az eredeti koporsófedél megsemmisülésére utal Oszeszly Miklós Victor, az Alsólendvai Híradó szerkesztője, az első lendvai múzeum megálmodója¹² és a Hadik-múmia egyik legszenvedélyesebb védelmezője is, amikor 1910-ben azt írta, hogy a „koporsójának fedele összetört, köpönyegje meg éppen pusztulásnak indult. Olyan szánalmas állapotban álldogál rozoga kápolnai tárgyak és sok-sok piszok között abban a lécajtós sutban!”¹³ Mindezen találgatásoknak a mostani koporsófedélnek egy viszonylag egyszerű dendrokronológiai vizsgálata vetne véget. Ám körülményeink egyelőre csak következtetni engednek arra, hogy a mai Hadik-koporsófedél a Szentháromság-kápolnában nem 1733-ból való, hanem nagy valószínűséggel egy későbbi munka, másolat vagy hamisítvány.

Az eredeti koporsófedél kiszögecselt szövegének a hitelességét, amit Dervarics Kálmán közölt, sajnos ma már semmi sem bizonyítja. Megállapítása szerint a „régí” koporsófedél „oldalára a Hadik Mihály név volt rézszegekkel kiverve”,¹⁴ valamint „azon 1733. évszám állt”.¹⁵ Dervarics volt az egyetlen, aki leírta, hogy látta és saját kezűleg is vizsgálta a Hadik-múmia eredeti koporsófedelének a szövegét, de ennél többet nem közölt! 1892-ben Bellosics Bálint, aki elvileg láthatta az eredeti koporsófedelelet, közli, hogy a „régí, vörös bársonnyal bélelt koporsója máig is megvan, két oldalán sárgaréz-szögekkel kiverve ezen felírás állt: **S. AC. G. D. MICHAEL HADIK. S. C. R. CAPITANEUS.**”¹⁶

Oszeszly M. Victor alsólendvai újságíró és lapszerkesztő 1914-ben egy újságcikkben¹⁷ mintha csak kiegészítette volna egy római 1603-as számmal a Bellosics által közölt feliratot:

S. AC G. D. MICHAEL HADIK S. C. R. CAPITANEUS MDCIII

Horváth Sándor 1942-ben megjelent könyve már egy kicsit más szöveget közöl, mégpedig:

S. AC. G. D. MIHAEL HADIK S. C. R. CAPITANUS MDCIII
azzal a megjegyzéssel, hogy Hadik a „második eltemetés alkal-
mával kapta azt a koporsót, mely ma is látható és 1733. szerepel

12 OSZESZLY M. Victor: Mi lesz a Hadik-üggel? In: Alsólendvai Híradó, 1910. 10. 23., Alsólendva, 1.

13 OSZESZLY M. Victor: Böngészet Hadik Mihály körül. In: Alsólendvai Híradó, 1910. 12. 04., Alsólendva, 1–2.

14 DERVARICS Kálmán 1890a, 2.

15 DERVARICS Kálmán 1890b, 2.

16 BELLOSICS Bálint 1892, 210.

17 OSZESZLY M. Victor 1914, 2.

rajta.”¹⁸ Végezetül annyit tegyünk hozzá, hogy a ma is látható koporsófedél minden valószínűséggel nem az eredeti, és a két oldalán lévő, részben zavarba ejtő betű- és számformákat ábrázoló felirat a következő:

P: ac G. D. Michael Hadik. S: C: R: M: (...) 1733

Teljesen jogosan vetődik fel a kérdés, hogy ha Dervarics Kálmán látta és megvizsgálta az eredeti koporsófedelet, akkor miért nem írta le a rajta fellelhető szöveget, miért elégedett meg csak az 1733-as évszám megállapításával? Még azt sem közölte, hogy ezek arab vagy római számok voltak... Másrészt jól volna tudni, hogy a mai koporsófedél másolat, hamisítvány vagy csak értéktelen turistabolondító tárgy-e. A hamisítók valószínűleg az 1603-as évszámot verték volna rá a koporsófedélre. Az olvashatatlan szegecs-szövegrész és az 1733-as évszám viszont inkább azt sugallja, hogy valakiknek a történelmi hitelesség és egy másolat készítése fontosabb volt, mint egy tetszetős turistacsalogató tárgy. Igazán kár, hogy az első ismert fényképfelvételek a Hadik-múmiáról egyelőre ismeretlen helyen rejtőzködnek,¹⁹ még nem elérhetőek²⁰ vagy megsemmisültek.²¹ Köztük talán akadna egy-kettő, amely a szöveges koporsófedelet is megörökítette...

Oszeszly M. Victor és a Hadik-ügy

A Hadik-múmia országos örökségvédelmi jelentőségére a 20. század első éveiben eszméltek rá, amelyben fontos szerepet játszott Borbély György zalaegerszegi gimnáziumi tanár és a Magyar Paizs hetilap tulajdonosa,²² valamint Oszeszly M. Victor, az Alsólendvai Híradó főszerkesztője. A korabeli lapok szerint Hadik mumifikálódott teste iránt komolyabb érdeklődést mutattak bécsi, budapesti és zalaegerszegi múzeumok is, akik általában nagyobb összegeket kínáltak érte.²³ Még a zalaegerszegi

18 HORVÁTH Sándor 1942, 32.

19 A Hadik-múmia két zalai muzeumban. In: Alsólendvai Híradó, 1911. 11. 26., Alsólendva, 3.

20 A Hadik-múmia az Érdekes Ujságban, In: Alsólendvai Híradó, 1913. 07. 20., Alsólendva, 4.

21 BORBÉLY György: Az ember-bőr. In: Magyar Paizs, 1908. 09. 03., Zalaegerszeg, 1.

22 BORBÉLY György (1860–1930). BÉRES Katalin 2001, 205–208.

23 OSZESZLY M. Victor 1914, 2. Az alsólendvai Hadik-múmia elpusztult. In:

sajtó is Hadiknak a múzeumba szállítása mellett kardoskodott, így írván: „... engedje át az egyházi hatóság a vármegye székhelyén levő Zala vármegyei muzeumnak, a hol gondozzák még pedig közkincként gondozzák...”²⁴

Az, hogy a Hadik-múmia a 20. század elején nem került biztonságos helyre, egy múzeumi szakintézménybe, hanem a Lendva-hegyen csonkították ismeretlenek a következő évtizedekben, és porlad mindmáig minden szakfelügyelet nélkül, az nagyrészt a vallásos lakosságra hivatkozó katolikus egyházon, a városvezetésen és Oszeszly lapszerkesztőn múltott. A sajtóban a Hadik-ügy ezen örökségvédelmi mozzanatáról is kemény vélemények fogalmazódtak meg pro és kontra: „Ugy halljuk, hogy Alsólendva görcsösen ragaszkodik hozzá s nem is adnátok be a zalaegerszegi múzeumba” – írta Borbély György 1908-ban, és folytatta: „A lendvaiak készek volnának azt mondani és vitatni a késhegyig, hogy pusztuljon el inkább, de legyen az övéké.”²⁵ A lokálpatrióta közösség képviselői a Hadikhoz való érzelmi kötődésüket és makacsságukat hangoztatták: „... mert a lendvaiak, akiket már oly sok történelmi nevezetességű ereklyétől kopasztottak meg, talán a fél életüket feláldoznák a muzeumotok javára, de azt az egérfogaktól megrágicsált, évszázad óta porosodó, csudabőrű Hadik mumiát hiába kéritek tőlük, hiába, mert – nem adják. Nem és ezerszer nem.”²⁶ Egy ilyen kérdésről sosem lehet előre megmondani, hogy melyik a jobb megoldás, mi lett volna jobb, mert azt mindig az idő mutatja meg. Általánosságban azonban elmondható, hogy állandó szakfelügyelet nélkül a „múzeum-értékű” tárgyakat előbb-utóbb kisebb-nagyobb csapás éri, és jóval gyorsabban elporladnak, mint az örökségvédelmi intézmény falai mögöttiek...

A Hadik-ügyben mintegy fél évszázaddal Dervarics Kálmán kezdeményezése után szinte azonos célkitűzéssel állt elő az Alsólendván 1905-ben letelepedett fiatal újságíró, az Alsólendvai Híradó későbbi lapszerkesztője, Oszeszly Miklós Victor.²⁷

Magyarország, 1914. 02. 01., Budapest, 14.

24 BORBÉLY György: Az ember-bőr. In: Magyar Paizs, 1908. 09. 03., Zalaegerszeg, 1.

25 BORBÉLY György: Az ember-bőr. In: Magyar Paizs, 1908. 09. 03., Zalaegerszeg, 1.

26 OSZESZLY M. Victor: Üzenet. In: Alsólendvai Híradó, 1908. 09. 13., Alsólendva, 1–2.

27 OSZESZLY Miklós Victor (1886–1940), az Alsólendvai Híradó lapszerkesztője 1907–1917 között.

„Gyűjtsünk Hadik lovag érdekében!” címmel jelentette meg elképzelését a város hetilapja címdalán,²⁸ amelynek fő célja volt adományokat gyűjteni a Hadik-múmia üvegkoporsójára, díszruhájára és kiállítására a kápolnában vagy a lendvai házban.

Alsólendva, 1909.		XIV. évfolyam 29. szám.		Vasárnap, július 18.	
<h1>ALSÓLENDVAI HIRADÓ</h1>					
<p>Előfizetési ára</p> <p>Egyes évre 8 K Fél évre 4 K Negyed évre 2 K Egyes szám ára 30 fillér.</p>		<p>Felolós szerkesztő: OSZESZLY M. VICTOR.</p>		<p>Laptulajdonos és kiadó: BALKÁNYI ERNŐ.</p>	
MEGJELENIK MINDEN VASÁRNAP.					
<p>Gyűjtsünk Hadik lovag érdekében!</p> <p>Alsólendva, 1909. július 17.</p> <p>Fenn a Szentháromság-kápolna egy pokkiből, penészes, sötét kamrájában, használatból kiment templomi tárgyak társágában, porosan, meztelenül hever Hadik Mihály lovag, a törökverő legenda-hős 300 éves múmiája.</p> <p>Szégyene, gyalázata ennek a városnak, ennek a városnak minden lakójának, hogy szívünkbeli, lelkünkbeli kiadorta a mindennapi szürke, sávir élet a kegyelet és tisztelét érzését és emberi érzésünk fel nem lázadt arra az igazságtalanságra, ami Hadik lovag múmiájával vittékdek óta a legnagyobb kegyetlenséggel történik!</p> <p>Mért nem engedjük át valamely múzeumnak, ha nem becsültük semmire? Mért nem engedjük át a rokonainak, akik megadták volna neki az örök nyugalom? Mért nem temetjük el magunk, ha már lelkünk pusztá közönye nagyobb volt honfiai buzgalomunknál?!</p>		<p>Agítáljunk, harcoljunk Hadikért, a mi erkélyünkért, a mi dicsőségünkért — és a siker elmaradhatatlan!</p> <p>—</p> <p>Az első 10 (tíz) koronát az „Alsólendvai Híradó” szerkesztősége és kiadóhivatala* adja a hazafias célra, a második tíz koronát dr. Chilkó Sándor ügyvéd ur küldte hozzánk. Dr. Chilkó ur a következő level kíséretében juttatta kezünk közé szíves adományát:</p>		<p>Szóval a Hadik-ügyet széles mederbe kívánjuk terelni. Éppen ezért hazafias kötelessége minden intelligens embernek segítségnyújtani nekünk a munkánkban és ugyancsak hazafias kötelessége minden egyes embernek a maga módja szerint leadni filléret a nemes célra.</p> <p>Mentsük meg Hadikut a pusztulástól! Kárpótoljuk a multért — a jövővel!</p> <p>Kérdészik meg lelkiismeretünkkel, hogy helyesen cselekedtünk-e eddig; és a lelkiismeretünk sugallata szerint cselekedjünk!</p>	
Cimkórság.					
<p>A tekintetes és nemzeti urak kora lejárt. Ma már minden ember nagyösves ur.</p> <p>Az utóbbi időben az emberi hűség óriási lépcsőkkel haladt előre és a cimkórság valóságos vészes betegségként dühög. S ez a betegség a társadalom összes rétegeinél megállapítató.</p> <p>A szusztermas ma cipészstanone, a kafa élelmiszerárús, söt kiskereskedő, a kereskedőség kereskedelmi alkalmazott, a pincér értelmi tisztviselő, az irodafőnökök</p>					

Az 1909. július 18-i gyűjtési felhívást Oszeszly lapszerkesztő megelőlegezte még egy nyílt levéllel is Strausz Flóriánhoz, az akkori alsólendvai esperes-plébánoshoz, amelyben kérte az egyház együttműködését: „... engedjék meg, hogy egy törökverő, a kereszténység zászlajának szolgálatában elesett magyar vitézt megillető tisztességes állapotba helyezhessük Hadikot. (...) ismét nagyon szépen megkérném Főtisztelendő Uramat, hogy a Szentháromság kápolnában (bent a kápolnában és nem a kápolna melletti kamrában!) engedjen át egy tenyérnyi helyet, hol Hadik üvegkoporsóját felállíthassuk.”²⁹

A Hadik-múmia megmentését célzó pénzgyűjtés sikere magát a kezdeményezőt is meglepte, hiszen fél éven belül sikerült mintegy 1.000 koronát összegyűjteni: „A gyűjtés megindult. Ugyszólván fillérenként kapartunk össze mintegy 500 koronát.

28 Gyűjtsünk Hadik lovag érdekében! In: Alsólendvai Híradó, 1909. 07. 18. Alsólendva, 1.

29 OSZESZLY M. Victor: Néhány őszinte szó a Hadik múmia ügyében. In: Alsólendvai Híradó, 1909. 07. 11., Alsólendva, 1.

Kérvényt írtam a takarékoknak: adtak. Lárházam, agitáltam, cikkeztem, körleveleztem, koldultam, – ez eredményezte az 500 koronát. (Másik 500 koronát Hadiknak egy élő rokona, gróf Hadik-Barkóczy Endre ur küldött Budapestről.) De egyebet is tettem.³⁰

Alsólendva, 1910.		XV. évfolyam 43. szám.		Vasárnap, október 23.	
ALSÓLENDAI HIRADÓ					
Előfizetési ára:		Felolós szerkesztő:		Laptalajdonos és kiadó:	
Évesre	8 K.	OSZESZLY M. VICTOR.		BALKÁNYI ERNŐ.	
3/4 évre	5 -	MEGJELENIK MINDEN VASÁRNAP.			
Negyed évre	2 -				
Egyes szám ára 20 fillér.		Köziratokat nem adunk vissza. Szerkesztőség és kiadóhivatal: BALKÁNYI ERNŐ úr vezetésében Alsólendván. A nyitási sora egy korona.			

Mi lesz a Hadik-üggyel?

Ezt kérdezi a Magyar Paizs.

Tisztelt Szerkesztő-kollegám és barátom, Borbély György zalaegerszegi főgimnáziumi tanár, lapjában, a „Magyar Paizs”-ban nyílt levelet intéz hozzám s ebben a levélben megkérdezi tőlem, hogy mi lesz a Hadik-üggyel? Mielőtt a választ erre a mindenki által jogosan feltehető kérdésre csak némiképp is megadnám, nem tartom érdektelennek olvasónk számára lezsongozni az egész levelet. Ime, itt van a levet:

Nyílt levél

Szerző M. Victor lapszerkesztő urnak Alsólendván.

Több oldalról szólítanak fel az alsólendvai Hadik-múmia ügyében engem is. – azt hiszem újsókat is. – Kik annak idején mozgalmat indítottak a híres múmia megmentése ügyében. Mostanában mind nagyobb mértékben foglalkoznak az ügygel a megyei lapok s ma már a hírlapok is órában kellemetlenül hallom a vádat, hogy a múmia megmentésért indított mozgalom csak eszköz volt, csak jelszó, mert hiszen most, hogy együtt van a pénz, haláltűnő, semmit sem teszünk.

Kérdezem tehát tőled, lesz-e valami a Hadik-üggyel. Azt hiszem, rajlad múlik minden. A közönség azért is megadólt, hogy a pénzt egyébre költötték!

Tégy valamit, öltöztesdék fel Hadikot s juttasdók át megdöntő helyre a nemes lovag fölti maradványait!

Magyar Paizs szerkesztője Zalaegerszeg.

az első, aki felemeltem a szavamat az elvitél ellen; pedig talán nekem volt a legkevesebb közöm a múmiahoz. A múmia tehát itt maradt és én dr. Chilkó Sándor ügyvéd ur közbenjárására engedélyt kaptam a plébánia hivatalától arra, hogy közadákó-zásból felöltöztethessem és a kápolnából elhozhasam a múmiát. A múmia kiadását már csak azért is biztosra vettem, mert úgy gondoltam, hogy ha paradésan felöltöztetve üvegkoporsóba tesszük Hadik-ty: bajosan adhatnk helyet neki a kis kápolnában.

Ugy számítottam, hogy ha sikerül a gyűjtés, akkor a váról ekérek egy szobát, oda egy emelvényre felteszük az üvegkoporsót és abba a dísz-egyenruhás múmiát. Azután pedig akciót indítok, hogy abba a szobába hordjunk össze régi írásókat, régi pénzeket, régi fegyvereket stb. és csináljunk egy kicsi kis múzeumot. A közönség és a városunkba jövő idegenek szívesen adnának néhány fillért azért, hogy a múmiát meglékinthetik, és az így befolyó összegből a lélemerülhető apró-cseprő kiadásokat lehet fedezni.

A gyűjtés megindult. Ugyszólván fil-lerenkint kapartunk össze mintegy 500 koronát. Kérvényt írtam a takarékoknak: adtak. Lárházam, agitáltam, cikkeztem, körleveleztem, koldultam, – ez eredményezte az 500 koronát (Másik 500 koronát Hadiknak egy élő rokona, gróf Hadik-Barkóczy Endre ur küldött Budapestről.) De egyebet is tettem. Gyűjtetni akartam a r. k. elemi

a plébánián, az majd elintéz mindent. De a múmiát már semmi esetre sem adják ki.

Szóval, midőn szépen együtt volt a pénz, mindjárt a plébániára lett a múmia. Azelőtt senkinek sem kellett.

Itt aztán megakadt a Hadik-ügy. A plébánia a pénzt kéri, én meg a múmiát. Italan neki van igazta, talán nekem. A plébánia azt mondja, hogy egyedül csak neki (?) van köze a múmiahoz, amit – ha akarja – el is temethet; én pedig ezt bátorodóm kétségbe vomni és azt mondom, hogy a parázsból kikaptam gesztenyét nem adom oda senkinek; azt mondom, adják ki Hadikot egy bizottságnak, ez a bizottság vállalja el az ünnepség rendezőségét és a felöltöztetett és üvegkoporsóba helyezett múmiát vigyék fel a várba, ahol keresztény és zsidó, gazdag és szegény ember által, jó és rossz időben egyformán meglékinthető lesz. És míg mi ezen vitaközök heteke és hónapokon át: a Hadik-család egyszerre csak megmozdul, hogy a múmiát megszerze az – család kriptá számará. Ez sikerülmi is fog a családnak és adja Isten, hogy sikerüljön. Hadik Mihálynak, a törökverő hősnék 300 éves halálának nem arra való, hogy elen-ségeskedjenek felette.

Igy áll a Hadik-ügy most.

Ez a válaszom. És alább következik a védekezésem:

A gyűjtött összeget az „Alsólendvai Takarékpénztár” kezeli, amiről a kezem

Ennek ellenére a Hadik-ügy 1909 őszén teljes mértékben lefagyott és patthelyzet alakult ki Oszeszly M. Victor kezdeményező és az alsólendvai esperesség, azaz a katolikus egyház között: „A Hadik-ügy bizony megakadt (...) Azon akadt meg, hogy midőn együtt volt az összeg és csak a felruházás volt hátra, kérdést intéztem a plébánia hivatalhoz, hogy miképp tartják jónak nyélbeütni a dolgot. Erre a legnagyobb meglepetésemre azt a feleletet kaptam, hogy nekem nincs jogom a múmiahoz hozzányulni.”³¹

Minden valószínűséggel a katolikus egyház azon merev álláspontja, hogy nem engedélyezi a Lendva-hegyi népi szentembert díszruhába öltöztetni a Szentháromság-kápolnában, megváltottatta Oszeszly elképzelését a Hadik-múmia elhelyezésével

30 OSZESZLY M. Victor 1910a, 1.

31 OSZESZLY M. Victor 1910a, 1.

kapcsolatosan. Ezek után Oszeszly már nem a Szentháromság-kápolnában, hanem a lendvai várban tervezte üvegkoporsóban őrizni és a turistáknak bemutatni a csodásan mumifikálódott lendvai lovagot, több régiséggel egyben: „Ugy számítottam, hogy ha sikerül a gyűjtés, akkor a várból elkérek egy szobát, oda egy emelvényre feltesszük az üvegkoporsót és abba a disz-egyenruhás mumiát. Azután pedig akciót indítok, hogy abba a szobába hordjunk össze régi írásokat, régi pénzeket, régi fegyvereket stb. és csináljunk egy icipici kis muzeumot. A közönség és a városunkba jövő idegenek szívesen adnának néhány fillért azért, hogy a mumiát megtekinthetik, és az így befolyó összegből a felmerülhető apró-cseprő kiadásokat lehet fedezni.”³² Semmi kétség, hogy Oszeszly lapszerkesztő megálmodta az első lendvai muzeumot a várban, az elképzelését pedig az Alsólendvai Híradó hasábjain kétszer is megjelentette: először a lap 1910. évi 19-ik számában, majd másodjára az 1910. évi 43-ik számának címlapján „Mi lesz a Hadik-üggyel?” című írásában.³³

Csakhogy a szent kapitányt, a csodabőrű Hadik múmiát, a regehőst, a híres erekljét, a halhatatlan magyar vitézt nem kapta meg Oszeszly a lendvai várban megálmodott muzeum részére sem. A Hadik-múmia díszruhába öltöztetését és üvegkoporsóba tételét, ahogyan 50 évvel előtte Dervarics Kálmának és gróf Hadik Gusztávnak, úgy Oszeszly M. Victornak és gróf Hadik-Barkóczy Endrének sem sikerült megvalósítani.³⁴ Mi több, az egyház oldaláról válaszul többször felmerült azon elképzelés, hogy Hadik Mihály múmiáját egyszerűen újra eltemetik, visszahelyezik a kriptába.³⁵

Végezetül Oszeszly úr, hogy mentse a menthetőt, 1910 novemberében átengedte az összegyűjtött mintegy 1.000 korona adományt és az egész Hadik-ügyet az Alsólendva nagyközség közgyűlése által felállított bizottságnak.³⁶ A bizottság – együttműködve a katolikus egyházzal – a Szentháromság-kápolnában 1913-ban egy erre az alkalomra kivájt és kibetonozott fal-mélyedésbe a kórus alatt közszemlére tette ki a lendvai Hadik

32 OSZESZLY M. Victor 1910a, 1.

33 A Hadik-múmia felöltöztetése. In: Alsólendvai Híradó, 1910. 05. 08., Alsólendva, 2.

34 OSZESZLY M. Victor 1910a, 1. OSZESZLY M. Victor 1910b, 1–2.

35 OSZESZLY M. Victor 1910b, 1–2.

36 A Hadik múmia ügye jó mederbe terelődött. In: Magyar Paizs. 1910. 11. 24., Zalaegerszeg, 3.

Mihály kapitány múmiáját, az üreget pedig oldalról egy üveglappal lezárták.³⁷ Elképzelhető, hogy a ma látható kiszegecselte fa koporsófedél is a szóban forgó Hadik-bizottság megrendelésére készült 1913-ban.

Tán nem kell különösebben hangsúlyozni, hogy ez a megoldás messzemenően alulmúlta a várakozásokat társadalmi, esztétikai és szakmai szempontból. A díszes koporsó és ruházat megvásárlásának elmaradása miatt még az adományozott összeg fele is megmaradt! Még 1914-ben is a pénzádomány sorsával „kínlódott” a város közgyűlése, és úgy döntött, hogy Alsólendva nagyközség „... a még fentmaradt 497 kor. 46 fillért a község saját kezelésébe vegye és ezen összegből tegyen egy 150 koronás misealapítványt azzal a kikötéssel, hogy az alapítvány kamataiból Hadik Mihály emlékére Szent Mihály napkor mise tartandó. (...) A közgyűlés ezután Oszeszly M. Victornak, lapunk szerkesztőjének a 'Hadik-pénz összegyűjtése alkalmával kifejtett buzgó és fáradságos munkájáért' egyhangulag jegyzőkönyvi köszönetet szavazott.”³⁸

Összegezve Oszeszly M. Victor lapszerkesztő elszánt, felelősségteljes és lokálpatrióta múmia-mentési tevékenységét megállapítható, hogy pénzgyűjtési akciója tökéletesen, a kivitelezési terve viszont teljes kudarccal végződött. A tetemes összeg összegyűjtése ellenére, a szóbeli ígéretek és a teljes körű lakossági és értelmiségi támogatás dacára egyetlen elképzelése sem valósult meg: Hadik Mihály nem kapott díszes üvegekoporsót, de még ruházatot és lábbelit sem, Hadikot nem lehetett elhelyezni a Szentháromság-kápolna oltárába vagy a közelébe, de nem vihették a lendvai várba sem, hogy az elképzelt városi múzeum központi tárgyaként tömegeket vonzzon Lendvára.³⁹ Sőt, állagmegóvási tervei sem sikerültek, hiszen 1914-ben a múmia rothadni kezdett, hat évtizeddel később pedig egy „tisztítási és szárítási” akció közben arról számoltak be, hogy a Hadik-múmia „valójában katasztrofális állapotban volt és sajnos nem is volt egy darabban” – és csak feltételelesen lehet múmiának nevezni, akkora károsodás érte.⁴⁰ Oszeszly kezdeményezése abban volt sikeres:

- hogy sikerült rövid időn belül tetemes összeget összegyűjtenie a múmia megmentése érdekében,

37 OSZESZLY M. Victor 1914, 2.

38 Alsólendva közgyűlése. In: Alsólendvai Hiradó, 1914. 01. 18., Alsólendva, 2.

39 OSZESZLY M. Victor 1910a, 1.

40 GÖNCZ László 2008, 8.

-
- hogy az alsólendvai Hadik-ügy az I. világháború kitörése és Alsólendva határon túlra kerülése előtt egy-két évre országos témává lett,
 - hogy a Hadik-kultusz a Lendva-vidéken soha nem látott méreteket öltött, és nem utolsó sorban,
 - hogy az egyház a múmiát nem temette el.

Oszeszly Miklós Victor, az Alsólendvai Híradó lapszerkesztője, valamint a háttérben működő Balkányi Ernő laptulajdonos és kiadó példát mutattak abban, hogy hogyan használható fel az újságírás, az írott sajtó hatalma egy jó ügy érdekében. Oszeszly nemcsak az általa szerkesztett Alsólendvai Híradót állította hatékonyan a Hadik-múmia megmentésének szolgálatába, hanem újságíró munkatársával, ifj. Reverencsics Istvánnal közösen elérték, hogy országos szinten is felfigyeljen a sajtó és a közvélemény a lendvai múmia sorsára. 1888 és 1914 között tíznél is több magyarországi lap közölt mintegy 80 írást, hírt vagy irodalmi alkotást a lendvai Hadik Mihállyal kapcsolatosan,⁴¹ néhány kivétellel mind Oszeszly Viktor alsólendvai tevékenysége ideje alatt. Oszeszly Victor messze a kora előtt járva hitt abban, hogy a jövő számára megmentheti Hadik Mihály kapitány múmiáját, amelyet a lakosság szent hősnek tartott, és hogy ezen országos jelentőségű kulturális tárgyi és szellemi örökség megalapozhatja a lendvai múzeum létrejöttét a lendvai várban.

A Hadik Mihállyal kapcsolatos elképzeléseit – amelyeket írásban is részletesen kifejtett az Alsólendvai Híradó hasábjain 1907 és 1914 között mintegy 23 aláírt vagy szignózatlan újságcikkben – nem tudta megvalósítani. Ám annak ellenére, hogy tervei és a Hadik-ügy az I. világháború kirobbanásával teljes feledésbe merültek, több évtizeddel később a többsége mégis valóra vált. Hadik Mihály múmiája 1944-ben üvegfedeles díszkoporsót kapott.⁴²

Tény az is, hogy Hadik kapitány mumifikálódott holttestére mindmáig nem sikerült huszáros díszruhát öltetni és a lendvai várba sem lett áthelyezve, azonban Oszeszly Miklós Viktor, az Alsólendvai Híradóban 1910-ben közölt terve, hogy a lendvai várban városi múzeum létesüljön,⁴³ 1973-ban megvalósult.⁴⁴

41 Zalai Közlöny, Zalamegye, Magyar Paizs, Turisták Lapja, Muraköz, Pécsi Közlöny, Az Érdekes Ujság, Délmagyarország, Pesti Napló, Magyarország, Zalai Magyar Élet, Zalamegyei Ujság...

42 Hadik Mihály teste új koporsóban. In: Zalamegyei Ujság, 1944.07.22. Zalaegerszeg. 5.

43 A Hadik-múmia felöltötztetése. In: Alsólendvai Híradó, 1910.05.08., Alsólendva, 2.

44 LENDVAI KEPE Zoltán 2013.

Irodalom

BELLOSICS Bálint

1892 Alsó-Lendva és vidéke. In: Turisták Lapja 1892/7. Budapest. 199–213.

BÉRES Katalin

2001 Borbély György. Egy vidéki értelmiségi a századfordulón. In: Zalai Múzeum 10. Zalaegerszeg. 205–218.

DJ

2004a A múmia titka – avagy Hadik Mihály és Lenti kapcsolata. In: Lenti és Vidéke, 2004–9. Lenti. 9.

2004b A múmia titka – avagy Hadik Mihály és Lenti kapcsolata. In: Lenti és Vidéke, 2004–12. Lenti. 11.

DERVARICS Kálmán

1890a Hadik. Történeti életrajz. In: Alsó-Lendvai Híradó, 1890. 08. 10. Alsó-Lendva. 2–3.

1890b Hadik. Történeti életrajz. In: Alsó-Lendvai Híradó, 1890. 08. 17. Alsó-Lendva. 1–3.

1896 Alsó-Lendva története. In: HALIS István – HOFFMANN Mór (szerk.): Zalavármegyei évkönyv a millenniumra. Nagykanizsa. 203–223.

EGYHÁZASBÜKKI DERVARICS Kálmán → DERVARICS Kálmán

FARKAS Gyöngyi (szerk.)

2002 Mária Terézia hadvezére. Hadik András Hadtörténelmi Levéltárban őrzött iratainak levéltári segédlete. Budapest. <http://mek.oszk.hu/05000/05066/html/>

FRIVALDSZKY János

2011 A kardforgató Hadik András tollforgató ősei. In: Hadtörténeti Közlemények 2011–4. Budapest. 1101–1107.

-
- GAÁL Ferenc
1994 Hadik Mihály és a lendvai csata. In: Naptár '95. A szlovéniai magyarok évkönyve. Lendva. 72–74.
- GÖNCZ László
2000 Hadik Mihály története (Dervarics Kálmán helytörténeti író kutatása nyomán). In: Naptár 2001. A szlovéniai magyarok évkönyve. Lendva. 82–94.
2001 Hadik Mihályról, Hadik András révén. In: Népszerűség. A szlovéniai magyarok hetilapja. 2001. 02. 15. Lendva. 17.
2008 Hogyan mentették meg a Hadik-múmiát. In: Népszerűség. A szlovéniai magyarok hetilapja. 2008. 08. 14. Lendva. 8.
- HORVÁTH Otília (szerk.)
2007a Muránia legendái. Lenti.
2007b Legende Muranie. Lenti.
- HORVÁTH Sándor
1942 Alsólendva múltja és jelene. Alsólendva.
- KEPÉNÉ BIHAR Mária – LENDVAI KEPE Zoltán
2014 Lendavski dragulji in usode. Lendvai kincsek és sorsok. Lyndvamuseum 7. Lendava – Lendva.
2019 Trden grad je naš Bog – Erős vár a mi istenünk. Lendava – Lendva.
- KINCSES Katalin Mária
2011 Hadik András műveltsége. In: Hadtörténeti Közlemények 2011–4. Budapest. 1051–1099.
- KOVÁCS Attila
2013a „Hadikok utján” – monda s valóság apáról és fiáról. In: KIRÁLY M. Jutka (szerk.): Lendva 820 éve. 820 let mesta Lendava. Lendva – Lendava. 62–63.
2013b Po sledeh Hadikov – mit in resnica o očetu in sinu. In: KIRÁLY M. Jutka (szerk.): Lendva 820 éve. 820 let mesta Lendava. Lendva – Lendava. 64–65.

LENDVAI KEPE Zoltán

- 2013 40 let Galerije-Muzeja Lendava. A Lendvai Galéria és Múzeum 40 éve. Lendava – Lendva.
- 2014 Znameniti Lendavčani I. Nevezetes lendvaiak I. Lyndvamuseum 8. Lendava – Lendva.
- 2015 A Hadik-kehely. Becses tárgyaink. In: Kerek Perec. Népszerűség magazin 2015. Lendva. 62–63.

LENDVAI KEPE Zoltán (szerk.)

- 2008 Meščanstvo, tiskarstvo in dežnikarstvo Lendave. Lendva polgárosodása, nyomdászata és ernyőgyártása. Obrtništvo Lendave I. Lendva ipartörténete I. Lyndvamuseum 2. Lendava – Lendva.

MAGYAR Zoltán

- 2009 A Hadik-mondakör. In: LINDUA 6–7. Lendava – Lendva. 33–42.
- 2010 Muravidéki népmondák. Lendva.

MERÉNYI-METZGER Gábor

- 2011 Hadik András gróf életének anyakönyvi forrásai. In: Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 2011/1. Szombathely. 5–11.

NAGY Iván

- 1859 Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal 5. Pest.

OSZESZLY M. Viktor

- 1909 Az alsólendvai Hadik-mumia. In: Pécsi Közlöny, 1909. 09. 12. Pécs. 3.
- 1910a Mi lesz a Hadik-üggyel. In: Alsólendvai Híradó, 1910. 10. 23. Alsólendva. 1.
- 1910b Böngészet Hadik Mihály körül. In: Alsólendvai Híradó, 1910. 12. 04. Alsólendva. 1–2.
- 1914 Az alsólendvai Hadik-múmia. Pusztulóban az „emberbőr”. In: Magyar Paizs, 1914. 03. 05. Zalaegerszeg. 2.

REVERENCICS István

- 1911 Hadik-regék. In: Alsólendvai Híradó, 1911. 03.

-
12. Alsólendva. 1–2.
- 1911 Hadik-regék. In: Alsólendvai Híradó, 1911. 03. 19. Alsólendva. 1–2.
- 1911 Hadik-regék. In: Alsólendvai Híradó, 1911. 03. 26. Alsólendva. 2–3.
- 1911 Hadik-regék. In: Alsólendvai Híradó, 1911. 04. 09. Alsólendva. 2.
- 1911 Hadik-regék. In: Alsólendvai Híradó, 1911. 04. 16. Alsólendva. 4.
- TOMA Károly
- 1914 Népköltési gyűjtemény (Kézirat). In: Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára 10272. Budapest.
- VACHOTT Sándorné
- 1888a Hadik lovag. In: Zalai Közlöny, 1888. 08. 25. Nagy-Kanizsa. 1–2.
- 1888b Hadik lovag. In: Zalai Közlöny, 1888. 09. 01. Nagy-Kanizsa. 1–2.
- 1888c Hadik lovag. In: Zalai Közlöny, 1888. 09. 08. Nagy-Kanizsa. 1–2.
- VARGA Sándor
- 1992 A lendvai plébánia történetéből. Győr.
- ZACHAR József
- 2004 „Jó erkölcsöt és becsületet.” Hadik Andrásról – keresztlevél hiányában. In: CSIHÁK György (szerk.): A magyar huszárság története. A lovasműveltség sajátosságai. Budapest – Zürich. 53–55.

Tadeja Andrejek

Az Alsó-Lendvai Hiradó jelentései Alsólendva szűkebb területén kívüli muravidéki helyekről

A cikk célja a 19–20. század fordulója helytörténetének bemutatása, amikor Muravidék a Magyar Királyság része volt, az Osztrák-Magyar monarchián belül. Muravidék közigazgatásilag két megyéhez tartozott: az egyik Vas megye, amelynek székhelye Szombathely volt, a másik Zala megye, amelynek székhelye Zalaegerszeg volt. Városi és gazdasági szempontból a legfejlettebbek Muraszombat és Alsólendva kerületi központok voltak. Kiemelkedtek még: Bellatincz (mai Beltinci), Vashidegkút (mai Tišina), Lendvavásárhelyről (mai Dobronak), Felsőlendva (mai Grad), Mártonhely (mai Martjanci), Battyánfalva (mai Rakičan) és Bántornya (mai Turnišče).

Kép 1. Képeslap, Muraszombat, 20. század eleje. Őrzi a Pomurski muzej Murska Sobota.

A változatos kulturális és társadalmi fejlődéshez hozzájárult az 1897-ben alapított Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület, valamint két lap, a Muraszombat és Vidéke (Muraszombat megye eseményeire összpontosított) és az Alsó-Lendvai Hiradó. A katolikus egyház égíse alatt viszont a Marijin list (1904 és 1941 között), Kalendarij srca Jezušovega (1904 és 1944 között),

valamint a Novine (1913 és 1941 között) jelentek meg. A monarchia osztrák részén azonban a 19. század második felétől a Slovenec (1873) és a Slovenski narod (1868) voltak a vezető újságok, amelyek szintén a Muravidékről számoltak be.

Az akkori Alsó-Lendvai Híradó összegyűjtött cikkei alapján a történelem egy szakaszát szeretném értelmezni, különös tekintettel a muravidéki helyekről, illetve azokról a településekről, amelyek ma nem a Szlovén Köztársaság kétnyelvű területén fekszenek. Az újság kiadásának minden évfolyamát áttekintettem, legtöbb a tárgyalt témával kapcsolatos hír 1916-ban volt, amikor az Alsó-Lendvai Híradó egész évben 15 cikket szentelt a muravidéki települések eseményeivel kapcsolatos tartalmaknak. Az összes többi évfolyamban évente többnyire néhány hír van róluk, elsősorban Bellatinczról és Muraszombatról. Az áttekintett cikkek az Egyéb rovatban találhatóak. A Híradóban többször összefoglalták a Muraszombat körzetének szánt újságban megjelent cikkeket, és a hetilap 1889. évi harmadik számában a testvérújságáról a Muraszombatban megjelenő Muraszombat és vidékéről számol be.¹

Az újság tájékoztatta az olvasókat a muravidéki embereknek nagy gondot okozó balesetekről, ezek leginkább tűzesetek voltak. Így beszámolnak arról, hogy 1890-ben Horváth Ferencz, felsőlendvai lakos 4 éves fia a takarmánnyal teli pajtában gyúfával játszott, aminek következtében leégett a gazdasági épület és a lakóház.² 1914 tavaszán a Híradó nagy tűzről ír a muraszombati megyében, amikor Vermes Márton nagybérlő bérelt háza kezdett égni, ahonnan a tűz áterjedt a szomszéd házakra, és egy óra alatt leégett az egész utca 30 lakóházzal és 40 gazdasági épülettel.³

A hetilap világosan bemutatja a muravidéki emberekkel történt tragédiákat. 1914 júliusában közzétettek egy üzenetet, hogy Goricskón, Mátyásdomb faluban egy 2 és fél éves gyermek, Beznéc Franciska az udvarukban lévő kútba esett és meghalt.⁴ Beszámoltak egy andorhegyi 35 éves nő haláláról is, aki gyalog indult el Battyándra az üzletbe, útközben rosszul lett és meghalt.⁵ Az olvasókat tájékoztatták a különféle munkabalesetekről is, ame-

1 Muraszombat és Vidéke, in: Alsó-Lendvai Híradó, 1. évfolyam, 3. szám, 1889. 1. 27.

2 Tűz, in: Alsó-Lendvai Híradó, 2. évfolyam, 16. szám, 1890. 4. 20.

3 Nagy tűz a muraszombati járáásban, in: Alsó-Lendvai Híradó, 19. évfolyam, 11. szám, 1914. 3. 15.

4 Kutba esett gyermek, in: Alsó-Lendvai Híradó, 19. évfolyam, 28. szám, 1914. 7. 12.

5 Tragikus halál, in: Alsó-Lendvai Híradó, 20. évfolyam, 9. szám, 1915. 2. 28.

lyek leggyakrabban az erdőben következtek be fadöntésnél, és halálos kimenetelűek voltak. Forgalmi balesetekről is írtak. 1908 szeptemberében Balazsicz István felsőbisztricei lakos haláláról írtak, aki Muraszombatba ment zsindegyházi ügyért. Amikor a kocsijával hazafelé tartott, felszállt hozzá Balazsicz Mátyás is, akivel később megittak néhány pohár bort az egyik bellatinczi kocsmában. Már késő éjjel volt, amikor folytatták az útjukat, s eközben a kocsi valami okból felborult, és maga alá temette Balazsicz Istvánt, aki a helyszínen meghalt.⁶ Az Alsó-Lendvai Híradó szerint az emberek mindennapi életében szintén aggodalmat okoztak a különféle napi rablások, lopások és egyéb kellemetlenségek.

A huszadik században Muraszombatban három templomot építettek. Az újság tájékoztatta az olvasókat ezekről az építkezésekről is, először a zsidó zsinagógáról, majd az evangélikus és végül a katolikus templomról. 1910-ben a muraszombati új evangélikus templomról írtak. Részletesen ismertették a szertartást, megírták, hogy Gyurácz Ferenc szentelte fel, valamint hogy az ünnepi alkalomból Muraszombatot a legszebb virágokkal díszítették fel. A hazai papon, Kovács Istvánon kívül még 12 pap volt jelen, a prédikációt a szentgotthárdi pap, Czipót Géza végezte. Az ebéd a Dobray hotelban volt, este 8 órára pedig bibliaolvasás volt bejelentve, valamint pénzgyűjtés a templom felszerelésére.⁷ A templom a budapesti Gerey Ernő tervei szerint épült neogótikus stílusban.

A 19–20. század fordulóján a városban jelentős fejlődés kezdődött a társasági életben is. A prominens városlakók a kaszinókban gyűltek össze. A Híradó többször írt a bellatinczi és a muraszombati kaszinókról. A muraszombati kaszinó célja a társadalmi élet és a magyar szellemi kultúra előremozdítása volt újságok olvasásával, társas összejövetelekkel, valamint társas estek és mulatságok szervezésével.⁸

A Híradóban megjelentek meghívók küldönböző társas estekre. Elsősorban vidéki táncvigalmakról volt szó. Már 1890 februárjában megjelentetik a cserencsóczi Schwarz vendéglátó meghívóját táncvigalomra, a meghívóban pedig fel volt tüntetve az esemény ára is.⁹

6 Szerencsétlenség az uton, in: Alsó-Lendvai Híradó, 13. évfolyam, 36. szám, 1908. 9. 6.

7 Templomszentelés Muraszombatban, in: Alsó-Lendvai Híradó, 15. évfolyam, 38. szám, 1910. 9. 18.

8 Franc Kuzmič, Murska Sobota v obdobju 1873–1914, in: Med podeželjem in mestom Murska Sobota 1850–1920, Čakovec, 2015, 31. old.

9 Meghívó, in: Alsó-Lendvai Híradó, 2. évfolyam, 5. szám, 1890. 2. 2.

Az Alsó-Lendvai Híradó nagy figyelmet szentelt az akkori földesuraknak, grófoknak is. Alsó-Lendva területén kívülről leggyakrabban a bellatinczi Zichykról, valamint a muraszombati Szapáryokról írtak. 1900. augusztus végén azt írták, hogy Bellatinczon nagy ünnep volt, mivel Zichy gróf eljött a faluba.¹⁰ Másodszer beszámoltak Szapáry Géza feleségéről, Máriáról, aki nagyon szeretett kocsizni Muraszombat utcáin és a szomszédos helyeken, többek közt fiával és nővérével, Győry Terézzel Bellatinczra ment, hogy megszemléljék Zichy Agost kertjét.¹¹ Az Alsó-lendvai Híradó a grófok családi életét is követte. 1917. december közepén megjelentettek egy hírt Zichy Anasztázia és Széchenyi György esküvőjéről.¹² 1914-ben az olvasókat értesítették Muraszombat község képviselőtestületének döntéséről, mely szerint a község főutcáját nagylekű mecénásáról, Szapáry László grófról, Szapáry Géza idősebb fiáról nevezik el.¹³

A grófokkal kapcsolatos szomorú eseményekről is beszámoltak, mint pl. Széchenyi Tivadar, felsőlendvai gróf haláláról, aki az 1. világháborúban a fronton veszítette életét,¹⁴ vagy Szapáry Mária haláláról, aki 1908 májusában halt meg Muraszombatban.¹⁵ Az emberek Mária grófnőre a »jóság angyalaként« emlékeztek, halálakor sok városlakó így sóhajtott fel: »Anyánkat veszítettük el, az elhunyt ismerte a gondjainkat.«¹⁶

Az első világháború alatt a hetilap a fronton bekövetkezett fejleményekről is beszámolt. 1915. december elején írtak Batthyány Tamás gróf haláláról, aki az Orosz fogságban halt meg.¹⁷ Az imént említett év augusztusában a muraszombati Szapáry Pál grófról írtak, akinek kívánsága a harctéri szolgálat volt, viszont kora miatt a hadvezetőség elutasította.¹⁸ Két év múlva,

10 Vidéki hír, in: Alsó-Lendvai Híradó, 5. évfolyam, 35. szám, 1900. 9. 2.

11 Bellatinczról, in: Alsó-Lendvai Híradó, 2. évfolyam, 25. szám, 1890. 6. 22.

12 Főúri esküvő, in: Alsó-Lendvai Híradó, 22. évfolyam, 50. szám, 1917. 12. 16.

13 Gróf Szapáry-utca Muraszombatban, in: Alsó-Lendvai Híradó, 19. évfolyam, 6. szám, 1914. 2. 8.

14 Széchenyi Tivadar gróf halála, in: Alsó-Lendvai Híradó, 19. évfolyam, 45. szám, 1914. 11. 8.

15 Gyász a Szapáry-családban, in: Alsó-Lendvai Híradó, 13. évfolyam, 22. szám, 1908. 5. 31.

16 Franc Kuzmič, Murska Sobota v obdobju 1873–1914, in: Med podeželjem in mestom Murska Sobota 1850–1920, Čakovec, 2015, 40. oldal.

17 Batthyány Tamás gróf meghalt az orosz fogságban, in: Alsó-Lendvai Híradó, 20. évfolyam, 49. szám, 1915. 12. 5.

18 Gróf Szapáry Pál a hadügyminiszteriumban, in: Alsó-Lendvai Híradó, 20. évfolyam, 32. szám, 1915. 8. 8.

1917. február közepén viszont már Szapáry Pál haláláról és temetéséről ír a hetilap.¹⁹

1916. november végen Matzenauer grófról írtak, aki beperelte az államot, mert 1914 augusztusában kémkedés gyanújával a pozsonyi honvéd hadosztálybíróság fogházába került, ahol 15 hónapot töltött, majd kiengedték, miután ártatlannak bizonyult. A hetilap továbbá azt írja, hogy fogsága alatt egy téglá esett a fejére, ami miatt agyarázkódást kapott. Azóta beteg volt, és a hosszas fogság miatt anyagilag kedvezőtlen helyzetbe került, aminek következtében pénzügyi összeomlást szenvedett, ezért úgy döntött, hogy beperli az államot, és 430.000 korona megtérítését követelte.²⁰

Kép 2. Gyászjelentés. Őrzi a Pomurski muzej Murska Sobota.

A Hírlap az évek során terjedelmesen írt a közigazgatásról is. Már kiadásának kezdetekor, 1889-ben arról ír, hogy májusban Csendlakon körjegyzőséget nyitottak, és megmagyarazzák olvasóiknak, hogy Vas vármegye törvényhatósági bizottsága május 6-án tartott ülésen elhatározta, hogy Csendlakon körjegyzőséget

19 Szapáry Pál gróf temetése Murszombatban, in: Alsó-Lendvai Hiradó, 22. évfolyam, 7. szám, 1917. 2. 18.

20 Matzenauer góf keresete a kincstár ellen, in: Alsó-Lendvai Hiradó, 21. évfolyam, 48. szám, 1916. 11. 26.

nyit, és ezzel teljesült a muraszombati járás régi kívánsága.²¹

A járás elsőfokú politikai hatalmat jelentett, a járásokban a községek közigyelőségekbe szerveződtek. A járások területén kis-, illetve nagyközségek működtek. Muraszombat kisközség státusszal rendelkezett. Horváth László muraszombati közigyelző már 1908-ban a kisközségi státusz miatt panaszkodott, ami miatt nem tudott egy segédközigyelzői munkahelyet biztosítani. A Hirlap ezért 1914-ben arról ír, hogy vajon Muraszombat nagy falu lesz vagy nagy község? Leírják azt a problémát is, ami már hosszú évek óta akadályozza Horváth közigyelzőt a munkájában, és ez a segédközigyelző hiánya.²² Az újság minden évfolyamában tájékoztatta olvasóit mindegyik gyűlésről, amelyik Muraszombatban történt a muraszombati kis-, illetve nagyközséggel kapcsolatosan. Végre 1917. december elején az olvasóknak jelentették, hogy Muraszombat kisközségből nagyközséggé vált.²³ Pósfay Pongrác volt a főszolgabíró, aki 30 évig állt a muraszombati megyei kormányzás élén, a városi kormány élén pedig Sömen János volt.²⁴

1905-ben Vas megye környékén 39 takarékpénztár működött, a muraszombati a hatókörének alapján a 10. helyen volt. 1911-ben értesítették az olvasókat, hogy Muraszombatban már a 4. pénzüintézet alakult, amelynek Széchényi Tivadar volt az alapítója.²⁵ A bankok igazgatótanácsainak tagjai Muraszombat mindennapi és az egyházi élet fontos emberei voltak.

1908. augusztus végén az Alsó-Lendvai Híradó Osztrák csábitás címmel cikket jelentetett meg, amelyben azt írták, hogy Ljutomerben zenével és tánccal ünneplik meg a nemzeti ünnepet. Továbbá figyelmeztettek arra is, hogy a plakátok, melyek a muravidéki kocsmákban lógnak, bántóak és megszegyenítik a magyar népet, valamint félre akarják vezetni a vend lakosságot.²⁶

21 A csendlakai közigyelzőség, in: Alsó-Lendvai Híradó, 1. évfolyam, 19. szám, 1889. 5. 19.

22 Muraszombat nagyközség lesz, in: Alsó-Lendvai Híradó, 19. évfolyam, 30. szám, 1914. 7. 26.

23 Muraszombat nagyközség, in: Alsó-Lendvai Híradó, 22. évfolyam, 49. szám, 1917. 12. 9.

24 Metka Fujs, Urbani razvoj Murske Sobote med leti 1850–1920, in: Med podeželjem in mestom, Čakovec, 2015, 20. oldal.

25 Új pénzüintézet Muraszombatban, in: Alsó-Lendvai Híradó, 16. évfolyam, 20. szám, 1911. 5. 14.

26 Osztrák csábitás, in: Alsó-Lendvai Híradó, 13. évfolyam, 33. szám, 1908. 8. 19.

Az újság figyelmet szentelt a Szombathelyről Körmenten és Hodoson át Muraszombatba haladó vasútvonal 1907-ben történt megnyitásának is, az ünnepség menetét már előre bejelentették az újságban. Egy évvel később a Muraszombat – Lendva vasútvonalról tettek bejelentést, és az ez ügyben megtartott gyűlésről szóltak. Azt írták, hogy ezen a gyűlésen Muraszombat és Alsólendva értelmisége volt jelen, eljött Batthyány Zsigmond is. Amint leírták, a Muraszombattól Radkersburgig vezető vasútról volt szó, és ennek folytatásáról Alsólendváig. Az Alsólendvától Muraszombatig vezető szakasz 32 km hosszú lenne, majd leírták azt is, hogy ez mennyibe kerül majd, emellett megszavaztak egy bizottságot, amelynek feladata lesz mindent megtenni azért, hogy a vonal megépüljön. A tagok utó- és családneve is le volt írva, a cikk végén pedig az újságíró így mondta el a véleményét: »Lendván vannak intelligens, tanult kereskedőink, iparosaink, de ezek közül – csodálatosképpen – egyetlen egyet sem választottak be a bizottságba.«²⁷

Az újság az akkori oktatásrendszerről is tájékoztatott, így pl. arról, hogy Muraszombatban szeretnének egy középiskolát létrehozni. 1912 februárjában két cikket írtak erről a témáról. Azt írják, hogy dr. Sömen, az új iskola végrehajtó bizottságának tagja beszámolt arról, hogy már 70.000 koronát összegyűjtöttek, a megyétől is kérnek majd segítséget, valamint Szapáry Lászlóhoz fordulnak segítségért, hogy minél előbb szervezzen a tanácsnak egy találkozózt a miniszterrel.

Néhány nap múlva pedig arról írtak, hogy a küldöttség már február 20-án jelentkezett az oktatási miniszternél, gróf Zichy Jánosnál, és az államtitkárnál. A küldöttséget Hartner Géza vezette. A minisztert arra kérték, hogy támogassa az iskola létrehozását. A miniszter megígérte, hogy az iskolára szükséges összeget már a következő évi költségvetésbe felveszi.²⁸ A vágyuk teljesült, 1913-ban megalapult a polgári fiúiskola.

1912 januárjában az újság érdekes cikkben értesítette az olvasókat az Erzsébet-szoborról Muraszombatban. Jelentik, hogy Muraszombatban nemrég gyűjtés indult egy Erzsébet-szobor felállításának érdekében, és rövid idő alatt több ezer koronát gyűjtöttek már össze. Egyedül Magyarország leghíresebb szobrása

²⁷ Muraszombat-Alsólendva, in: Alsó-Lendvai Híradó, 13. letnik, 27. szám, 1908. 7. 5.

²⁸ A Muraszombati középiskola, in: Alsó-Lendvai Híradó, 12. évfolyam, 8. szám, 1912. 2. 25.

a századfordulón, Strobl Alajos nyújtott be pályázatot, és egy bronzból készült Erzsébet-szobrot javasolt. Véleményért Takáts Lászlóhoz fordultak, hogy nézze meg, a szobor megfelel-e a követelményeknek, és ha megfelel, akkor megveszik. Továbbá az olvasókat arról tájékoztatták, hogy ha a szakvélemény pozitív lesz, akkor Muraszombatban Erzsébet-szobor fog állni.²⁹

A megőrzött újságanyagok fontosak a mindennapi élet történetének megismeréséhez, mivel érdekes, néha felfedezetlen részeket mutatnak be Muravidék történelméből. A hetilap az évek során több figyelmet fordított Zala megye Csáktornya járásából származó híreinek, mint Muraszombat járás híreinek. A hetilapban leggyakrabban a földbirtokosok helyzetéről, érdekes eseményekről olvashatunk, mint pl. újmisék, új templomok szentelése, magyar kultúrünnepekről és a társadalmi életről. Az olvasókat gyakran tájékoztatták a természeti katasztrófákról, tüzekről és az akkori muravidéki embereket sújtó tragédiákról.

²⁹ Erzsébet-szobor Muraszombatban, in: Alsó-Lendvai Hiradó, 17. évfolyam, 2. szám, 1912. 1. 14.

Irodalom

Franc Kuzmič

2015

Med podeželjem in mestom: Murska Sobota 1850–1920: katalog razstave v okviru projekta pHisCulture: Spoznajmo skupno preteklost v kulturnem sodelovanju za prihodnost. Čakovec, Muzej Međimurja.

Források

Alsó-Lendvai Híradó, 1889 (3. sz., 19. sz.)

Alsó-Lendvai Híradó, 1890 (5. sz., 16. sz., 24. sz.)

Alsó-Lendvai Híradó, 1900 (35. sz.)

Alsó-Lendvai Híradó, 1908 (22. sz., 27. sz., 33. sz., 36. sz., 38. sz.)

Alsó-Lendvai Híradó, 1911 (21. sz.)

Alsó-Lendvai Híradó, 1912 (2. sz., 8. sz.)

Alsó-Lendvai Híradó, 1914 (4. sz., 6. sz., 11. sz., 28. sz., 45. sz.)

Alsó-Lendvai Híradó, 1915 (9. sz., 32. sz., 49. sz.)

Alsó-Lendvai Híradó, 1916 (48. sz.)

Alsó-Lendvai Híradó, 1917 (7. sz., 49. sz., 50. sz.)

A tanulmány eredeti szlovén címe: Poročanje tednika Alsó-Lendvai Híradó iz prekmurskih krajev izven ožjega območja Dolnje Lendave, fordította Varga Ines.

Kovács Attila

Első világháborús katonai kitüntetettek az Alsólendvai Híradó tükrében¹

1. Bevezető

Az első világháború százéves évfordulója alkalmából a muraszombati Területi Múzeumban (Pokrajinski muzej Murska Sobota) „Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918” címen folyt egy projekt munka. A projekt keretében sor került egy kiállítás bemutatójára, melyet katalógus is kísért,² valamint négy tematikus publikáció is készült a kutatás során. Az egyik egy tanulmánykötet, melyben különböző szerzők írásai szerepelnek az első világháborúról és a Muravidékről.³ A másik három kötet viszont már konkrétan egy-egy témára fókuszál. Šovegeš Lipovšek Gordana az első világháborúban elhunyt muravidéki katonák névsorát állatította össze a »Padli in pogrešani« című könyvben.⁴ Krenn Mark publikációja, mely a »Fotografije« címet viseli, fényképek segítségével ábrázolja az első világháborúban szolgáló muravidéki katonákat.⁵ A harmadik publikáció pedig az első világháborúban kitüntetett muravidéki katonákat és az általuk kiérdemelt háborús kitüntetéseket vette górcső alá.⁶

2. Az első világháborús muravidéki kitüntetettek

Az »Odlikovanci« című kötetben az Osztrák-Magyar Monarchia 1.691 muravidéki katonáját sikerült név szerint azonosítanom, akik legalább egy háborús kitüntetésben részesültek a Nagy

1 A tanulmány a „2-ARRS-P5-0081 Programska skupina” című kutatási program keretén belül készült.

2 Fujs, Metka: *Katalog razstave. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918*. Murska Sobota, Pomurski muzej, 2015.

3 Zbornik soboškega muzeja 24. *Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918*. Zbirka tematskih člankov in razprav (szerk. Fujs, Metka). Murska Sobota, Pomurski muzej, 2017.

4 Šovegeš Lipovšek, Gordana: *Padli in pogrešani. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918*. Murska Sobota, Pomurski muzej, 2016.

5 Krenn, Mark: *Fotografije. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918*. Murska Sobota, Pomurski muzej, 2018.

6 Kovács, Attila: *Odlikovanci. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918*. Murska Sobota, Pomurski muzej, 2018.

Háború során. A közel 1.700 kitüntetett katona között 26 különböző katonai kitüntetést osztottak ki.

1. számú táblázat: Hadi kitüntetések és érmek, amelyeket muravidéki legénységi katonák, altisztek és tisztek kaptak az első világháború során

Sorszám	Magyar elnevezés	Rövidítés	Kiosztott kitüntetések és érmek száma
Vitézségi érmek			
1.	Bronz Vitézségi Érem	OB	1.108
2.	Ezüst Vitézségi Érem 2. osztálya	O2	478, 37/2
3.	Ezüst Vitézségi Érem 1. osztálya	O1	150, 11/2, 1/3
4.	Arany Vitézségi Érem	Θ - ZMH	3
Érdemkereszt			
5.	Vas Érdemkereszt hadiszalagon	EVK a.b.O	63
6.	Koronás Vas Érdemkereszt hadiszalagon	EVK a.b.O m.Kr.	14
7.	Ezüst Érdemkereszt hadiszalagon		9
8.	Koronás Ezüst Érdemkereszt hadiszalagon		21, 1/2,
9.	Arany Érdemkereszt hadiszalagon		3
10.	Koronás Arany Érdemkereszt hadiszalagon		5
Osztrák Császári Vaskorona Rend			
11.	Osztrák Császári Vaskorona Rend III. osztálya hadidíszítménnyel		2
12.	Osztrák Császári Vaskorona Rend III. osztálya hadidíszítménnyel és kardokkal		2
Osztrák Császári Ferenc József Rend			
13.	Osztrák Császári Ferenc József Rend lovagkeresztje hadiszalagon		2
14.	Osztrák Császári Ferenc József Rend lovagkeresztje hadiszalagon, kardokkal		1

Katonai Érdemérem (Signum Laudis)			
15.	Bronz Katonai Érdemérem a katonai érdemkereszt szalagján		18, 3/2
16.	Bronz Katonai Érdemérem a katonai érdemkereszt szalagján, kardokkal		8, 1/2,
17.	Ezüst Katonai Érdemérem a katonai érdemkereszt szalagján		1
Katonai Érdemkereszt			
18.	Katonai Érdemkereszt III. osztálya hadidíszítménnyel		3
19.	Katonai Érdemkereszt III. osztálya hadidíszítménnyel és kardokkal		2
Tábori Lelkészi Érdemkereszt			
20.	Tábori Lelkészi Érdemkereszt II. osztálya vörös-fehér szalagon		2
21.	Tábori Lelkészi Érdemkereszt II. osztálya vörös-fehér szalagon		1
Egyéb kitüntetések és érmek			
22.	1912–1913-as Emlékkereszt		14
23.	Katonai Legénységi Szolgálati Jel III. osztálya (6 év)		17
24.	Sebesültek Érme	VM	119, 7/2, 2/3,
25.	Károly Csapatkereszt	KTK	472
26.	Vöröskereszt Bronz Díszérme hadidíszítménnyel		1
Szövetséges államok kitüntetései és érmei			
27.	Német Vaskereszt II. osztálya		8
30.	Bolgár katonai kitüntetés		1

Forrás: Kovács, Attila: *Odlikovanci. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918*. Murska Sobota, Pomurski muzej, 2018. 7–11.

A kitüntetések között külön ki kell emelni a Vitéségi Érmeket, amelyek különösen nagy becsben voltak a sorkatonaság között. Az eredetileg Vitéségi Emlékérmes (amely 1809 óta Vitéségi Érem) II. József alapította azon legénységi katonák számára, akik kitüntek a harcok során. Először csak arany és ezüst

fokozattal rendelkezett az érem, 1849-ben azonban V. Ferdinánd császár megosztva az addigi Ezüst Vitézségi Érmét létrehozta az Ezüst Vitézségi Érem 1. osztályát, illetve 2. osztályát. Az utolsó változtatásra 1915. február 14-én került sor, amikor I. Ferenc József császár és magyar király megalapította a Bronz Vitézségi Érmét. Az Arany, valamint az Ezüst Vitézségi érmek mindkét fokozatáért pénzbeli juttatásban is részesültek az érmet elnyerő katonák.⁷

A Vitézségi Érmek mellett meg kell említeni még a Károly Csapatkeresztet, valamint a Sebesültek Érmét. Az említett kitüntetés, ill. érem alapítása I. Károly császár (IV. Károly magyar királyként) nevéhez fűződik. A Károly Csapatkeresztre azok a katonák voltak jogosultak, akik legalább 12 hetet töltöttek a harctéren. A Sebesültek Érmét viszont a háborúban megsebesült katonák kapták.⁸ Mindkét érmet viszonylag nagy számban osztották ki muravidéki katonáknak is.

3. A muravidéki háborús kitüntetettek névsorának forrásai

A muravidéki háborús kitüntetettek névsorát alapvetően négy különböző forrástípusból sikerült összeállítani. Az első helyen a levéltári forrásokat kell megemlíteni, nevezetesen a budapesti és a bécsi Hadtörténelmi Levéltárakat.⁹ A budapesti Hadtörténelmi Levéltárban fellelt levéltári források közül a 83. közös, vagy más néven Császári és királyi gyalogezred kitüntetési javaslatait tartalmazó segédkönyveket kell megemlíteni. Ezek segítségével pontosan 972 muravidéki, elsősorban muraszombati járásból származó háborús kitüntetettet sikerült beazonosítanom.¹⁰

7 Bodrogi József – Molnár József – Zeidler Sándor: *Nagy magyar kitüntetés-könyv. A magyar állam rendjelei és kitüntetései a Szent György-rendtől a Nagy Imre-érdemrendig.* Budapest, Rubicon-Könyvek 2005. 42–43.; Car, Pavel: *Slovenci - junaki avtstrijskih armad in njihova odlikovanja (od 1757 do 1918).* Ljubljana, Signum Laudis, 2017. 114–117.

8 Bodrogi József – Molnár József – Zeidler Sándor: *Nagy magyar kitüntetés-könyv.* 114, 121; Car Pavel: *Slovenci – junaki avtstrijskih armad.* 286–287, 309.

9 Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár, Budapest.; Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv, Wien.

10 Hadtörténelmi Levéltár. VII. 243. I. VH Kitüntetési javaslatok. Cs. és kir. 83. gyal. ezr. segédkönyv.

A bécsi levéltárban viszont elsősorban perszonális mappákat kutattam.

A levéltári források mellett fontos forrását képezték a kutatásomnak a második világháború időszakában, a magyar uralom alatt kiadott katonai tematikájú, ill. tartalmú könyvek. Kutatásaim során öt (5) olyan könyvet találtam, amelyek az első világháborúban kitüntetett muravidéki katonákról (is) írnak. Ezek a következők: *A Délvidék hadtörténete*,¹¹ *Visszatért Délvidék*,¹² *A magyar katona*,¹³ *A frontharcos eszme szolgálatában*¹⁴ és a *Délvidéki emlékkönyv*.¹⁵

A források harmadik csoportját a terepmunka során fellelt fotók, iratok és egyéb, elsősorban családok hagyatékában tárolt anyagok képezték. Különösen a családi hagyatékokban megmaradt háborús fényképek szolgáltak segítségül, mivel számos fényképen a katona szolgálati öltözetén jól láthatók a háborús kitüntetések és érmék.

És végezetül a helyi sajtót, a helyi újságokban megjelent cikkeket, híreket kell megemlítenem. Muravidéken az első világháború alatt 3 újság jelent meg heti rendszerességgel. Magyar nyelven a „Muraszombat és Vidéke” és az „Alsólendvai Híradó”, az első a muraszombati járás, míg a második az alsólendvai járás „központi” lapját jelentette. A szlovén nyelven íródott „Novine” című hetilap pedig a muravidéki szlovén lakosságot igyekezett informálni. Mindhárom újság nagy figyelmet szentelt a háborús eseményeknek, azon belül pedig a hősiességért kitüntetett katonákról is előszeretettel jelentettek meg írásokat. Különösen a „Muraszombat és Vidéke” című lap tűnt ki ezen a téren, hiszen 707 katona nevét közölte a négy év során, akik legalább egy háborús kitüntetést, ill. érmet kaptak.¹⁶

2. számú táblázat: A három muravidéki újságban név szerint szereplő muravidéki katonák száma, akik katonai kitüntetésben részesültek az első világháború alatt

11 *A Délvidék hadtörténete* (szerk.: De Sgardelli Caesar). Budapest, 1941.

12 *Visszatért Délvidék* (szerk. Csuka Zoltán). Budapest, 1941.

13 *A magyar katona* (gl. ur.: Ajtay Endre). Budapest, 1942.

14 Kertész Imre-De Sgardelli Caesar: *A frontharcos eszme szolgálatában*. Budapest, 1942.

15 *Délvidéki emlékkönyv* (ur. Gyimesy Jenő Balázs). Budapest, 1942.

16 Kovács Attila: *Odlikovanci. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918*. Murska Sobota, Pomurski muzej, 2018. 5–7.

Újság	Muraszombat és Vidéke	Novine	Alsólendvai Híradó
Kitüntetett katonák száma az újságban	707	58	54

Forrás: Kovács, Attila: *Odlikovanci*. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918. Murska Sobotá, Pomurski muzej, 2018. 6.

4. Muravidéki háborús kitüntetettek és az Alsólendvai Híradó

Kutatásaim során az Alsólendvai Híradóban összesen 54 muravidéki katonát számoltam össze, akik legalább egy katonai kitüntetést vagy katonai érmet kaptak a háború során. A névsor áttekintése alapján megállapítható, hogy az 54 személyből 37-en származtak Alsólendváról, a járási székhelyről és egyben az újságnak otthont adó településről. A többi 17 kitüntetett személy közül 15 fő az alsólendvai járás más településeiről származott, nevezetesen: Alsólakos, Belatinc (Beltinci), Csente, Felsőlakos, Gyertyános, Hosszúfalu, Murahely (Dokležovje), Radamos, Völgyifalu és Zorkóháza (Nedelica) falvakból. Két kitüntetett katona viszont muraszombati születésű volt.

5. Az Alsólendvai Híradó és a muravidéki katonai kitüntetettek

A továbbiakban egy rövid válogatás segítségével mutatom be, milyen hírek, írások formájában közölte az általam elemzett újság a kitüntetett legénységi katonákat, altiszteket és tiszteket. A teljesség igénye nélkül készült válogatás elsődleges célja, hogy érzékeltessem, az újság szerkesztősége kikről, mely településekről származó katonákról adta hírül, hogy a háború során az ellenség előtt tanúsított hősi magatartásért katonai kitüntetésben, ill. éremben részesült.

Az Alsólendvai Híradó az első írást 1915. január 17-én közölte egy muravidéki katonai kitüntetettéről. Az újságban megjelent tudósítás szerint: „Az alsólendvai tartalék-kórház egyik sebésztjét, a lendvahosszúfalui származású Orbán János 48-ik

gyalopezredbeli őrmestert szép kitüntetés érte. A harctéren az ellenséggel szemben tanúsított hősiességéért a király a II. osztályú vitézségi éremmel tüntette ki. Orbánt december elsején a harctéren akarták feldíszíteni az éremmel, de a hős katona öt nappal előbb Milanovácnál a vállán súlyosan megsebesült s a nagykanizsai, majd pedig a lendvai tartalék-kórházba került.”¹⁷

Néhány hónappal később, 1915. május 30-án az újság Baller Ferenc alsólendvai lakos vitézségéről számolt be: *„Baller Ferenc tartalékos zászlóst, Baller János alsólendvai polgár fiát, Ófelsége a harctéren tanúsított vitéz magatartásért az ezüst vitézségi éremmel tüntette ki s egyúttal hadnaggyá léptette elő.”¹⁸*

Néhány esetben az újság szerkesztősege a kitüntetések kapcsán a száraz tények közlése mellett személyes érzelmeket is megfogalmazott: *„Bodó István tartalékos hadnagyot, városunk népszerű adóügyi jegyzőjét – mint emlékezetes – még a háború első hónapjaiban kitüntették az első osztályú ezüst vitézségi éremmel. Bodó most ismét szép kitüntetés érte, amennyiben a király Signum Laudis-szal tüntette ki. A hős hadnagy jelenleg Bukovinában harcol, mint egyik gépfegyverosztag parancsnoka. Újabb kitüntetéséhez is melegen gratulálunk s szívből kívánjuk neki, hogy épen, egészségesen térhessen vissza közénk.”¹⁹* Hasonlóan érzelmesen számolt be az újság egy másik alsólendvai lakos kitüntetéséről: *„A katonai rendeleti közlőny egyik legutóbbi száma egy földink szép kitüntetéséről emlékezik meg. Az említett lap közli, hogy a király Schaffhauser Endre tartalékos őrmesternek „az ellenség előtt teljesített hű és kitünő szolgálataiért” a koronás ezüst érdemkeresztet adományozta a vitézségi érem szalagján. Schaffhauser békeidőben tudvalevőleg alsólendvai mechanikus, a háború óta azonban a harctéren van s már hónapok óta az olasz harctéren a 30 és felesek mellett működik. Hogy milyen eredménnyel dolgozik Schaffhauser, mutatja az a fényes kitüntetés, amellyel a magas királyi kegy a szolgálatait most honorálta. Derék földink magas kitüntetésének mi is csak örülni tudunk, mert azt látjuk benne, hogy szűkebb hazánk, Alsólendva fiai nemcsak megállják helyüket a golyózáporban, hanem dicsőséget, babért is szereznek a magyar névnek. Kívánjuk földinknek, hogy engedje meg a sors, hogy ezt a dicsőséget még számos hőstettel tetézhesse s jól kiérdemelt*

17 Alsólendvai Híradó, 20. évf., 3. sz., 3.

18 Alsólendvai Híradó, 20. évf., 22. sz., 3.

19 Alsólendvai Híradó, 20. évf., 39. sz., 3.

kitüntetésével épen, egészségesen térhessen majdan haza szűkebb hazájába.”²⁰

Az elemzett lap elsősorban alsólendvai származású katonai kitüntetettekről számolt be, de voltak azért környékbeli településekről származó katonákról is jelentések. 1915. november 28-án a következő jelentést közölte az újság: „A király Gerencsér József 20-ik honvédegyalozredbeli tizedest, az alsólendvai hercegi uradalom gyertyánosi majorgazdáját, az ellenséggel szemben tanúsított vitézségéért az első osztályú ezüst vitézségi éremmel tüntette ki.”²¹ De ide sorolható egy csentéből származó kitüntetett-ről szóló beszámoló is: „A katonai rendeleti közlönyben olvassuk, hogy Őfelsége a király Vida István címzetes őrmester, csentevölgyi lakost, hűséges szolgálatai elismerésül a vitézségi érem szalagján a koronás ezüst érdemkeresztel tüntette ki.”²² Nemcsak az Alsólendvával szomszédos falvakból, hanem távolabbi, de a járáshoz tartozó települések katonáinak kitüntetéséről is beszámolt a lap: „A harctérről vett értesüléseink szerint a hadsereg főparancsnokság Horváth Péter szakaszvezetőt (rédicsi lakost), Dávid József tizedest (völgyifalusi lakost), József Mihály tizedest és Simon József őrvezetőt (gáborjánházi lakost) az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartásukért a kis ezüst vitézségi éremmel tüntette ki s a hosszú harctéri szolgálatukért egyuttal a Károly csapatkeresztet is megkapták. A katonai rendeleti közlönyben olvassuk, hogy Kaufmann Hugó zászlóst, Kaufmann Ignác belatinci kereskedő fiát, az ellenség előtt tanúsított bátor magatartásért a II. osztályú ezüst vitézségi éremmel tüntette ki.”²³

A Hetéshez tartozó Radamost is érintette egy kitüntetett-ről szóló újsághír: „Szép kitüntetés érte Varga Károly radamosi tanítót, tartalékos honvédezászlóst. Varga a háború kitörése óta katonai szolgálatot teljesít s a harctéren vitéz magatartásával és hősiességével több ízben kitünt. Hősiességéért Őfelsége most az első osztályú ezüst vitézségi éremmel tüntette ki. A jól megérdemelt kitüntetést a minap közölte a katonai rendeleti közlöny.”²⁴ És ha már szó esett, ill. idézve lett a radamosi tanító kitüntetéséről szóló hír, említésre szorul egy alsólendvai tanítóról szóló jelentés is: „A honvédség rendeleti közlönyében olvassuk, hogy a király Koller

20 Alsólendvai Híradó, 20. évf., 42. sz., 3.

21 Alsólendvai Híradó, 20. évf., 48. sz., 3.

22 Alsólendvai Híradó, 21. évf., 30. sz., 3.

23 Alsólendvai Híradó, 22. évf., 18. sz., 3.

24 Alsólendvai Híradó, 20. évf., 20. sz., 5.

*János alsólendvai r. kath. tanítót, tartalékos honvédhadnagyot a III. osztályú katonai érdemkeresztrel tüntette ki, a kardok egyidejű adományozásával. Koller János az olasz fronton harcol, átélte a 10. isonzói csata borzalmait s rettenthetetlen bátorságával érdemelte ki a szép kitüntetést.*²⁵

Az Alsólendvai Hiradó 1916 júniusában a lendvai zsidó hitközség egyik tagjának hadi kitüntetéséről is beszámolt: *„Szép kitüntetés érte Fleischmann Simont, az alsólendvai izr. hitközség kántorát. Fleischmann már hosszabb idő óta a fronton van s személyes bátorságának számos tanújelét adta. Ezért a napokban megkapta az ezüst vitézségi érmet. A kitüntetést a minap tűzték mellére a hős katonának.*”²⁶

Az újság kitüntetettekéről szóló jelentései olyan érdekességekre is rámutattak, hogy a 20. század 10-es éveiben Alsólendván három különböző Toma nevezetű család is élt. Egy 1915-ös tudósítás szerint: *„Toma Károlyt, Toma József helybeli polgár fiát szép kitüntetés érte. Toma már hónapok óta az északi harctéren szolgál, mint a 20. honvédgyalozezred hadapródja, s több hőstettet vitt végbe. Egyik hőstettéért a királyi kegy most a II-ik osztályú vitézségi éremmel tüntette ki. A szép kitüntetést a fronton a minap tűzték a hős apród mellére.*”²⁷ A következő év áprilisában viszont már egy másik Tomáról olvashatunk az Alsólendvai Hiradó hasábjain: *„Dr. Toma Imre tartalékos honvéd táborigazgató, Toma Gábor alsólendvai iparos fiát szép kitüntetés érte. A király a Ferenc József-rend lovagkeresztjét adományozta neki a katonai érdemkereszt szalagján. Mint a katonai rendeleti közlöny közli, jeles földink az ellenséggel szemben való kitünő és kiválóan önfeláldozó szolgálataiért kapta a magas kitüntetést. Toma dr. már ezelőtt is több kitüntetést kapott, méltó jutalmául azért a kötelességteljesítés határait messze meghaladó értékes munkáért, amit a háború kitörése óta a haza szolgálatában a különböző harctereken kifejt.*”²⁸ Végezetül idézem Toma Elek honvédtisztjáról szóló rövid jelentést, mint a harmadik Toma családról szóló írást az újságban: *„Öfelsége a király Toma Elek tartalékos honvédtisztot, Toma János alsólendvai városbíró fiát, az ellenséggel szemben tanúsított hősiességéért az első osztályú vitézségi éremmel tüntette ki.*”²⁹

25 Alsólendvai Hiradó, 22. évf., 34. sz., 3.

26 Alsólendvai Hiradó, 21. évf., 27. sz., 3.

27 Alsólendvai Hiradó, 20. évf., 38. sz., 3.

28 Alsólendvai Hiradó, 21. évf., 23. sz., 3.

29 Alsólendvai Hiradó, 22. évf., 17. sz., 3.

Az újság az alsólendvai városbíró fiának kitüntetése mellett megemlítette a város közjegyzőjének, Laubhaimer Oszkár egyik fiának kitüntetését és előléptetését: *„Őfelsége a király Laubhaimer Oszkár 20. honvédgyalogezerdbeli hadapródörme-tert, dr. Laubhaimer Oszkár alsólendvai kir. körjegyző fiát, az ellenséggel szemben tanúsított vitéz magatartásáért soronkívül zászlóssá léptette elő és azonfelül az első osztályú (nagy) ezüst vitézségi éremmel tüntette ki. A fiatal hős súlyos lábsebével jelenleg Nagykanizsán fekszik.”*³⁰

Az Alsólendvai Híradó szerkesztősége, stílusosan, a saját egykori munkatársairól újságíróiról is megemlékezett. 1915 őszén a következő jelentést hozta le az újság: *„Megírtuk néhány hét előtt, hogy lapunk régi, buzgó munkatársát, Vlay Imrét, aki mint a cs. és kir. 48. gyalogezerd kadettja az orosz harctéren számos ütközetben hőiesen küzdött, a király a II-ik osztályú ezüst vitézségi éremmel tüntette ki. Munkatársunk ezidőszereint sebesülten a szombathelyi hadikórházban áll ápolás alatt, s ott érte most a katonai Rendeleti Közlöny híre, amely szerint Vlay újabban az első osztályú nagy ezüst vitézségi érmet is magkapta. Vlay a zlota-lipai áttörésnél szakaszával az első volt az orosz állásokban s elfogott 180 orosz, 1 tisztet és sok hadiszert zsákmányolt. Ezért kapta most az első osztályú vitézségi érmet.”*³¹ A következő évben pedig egy másik volt munkatársról, Kontler Gyuláról számolt be az újság: *„A felhatalmazott parancsnokság Kontler Gyula tartalékos honvédzászlóst, lapunk régi, ügyestollú munkatársát, aki immár egy évnél is hosszabb idő óta van a harctéren, a bronz vitézségi éremmel tüntette ki.”*³²

Az Alsólendvai Híradó a legtöbb hírt, hadi jelentést azonban egy pilótáról, nevezetesen Hozjan Istvánról (szlovénul Hozjan Štefan) közölte.³³ Nem a véletlen műve, hogy Hozjan Istvánról jelent meg a legtöbb írás az elemzett lapban, mivel az egyébként

30 Alsólendvai Híradó, 22. évf., 45. sz., 3.

31 Alsólendvai Híradó, 20. évf., 43. sz., 3.

32 Alsólendvai Híradó, 21. évf., 32. sz., 3.

33 Hozjan István neve, pontosabban családi neve különböző formában szerepel a forrásokban. A bécsi levéltárban található dokumentumok Huszian Stefan vagy Huzjan Stefan néven említik. A szlovén nyelvű Novine című lap, mely 1913 és 1941 között jelent meg és a muravidéki szlovének központi lapja volt, Hozjan Štefan néven közölte a híreket a hős pilótáról. Az Alsólendvai Híradó viszont Hozján Istvántként írta a le a pilóta nevét, egy alkalommal, „Az Est” című budapesti lap anyagának átvételekor pedig a Huzián István formát használták. A tanulmányban a Hozjan István változatot használom.

az alsólendvai járáshoz tartozó Lendvanyíresen (szlov. Brezovica) született, de később Alsóledvára költözött Hozjan nagyon rövid idő alatt hihetetlen katonai karriert futott be.³⁴ Hozjan István mint az Osztrák-Magyar Monarchia harci pilótája viszonylag korán felismerte a média, esetünkben az újságok propaganda szerepét és ennek tudatában a hőstetteiről úgy a magyar újságoknak, mint a szlovén nyelven megjelenő Novine lapba is küldött beszámolókat.

Hozjan Istvánról az első hírt 1915. júliusában közölte az Alsólendvai Híradó: *„A fővárosi lapok július elsejei számai a sajtóhadiszállás jelentésével kapcsolatosan egy alsólendvai származású pilóta bravúrjáról számolnak be. A megdicsért, bátor pilóta Hozján István lakatossegéd, Schaffhauser Endre alsólendvai mechanikus volt tanonca, ki jelenleg az orosz harctéren szolgál mint hadipilóta, szakaszvezetői rangban. A sajtóhadiszállás jelentése így emlékezik meg derék földik bravúrjáról: „Egy orosz repülőgép június 28-án átrepült dnyesztermelléki frontunkon és Kolomea felé vette útját. A mi részünkről azonnal felszállt egy osztrák-magyar aeroplán Fforeich megfigyelő főhadnaggyal és Hozján István szakaszvezetővel, aki a gépet kormányozta, hogy az ellenséget megtámadják. Az orosz, amikor látta a veszedelmet, egyre magasabbra emelkedett, majd kelet felé visszafordult. A mi repülőgépünk Horodenkán át a Zalaszczykitól mintegy 20 kilométernyire északra fekvő TLuste-ig üldözte, ahol kétezer méter magasságban az orosz repülőgépet gépfegyvertűz alá fogták és le is lőtték. Az orosz pilóta gépével lezuhant egy erdőben, a mi repülőgépünk sértetlenül tért vissza.” Derék földinknek nem ez az első bravúrja. Mint rettenthetetlen pilóta, már többször magára vonta a figyelmet s legutóbb ezüst vitézségi érmet is kapott ügyességgel párosult hősiességéért. Eme újabb hőstettével is az immár legendás hírű zalai fiúk halálmegvető bátorságáról tanúskodó fényes haditetteinek számát gyarapította.”*³⁵ Az újságban közölt hőstettért Hozjant soron kívül őrmesterré léptették elő, és első osztályú vitézségi éremmel tüntették ki.³⁶ A következő év elején, 1916 februárjában Hozjan kapcsán egy családi vonatkozású hír jelent meg az Alsólendvai Híradóban: *„Hozján István törzsőrmester, az alsólendvai származású hős pilóta,*

34 Hozján Istvánról (szlov. Hozjan Štefan) életéről és hadi pilótaként való szerepléséről bővebben Mataj, Janez: Drzneje od ptic. Štefan Hozjan, cesarskokraljevi pilot 1915–1918. Občina Velika Polana, 2000.

35 Alsólendvai Híradó, 20. évf., 27. sz., 4.

36 Alsólendvai Híradó, 20. évf., 31. sz., 4.

január 23-án az Eszék melletti Szöllőspusztán eljegyezte Dencsi Hermina úrleányt, Dencsi Victor gőzmalmi főgépész leányát.³⁷ Az 1916-os esztendő már az olasz fronton találta Hozjant. Itt érte el a legnagyobb sikerét, viszont az egyik légi csatában súlyosan meg is sebesült. Az Alsólendvai Híradó erről így számolt be: „Huzián István,³⁸ az alsólendvai származású hős pilóta, az egykori kis mechanikus-inasból lett többszörösen kitüntetett törzsőrmester, írta augusztus 7-ikei kelettel szerkesztőnknek a következő sorokat: „Mélyen tisztelt Szerkesztő úr! Tudatom Önnel, hogy múlt hó 28-án 8 órakor Görz³⁹ fölött légi harcban súlyosan megsebesültem és most kórházban fekszem, de már jobban érzem magamat. Amikor megsebesültem, három francia repülővel volt légi harcom s kettőt én lőttem le, a harmadik meg engem lőtt le pompás kis Fokker egyfedelű gépemmel. Tudatom továbbá, hogy megint egy újabb kitüntetés ért, ugyanis megkaptam harmadízben is az I. osztályú ezüst vitézségi érmet, de nem azért, amit itt csináltam, hanem még az orosz harctéri dolgomért. A két francia gép lelövéséért arany éremre vagyok felterjesztve.”⁴⁰ A továbbiakban az alsólendvai újság közölte a budapesti Est beszámolóját Hozjan István Görz feletti légi csatájáról, majd a következő sorokkal zárta a jelentést: „Huzián Istvánra, akinek mellét eddig három nagy ezüst, egy kisezüst, egy bronz vitézségi érem s a táborig pilóta-jelvény díszítik, büszkén tekint Alsólendva. A hősiesség batoriságnak olyan dicső példáit mutatja, melyet büszkeséggel jegyez fel majdan a haditörténelem.”⁴¹ Hozjan István még 1916-ban megkapta az arany vitézségi érmet a fentiekben leírt hőstettéért. Az Alsólendvai Híradó természetesen erről is beszámolt, az újságot pedig maga Hozjan tájékoztatta: „Ugyanis, amint ő maga értesített bennünket, szombaton tűzték mellére az arany vitézségi érmet, amelyet még az olasz harctéren érdemelt ki egy hősiesség bravúrával, amikor egy légi harcban két ellenséges repülőgépet tett ártalmatlanná. Ebben a harcban ő maga is súlyosan megsebesült s máig sem gyógyult meg. Sokáig a nagykanizsai tartalékkórházban ápolták, de már hetek óta az egyik budapesti hadikórházban fekszik. Ott tűzték mellére szombaton szép ünnepség keretében az aranyérmet.

37 Alsólendvai Híradó, 21. évf., 6. sz., 3.

38 A cikk a Huzián családnévformát használja, mivel „Az Est” újság, melynek írását közölték, a Huzián családi nevet használta.

39 Görz – ma Gorizia, ill. Nova Gorica.

40 Alsólendvai Híradó, 21. évf., 33. sz., 2–3.

41 Alsólendvai Híradó, 21. évf., 33. sz., 2–3.

*Hozján betegsége különben – sajnos – még mindig olyan stádiumban van, hogy hónapokig nem tud még mankó nélkül járni.*⁴² Súlyos sebesülése miatt Hozjan István a háború végéig már nem vett részt harci bevetésen, ennek ellenére az Alsólendvai Híradó 1917 augusztusában újra megemlékezett a hős pilótáról: „*Hozján Istvánról, az alsólendvai származású jeles pilótáról olvassuk „Az Est” szerdai számában a következőket: Az újvidéki repülőtérről az utóbbi időben hordószámra tűnt el a benzin. Ezért Hozján István törzsőrmester, aki öt repülőgépet lelőtt a harctéren, az arany, a nagy ezüst, a kis ezüst vitézségi érem tulajdonosa, aki az Az Est egyik 2000 koronás díját is elnyerte, lesbe állott, hogy a tolvajokat elfogja. Tegnap észrevette, hogy az egyik teherautomobilon a repülőtérről öt hordó benzint akarnak elvinni. Hozján felszállt egy repülőgépre és nyomon követte az automobilt, amely a Temerini-utcában lévő Schneider Frigyes cséplőgéptulajdonos udvarába ment be. Hozján repülőgépevel visszatért a repülőtérré, automobilba ült s visszament a cséplőgéptulajdonoshoz. Schneider Frigyes beismerte, hogy az öt hordó benzint ő vette meg kilogrammonként 7 koronáért. Régebben is vett öt hordó benzint, amelyért 31 métermázsa búzát adott. Most a határrendőrség és a csendőrség nyomoz ebben az ügyben. Tegnap letartóztattak egy őrmestert, akit azonban, miután ártatlansága kiderült, szabadon bocsátották. A nyomozás tart.*”⁴³ Hozjan István a háborút túlélte, és visszatért Alsólendvára, majd 1929-ben Amerikába távozott.⁴⁴

Sok esetben a kitüntetésről szóló hír az újságban egyben gyászjelentés is volt. „*Szollár Ferenc Lendvahosszúfaluhegyi legény, a 48. gyalogezred szakaszvezetője, a muszkák⁴⁵ ellen harcolt a hős negyvennyolcasoknál. Több ütközetben vett részt s többször bizonyoságot szolgáltatott vitézségének és bátorságának. Egyik ütközetben ő is elesett. Az oroszok több társával egyetemben körülkerítették s felszólították őt is, hogy adja meg magát. Szollár azt felelte, hogy élve nem. Egy golyó aztán halálosan érte. Mindez hónapokkal ez előtt történt. Szollár édesanyja a minap pecsétes levelet kapott fia ezredétől, melyben egy elsőosztályú vitézségi érem volt. Az éremmel a hős szakaszvezetőt a halála után tüntette ki a király.*”⁴⁶

42 Alsólendvai Híradó, 21. évf., 47. sz., 3.

43 Alsólendvai Híradó, 22. évf., 32. sz., 4.

44 Mataj Janez: Drzneje od ptic. Štefan Hozjan, cesarsko-kraljevi pilot 1915–1918. Občina Velika Polana, 2000. 84.

45 Muszka, az oroszok becsmérlő elnevezése.

46 Alsólendvai Híradó, 20. évf., 38. sz., 4.

Az Alsólendvai Híradó az utolsó hírt egy kitüntetett muravidéki katonáról a lap 1918. március 31-i számában hozta le. A leírtak szerint: „*Király József számvivő őrmester Felsőlakosról az ellenség előtt tanúsított vitéz szolgálataiért a II-od osztályú ezüst vitézségi érmet kapta.*”⁴⁷

6. Összegzés

A fentiekben a kitüntetett katonáról közölt hadi jelentések is jól tükrözik, hogy az Alsólendvai Híradó, mint a járás központi lapja, ha nem is olyan mértékben, mint a szomszédos muraszombati járás lapja, a Muraszombat és Vidéke, közölt híreket a harctéri tevékenységükért katonai kitüntetést kapott katonákról. A jelentéseket lapozgatva azonban az is kiderül, hogy számos családi név, amely az első világháború során honos volt Alsólendván és a környező településeken, ma már nem ismert Lendván és környékén. Mindez viszont valamiképpen összefügg az Osztrák-Magyar Monarchia szétesésével és az utódállamok létrejöttével, melynek egyik következménye volt többek között írásom közvetett tárgyának, az Alsólendvai Híradónak a megszűnése is.

⁴⁷ Alsólendvai Híradó, 23. évf., 13. sz., 3.

Irodalom

- Ajtay Endre (főszerk.)
1942 *A magyar katona.* Budapest, Élet.
- Bodrogi József – Molnár József – Zeidler Sándor
2005 *Nagy magyar kitüntetéseknönyv. A magyar állam rendjelei és kitüntetései a Szent György-rendtől a Nagy Imre-érdemrendig.* Budapest, Rubicon-Könyvek.
- Car, Pavel
2017 *Slovinci – junaki avstrijskih armad in njihova odlikovanja (od 1757 do 1918).* Ljubljana, Signum Laudis.
- Csuka Zoltán (szerk.)
1941 *Visszatért Délvidék.* Budapest, Halász.
- De Sgardelli, Caesar (szerk.)
1941 *A Délvidék hadtörténete.* Budapest, Hadtörténeti Kiadványok Kiadóhivatala.
- Fujs, Metka
2015 *Katalog razstave. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918.* Murska Sobota, Pomurski muzej.
- Fujs, Metka (szerk.)
2017 *Zbornik soboškega muzeja 24. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918. Zbirka tematskih člankov in razprav.* Murska Sobota, Pomurski muzej.
- Gyimesy Jenő Balázs (szerk.)
1942 *Délvidéki emlékkönyv. Újvidék, Délvidéki Emlékkönyv Szerkesztőbizottsága.*
- Kertész Imre – De Sgardelli, Caesar
1942 *A frontharcos eszme szolgálatában.* Budapest, Magyar Front.
- Kovács Attila
2018 *Odlikovanci. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918.* Murska Sobota, Pomurski muzej.

-
- Krenn, Mark
2018 *Fotografije. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918.* Murska Sobota, Pomurski muzej.
- Mataj, Janez
2000 *Drzneje od ptic. Štefan Hozjan, cesarsko-kraljevi pilot 1915–1918.* Velika Polana, Občina Velika Polana.
- Šövegeš Lipovšek Gordana
2016 *Padli in pogrešani. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918.* Murska Sobota, Pomurski muzej.

Források

Hadtörténelmi Levéltár. VII. 243. I. VH Kitüntetési javaslatok.

Cs. és kir. 83. gyal. ezr. segédkönyv,

Alsólendvai Hiradó, 20. évf., 3. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 20. évf., 20. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 20. évf., 22. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 20. évf., 27. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 20. évf., 31. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 20. évf., 38. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 20. évf., 39. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 20. évf., 42. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 20. évf., 43. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 20. évf., 48. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 21. évf., 6. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 21. évf., 23. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 21. évf., 27. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 21. évf., 30. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 21. évf., 32. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 21. évf., 33. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 21. évf., 47. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 22. évf., 17. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 22. évf., 18. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 22. évf., 32. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 22. évf., 34. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 22. évf., 45. sz.,

Alsólendvai Hiradó, 23. évf., 13. sz.

Papp József

A Muraszombat és Vidéke hetilap mint gazdag helyismereti forrás

Az Alsó-Lendvai Híradó hetilap megjelenésének 130. évfordulója alkalmából megrendezett tudományos konferencia s ezen tanulmánykötet keretében szeretném bemutatni a Muraszombat és Vidéke című hetilap indulását az 1880-as évek közepétől kezdve, majd annak folyamatos megjelenését 39 évfolyamon keresztül. Sajtó- és helytörténeti szempontból külön ismertetném azon hasonlóságokat és különbözőségeket, amelyekkel a korabeli kiadók, szerkesztők és nyomdászok megküzdöttek – gondolva itt a kéziratok megírására, az újság szerkesztésére, nyomdai előállítására, a megjelenési költségek biztosítására és a hetilap terjesztésére.

A Muraszombat és Vidéke vegyes tartalmú hetilap 1884. december 25-e és 1919. augusztus 10-e, valamint 1941. május 24-e és 1945. március 23-a között jelent meg. A 39. évfolyam keretében 1991 lapszám és egy különkiadás jelent meg a muraszombati Magyar Közművelődési Egyesület 25 éves jubileuma alkalmából Muraszombat és Vidéke címmel 1918. augusztus 7-én. Induláskor az 1. évfolyam 1. számának első oldalán az újság fejléce alatt magyar és vend nyelvű vegyes tartalmú hetilapként volt feltüntetve, ami később a kiadók váltakozását követően gyakran cserélődött. A kezdetekről szólva illő egy kicsit visz-

Mai emlékművek Záhony A. ajtójáról van csatlakoztatva.

A Muraszombat és Vidéke 1884. 1. évf. 1. szám címlapja

szaforgatni az idő kerekét: hol született az első muraszombati hetilap, s mit írt róla a korabeli Pallas Nagy Lexikon?

Mura-Szombat (Olsnitz), nagyközség Vas vármegye M.-i j.-ban, (1891) 2.134 vend, magyar és német lakos, csúcsíves katolikus temploma a XIV. században épült, A gróf Szapáry-család ősi kastélya terjedelmes park közepén; a járási szolgabírói hivatal, járásbíróság, királyi közjegyzőség és adóhivatal székhelye; van többféle egyesülete, két takarékpénztára, alsófokú ipariskolája, posta- és távíróhivatala és postatakarékpénztára. Itt jelenik meg a Muraszombat és Vidéke c. hetilap.

Forrás: <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/m-1120C/mura-szombat-12BB5/>

A hetilap kiadói, felelős szerkesztői és nyomdái

A hetilap szerkesztősége és a kiadó működéséről s annak történetéről kevés adat maradt fenn. Az újság impresszumában feltüntetett szerkesztők s kiadók neve alapján tudunk adatokkal szolgálni. Az első két évben Grünbaum Márk nyomdász vállalta hivatalosan a kiadói szerepet. Sajnos nyomdája 1896. december folyamán már jelentős pénzügyi nehézségekkel küzdött, s azt követően lemondott kiadói feladatköréről. A hetilap nyomtatását 1897. április 18-áig még elvállalta, majd azt követően a Muraszombatban lévő nyomdáját eladta, s elköltözött a városból. Később, mint kiváló nyomdász szakember a budapesti Pallas nyomdában és kiadónál vállalt munkát.

A hetilap 1896. december 27-én megjelent, egyetlen lapszáma erejéig ekkor Vogler József vállalta a kiadói feladatokat, majd 1897. január 6-ától május 16-ig Khál Elek vette át a fontos tisztséget. 1897 májusától a folyó év végéig a muraszombati Gazdasági Fiókegylet, majd az akkor megalakult Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület vállalta a kiadó jogi szerepét, de 1898 januárjában pénzügyi nehézségek miatt Újházy Miksa nyomdász lett átmenetileg két hétig a lap kiadója. Ezen fontos szerepkört később a Muraszombati Gazdasági Fiók-Egylet és a Muraszombati Dal- és Zene Egylet, 1915. december végéig a Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület, azt követően egészen 1919 áprilisáig a Muraszombat Járási Gazdaszövetség volt a lap kiadója. 1919 márciusa és áprilisa között Füleky József volt a kiadó. A II. világháború idején, 1941-1945 között ismét

megjelent a Muraszombat és Vidéke c. lap, amelynek impreszumában a Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület szerepel, mint a kiadó.

Kiadók

- Grünbaum Márk, 1884. dec. 25.–1896. dec. 20. (1884–1897 nyomdász)
- Vogler József, 1896. dec. 27.
- Khál Elek, 1897. jan. 6.–1897. máj. 16.
- A Muraszombati Gazdasági Fiókegylet, 1897. máj. 23.–1897. dec. 24.
- Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület, 1898. jan. 2.–1898. jan. 23.
- Újházi Miksa, 1898. jan. 30.–1898. febr. 13. (nyomdász és kiadó)
- Muraszombati Gazdasági Fiók-egylet és a Muraszombati Dal- és Zene Egylet, 1898. febr. 20.–1905.
- Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület, 1906. jan. 1.–1915. dec.
- Muraszombat Járási Gazdaszövetség, 1916. jan. 2.–1919. márc. 30.
- Füleky József, 1919. márc. 30.–ápr. 13. utána nincs feltüntetve 1919. aug. 10-ig.
- Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület, 1941–1945

A hetilap felelős szerkesztői igen gyakran változtak. Az 1884 és 1919 között eltelt 35 év alatt 23 alkalommal történt szerkesztőcsere. Az újság korabeli számait lapozgatva arra tudunk következtetni, hogy ezen feladatot hosszabb-rövidebb időszakra Muraszombat város tanítói, iskolaigazgatói, ügyvédei, községi előljárói s bírósági alkalmazottai vállalták mellékállásban ingyen vagy szerény térítés ellenében. Az újság szerkesztőinek névsorában Takács R. István három, Grünbaum Márk nyomdász s Khál Elek ügyvéd nevével két-két alkalommal találkozunk.

A felelős szerkesztői feladatokat leghosszabb ideig Czifrák János töltötte be 1906. július 1-je és 1917. november 4-e között. Az 1941 és 1945 közötti időszakban Hartner Nándor volt a lap főszerkesztője, míg ifj. Szász Ernő a felelős szerkesztő. S ha nem volt elég beérkezett kézirat, maguknak a szerkesztőknek kellett megírni a vezércikket s betölteni a további három újságoldalt különféle beszámolókkal s jelentésekkel.

Felelős szerkesztők

- Takács R. István, 1884. dec. 25.–1885. dec. 23.
- Olajos Sándor, 1886. jan. 1.–1886. dec. 23.
- Kovács Károly, 1887. jan. 2.–1888. dec. 24.
- Vogler József, 1889. jan. 1.–1889. jan. 19.
- Török Ernő, 1889. jan. 26.–1889. ápr. 21.
- Grünbaum Márk, 1889. ápr. 28.–1889. máj. 5.
- Takács R. István, 1889. máj. 12.–1889. dec. 23.
- Grünbaum Márk, 1890. jan. 5.–1891. febr. 8.
- Takács R. István, 1891. febr. 15.–1893. febr. 5.
- Horváth György, 1893. febr. 12.–1895. dec. 24.
- Csorna Jenő, 1896. jan. 6.–1897. márc. 28.
- Khál Elek, 1897. ápr. 4.–1897. máj. 16.
- Wellisch Béla, 1897. máj. 23.–1897. jún. 20.
- Wilfinger Károly, 1897. jún. 27.–1898. ápr. 17.
- Khál Elek, 1898. ápr. 24.–1898. okt. 30.
- Wilfinger Károly, 1898. nov. 6.–1899. ápr. 2.
- Sinkovich Elek, 1899. márc. 26.–1904. okt. 16.
- Vratarits Iván, 1904. okt. 23.–1906. jún. 24.
- Czifrák János, 1906. júl. 1.–1917. nov. 4.
- Vályi Sándor, 1917. nov. 11.–1918. márc. 6.
- Scheibner Aladár, 1918. jan. 13.–1919. márc. 23.
- Tóth Kálmán, 1919. márc. 30.–1919. aug. 10. 35. évf. 21. szám
- Hartner Nándor, 1941. máj. 24.–1945. márc. 23. – főszerkesztő
- ifj. Szász Ernő, 1941. máj. 24.–1944. okt. 13. 42. sz. – szerkesztő

A hetilap nyomtatása

A hetilapot évtizedeken át Muraszombatban nyomtatták, kivéve két rövidebb időszakot, amikor Szentgotthárdon s Lendván készült az újság. Leghosszabb ideig, 1904 októberétől 1918 júliusáig több mint 14 éven keresztül Balkányi Ernő muraszombati nyomdájában készült az újság. A hetilap egyszerű nyomdai grafikai eljárással, síknyomással készült kevés illusztrációval, fényképeket s grafikákat csak elvétve találunk némely számban. Az I. és a II. világháború időszakában gyakrabban volt tapasztalható a papírhiány, megtörtént, hogy gyengébb minőségű papírra nyomtatták az újságot. A hetilap egyes számai a hagyományos négy oldal helyett csak kettőn jelentek meg.

Nyomdák

- Grünbaum Márk, Muraszombat, 1894. és 1897. ápr. 18.
- Wellisch Béla, Szentgotthárd, 1897. ápr. 25. és 1897. szept. 12.
- Újházi Miksa, Muraszombat, 1897. szept. 19. és 1890. ápr. 23.
- Kohn Mór, 1890. ápr. 30. és 1890. júl. 4.
- Hirschl Nándor, 1890. jún. 27.–1904. márc. 20.
- Újházi Miksa, Muraszombat, 1904. márc. 27. és júl. 17.
- Balkányi Ernő, Alsólendva, 1904. júl. 24. és szept. 25.
- Balkányi Ernő, Muraszombat, 1904. október és 1918. júl. 14.
- Vendvidéki Nyomda, Muraszombat, 1918. júl. 21.–1919. aug. 10.
- Vendvidéki Könyvnyomda, Muraszombat, 1941. május 24.–1945. márc. 23.

A hetilap szerkezeti felépítése és rovatai

A hetilap címdalán az időszerű témát taglaló vezércikk mellett a helyi szerzők tollából közöltek szépirodalmi tárcát, novellát vagy alkalmi verseket. Hetente beszámolt a város és környéke jelentősebb közművelődési, gazdasági és sporteseményeiről. Azt követték a hivatalos közlemények, rövid hírek, s egyéb közérdeklődésre számító közlemények, máshonnan átvett, „ollózott” hírek, majd az utolsó oldalon a helyi és a környékbeli iparosok és vállalkozások új termékeiről és szolgáltatásairól szóló hirdetések találhatóak. A két háborús időszakban megjelent lapokban a harci eseményekről s a frontokról érkező üzenetek olvashatók. Ezzel egyidőben az újság már gyengébb nyomdatechnikával készült, s papírhiányról tudósítanak. 1945 elején már cenzúra ellenőrizte a kinyomtatásra váró újságot. Ennek ellenére minden héten rendszeresen megjelent az újság.

A hetilap nyelvezete, fordítói és a fordítások

A szerkesztők és az újság munkatársainak köszönhetően a könyvtárunkban megtalálható lapszámok alapján elmondhatjuk, hogy a kornak megfelelő szép magyar nyelven, igényes megfogalmazásban megírt cikkek és beszámolók jelentek meg a lapban.

A korabeli nyomdatechnika és az első korrektúrára kerülő kefenyomatok után alkalmanként nyomdahibákkal is találkozunk.

Itt kell kiemelni **Fliszár** János tanító több évtizedes gazdag fordítói tevékenységét, aki a „heti fordítás adag” mellett több neves magyar író és költő népszerű művét ültette át muravidéki szlovén tájnyelvre. Ezek közül Arany János Toldi-trilógiája, Mikszáth Kálmán: Szent Péter esernyője c. regény s Jókai Mór novellái is napvilágot láttak nyomtatásban hétről-hétre az újságban. A fontosabb magyar nyelvű újságcikkek az 1884–1889, valamint az 1941–1945 közötti időszakban fordításban is megjelentek. *Szabó Suzana* könyvtáros diplomadolgozatából idézve elmondhatjuk, hogy 1941–1945 között több mint 5.500 hosszabb-rövidebb újságcikk volt olvasható muravidéki szlovén nyelvjárásban a hetilapban.

Előfizetők és a példányszám

Kik voltak a hetilap előfizetői és olvasói? Több mint száz, illetve hetven év elteltével erre a kérdésre elég nehéz válaszolni. Méltán mondhatjuk azonban, hogy Muraszombat, Puconci, Markišavci, Rakičan, Beltinci akkori városi és falusi előljárói, tanítói, ügyvédei, földbirtokosai, a gyártulajdonosok, kereskedők, iparosok, postamesterek, bírók, postai és adóhivatalnokok, valamint a rendfenntartó szervek tagjai s a polgári lakosság bizonyára szívesen olvasta ezen sajtóterméket. A példányszám nagyságáról nincs ismeretünk, de Muraszombat város és a környező települések lakossági számarányát méltányosan tükrözi az alábbi táblázat. Ennek alapján, ha nem is pontosan, de megközelítő adatokkal szolgálhatunk a hetilap olvasótáborát illetően.

Muraszombat és néhány környező település lakossága az 1890, 1910 és az 1936. évi népszámlálási adatok alapján:

Település	Év	Szlo- vén	Magyar	Más nemzetiség	Összesen
Murska	1890	1321	539	274 (német, horvát)	1438
Sobota	1910	1310	1305	133 (német, horvát)	2748
Muraszombat	1936				3571
Beltinci	1890	1117	160	111 (német, horvát)	1388
	1910	1114	329	44 (német, horvát)	1484
	1936				1524

Rakičan	1890	579	19	34 (német)	632
	1910	570	12	14	596
	1936				571
Puonci	1890	418	20	13 (német)	452
	1910	444	62	5	511
	1936				506
Markišavci	1890	215	12	2	229
	1910	189	1	1	191
	1936				200

Megjegyzés: 1910-ben a népszámlálási adatok szerint a szlovén nemzetiségű lakosságot az „*egyéb nemzetiségi csoport*hoz” írták be egyes településeken. Matija Slavič: Naše Prekmurje, Murska Sobota, Pomurska založba, 1999. 124–135. p.

Állományvédelem, mikrofilmzés, digitalizálás s világhálós elérhetőség

A hetilap legtöbb bekötött évfolyama a muraszombati Területi és Tanulmányi Könyvtárban található, míg a köteles példányok egy részét az Országos Széchényi Könyvtár őrzi Budapesten. Az újság teljes évfolyamai s minden lapszáma egy közintézmény gyűjteményében sincsenek meg. Együttműködve a budapesti Országos Széchényi Könyvtár Mikrofilmtárával s Nagy Zoltán és munkatársainak jóvoltából 2003 és 2007 között a muraszombati könyvtárban sikerült mikrofilmre venni az összes 1884 és 1945 között megjelent magyar nyelvű helyi jellegű újságot. A hiányzó évfolyamokat és lapszámokat később Budapesten kiegészítették. Ily módon sikerült megoldani az Alsó-Lendvai Híradó, a Muraszombat és Vidéke, valamint más korabeli hetilapok mikrofilmes állományvédelmét. A Muraszombat és Vidéke hetilapról készült mikrofilmeket később Budapesten digitalizálták, és az 1884–1919 közötti évfolyamok a Lendvai Könyvtár, valamint az Elektronikus Periodika Archívum szervergépein keresztül elérhetők és letölthetők most a kutatók és az érdeklődők részére a világhálón keresztül.

A város és környéke neves személyiségei Muraszombat és Vidéke c. hetilapnál

- Takács R. István, a muraszombati elemi népiskola tanítója s igazgatója, három alkalommal volt a hetilap szerkesztője. Takács László neves műépítész édesapja.
- Grünbaum Márk, muraszombati nyomdatulajdonos (1852 szül. – Budapest, 1914). 1897-ben Muraszombatban eladta a nyomdáját s később Budapesten a Pallas Kiadó nyomdájában vállalt munkát.
- Sinkovich Elek, főszerkesztő (Bakovci, 1868. febr. 25.–Szombathely, 1938. márc. 30.)
- Balkányi Ernő, (Berki (ma Szlovákia) 1870.–Lendva 1939. febr. 1.) Nyomdász, kiadó, könyvkereskedő Lendván. Lendvára való költözése előtt Budapesten élt és működött. Muraszombatban megvette Grünbaum Márk nyomdáját, és egészen 1918-ig ő volt az egyetlen nyomdász Lendván és Muraszombatban.
- Vratarics Iván, ügyvéd, szerkesztő (Černelavci, 1874. jún. 13.–Muraszombat, 1909. nov. 22.)
- Czifrák János, ügyvéd, 11 évig volt a hetilap szerkesztője 1906. júl. 1.–1917. nov. 4.
- Vályi Sándor, ügyvéd, szerkesztő (1883. nov. 11.–1944. nov. 18.) A hetilapban megjelent magyar nyelvű verseiből szlovén nyelvű fordításkötet készült: Iz dežele daljne, Ljubljana, Salve, 2018.

Felhasználók ma

A hetilap bekötött, megsárgult lapjait s digitalizált oldalait a helyi kutatók, történészek, a könyvtár olvasói az egyetemi hallgatókkal együtt ma is gyakran böngészik és lapozgatják. A hetilap digitalizált változatának világhálós felhasználásáról s annak letöltéséről nem készítettünk felmérést.

Kitekintés s összegzés

Sajtótörténeti tanulmányok, összefoglalók s elemzések a Muraszombat és Vidéke c. hetilapról eddig jobbra csak szlovén nyelven íródtak. Ezek közül Szabó Suzana szlovén nyelvű diplomadolgozatát emelnénk ki. További részletesebb magyar és szlovén nyelvű tanulmányok s értékelések várhatóan majd ezután készülnek.

Rövid összefoglaló

A Muraszombat és Vidéke hetilap mint gazdag helyismereti forrás

A Muraszombat és Vidéke című vegyes tartalmú hetilap 1884. december 25-e és 1919. augusztus 10-e, valamint 1941. május 24-e és 1945. március 23-a között jelent meg. A 39 évfolyam keretében 1991 lapszám és egy különkiadás jelent meg. Az első években a muraszombati Gazdasági Fiókegylet, később pedig a helyi Magyar Közművelődési Egyesület volt a lap kiadója. Szerkesztői s munkatársai Muraszombat város neves jogászai, ügyvédei, tanítói s közéleti személyiségei voltak. A vezércikk mellett szépirodalmi tárcát közölt, hetente beszámolt a város és környéke jelentősebb közművelődési, gazdasági és sporteseményeiről. A fontosabb cikkek 1884–1889, valamint 1941–1945 között magyar és muravidéki szlovén nyelvjárásban is megjelentek. A hetilapot évtizedeken át Muraszombatban nyomtatták, kivéve két rövidebb időszakot, amikor Szentgotthárdon s Lendván készült az újság. A hetilap egyszerű nyomdai grafikai eljárással, síknyomással készült kevés illusztrációval, a példányszám nagyságáról nincs tudomásunk.

A hetilap legtöbb bekötött évfolyama a muraszombati Területi és Tanulmányi Könyvtárban található, míg a köteles példányok egy részét az Országos Széchényi Könyvtár őrzi Budapesten. Az újság komplett teljes évfolyamai sajnos egy közintézmény gyűjteményében sincsenek meg. A 2002–2008 közötti időszakban a hetilap valamennyi fellelhető évfolyama mikrofilmre került, amit később digitalizáltak. Évekkel később a lendvai könyvtár jóvoltából az újság 1884–1919 között megjelent számai a világhálón keresztül is elérhetők és letölthetők. A hetilap megsárgult lapjait, s digitalizált oldalait a helyi kutatók, történészek s az egyetemi hallgatók ma is gyakran böngészik és lapozgatják. Sajtótörténeti összefoglalók s elemzések erről a hetilapról eddig jobbra csak szlovén nyelven íródtak, részletesebb magyar nyelvű tanulmányok s értékelések várhatóan majd ezután készülnek.

Irodalom

- Bence Lajos
1996 *Írott szóval a megmaradásért.* Győr, Lendva, Hazánk, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 196.
- Berčič, Branko
1968 *Tiskarstvo na Slovenskem, Zgodovinski oris.* Ljubljana, Odbor za proslavo 100-letnice grafične organizacije na Slovenskem. 270.
- Brumen, Nikica
1961 *Tiskarne v Pomurju, pregled tiskarn v Murski Soboti, Lendavi, Gornji Radgoni in v Ljutomeru. Kronika, 9. évf. 2. sz. 82–92.*
- Göncz László
2006 *Felszabadulás vagy megszállás.* Lendva, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. 309.
- Horváth Ferenc
1978 *Zala megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1861–1973.* Zalaegerszeg, Zala Megyei Könyvtár. 195.
- Krajevsky Gizella, Takács Miklós
1964 *Vas megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1777–1963.* Szombathely, Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár. 109.
- Kuzmič, Franc
1999 *Bibliografija prekmurskih tiskov 1920–1998.* Ljubljana, ZRC, 94.
- Lipovšek, Gašpar
1921 *Prekmurje – seznam občin v abecednem redu, razvrščenih po sodnih okrajih z navedbo raznovrstnih podatkov.* Murska Sobota, Okrajno glavarstvo v Murski Soboti. 26.
- Papp József
2002 *Lendvai nyomdatörténet 1573–1945. Muratáj, 1–2. sz. 82–89.*

-
- Slavič, Matija
1999 *Naše Prekmurje*. Murska Sobota, Pomurska založba. 348.
- Szabo Pahič, Suzana
1987 *Časopisje v Prekmurju 1941–1945*. Diplomski naloga. Ljubljana, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, 140.
- Škafar, Ivan
1978 *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919*. Ljubljana, SAZU.

Elektronikus és egyéb források

- A Pallas Nagy Lexikona <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/m-1120C/mura-szombat-12BB5/> (utolsó megnyitás: 2019. okt. 17.)
- Muraszombat és Vidéke <https://www.kl-kl.si/domoznanstvo/digitalna-periodika/murska-sobota-in-okolica-1885-1919/> (utolsó megnyitás: 2019. okt. 17.)
- Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ <https://www.kl-kl.si/domoznanstvo/digitalna-periodika/murska-sobota-in-okolica-1885-1919/> (utolsó megnyitás: 2019. okt. 17.)
- Elektronikus Periodika Archívum – Muraszombat és Vidéke: 1910–1911, 1913–1919 és 1941–1945. <https://epa.oszk.hu/03500/03504> (utolsó megnyitás: 2019. okt. 17.)
- 1921 *Dopis Civilnega komisarja o razmerah v Prekmurju leta 1921*. Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota, helytörténeti gyűjtemény, 26. sz. doboz, 26/5. dok.
- 1937 *Krajevni leksikon Dravske banovine*. Ljubljana, Uprava Krajevne leksikona dravske banovine. 715.
- Muraszombat és Vidéke, 1896 (XII. évf. 9. sz.)

Bence Lajos

Az Alsólendvai Híradó a "hanyaglás" éveiben Egy lap „tündöklése” és megszűnése

A század, melynek végső végét leheljük, ideges és idegbontó – olvassuk az Alsó-Lendvai Híradó elődjének számító Délzala, Társadalmi, közművelődési és közgazdasági hetilap egyik első számának felvezetőjében, mintegy kortörténeti diagnózisként. Mert igaz, hogy a lap indításánál a gyorsajtó elterjedésének és rohamos fejlődésének ideje még a boldog békeidőknek számít, de már gazdasági és erkölcsi válságjelek lépten-nyomon kiütöknék.

Rövid összefoglalóban a továbbiakban a kezdeti nehézségeken túl, a tematika szempontjából és a lap célkitűzéseit is némileg modifikáló, a mai értelemben vett hetilap struktúrájához közelebb álló, második indulást vizsgálom.

Ez azért is fontos, mert az író-tudós-lapíró-szerkesztő kategóriába sorolható, némi gyakorlattal is rendelkező szakkáder 1899-ben jelenik meg Andor Pállal „az évek óta szünetelt” lap élén.

Fejléc részében az 1. évf. 1. szám szerepel, jelezve, hogy nem utódlásról, hanem új alapokon indul „vegyes tartalmú” hetilapról van szó.

Ami mégis feltűnést kelt, az új, több évtizedre is meghatározó „vállalkozás” jelleg, melynek a délvidéki gyökerű, majd a Budapestről Alsólendvára települt nyomdász, Balkányi adja meg a keretét.

A másik, nem kevésbé feltűnő újdonságot a lap célkitűzéseiben fedezhetjük fel. S ebben az első Délzala, majd Alsólendvai Híradónál már feltűnést keltő a „társadalmi”, illetőleg a „közművelődési” mellett a „közgazdasági” jelző. Erről a bevezető vezércikkben némi „moralizáló” magyarázattal is szolgálnak a szerkesztők: „a munka becsülete, a haza szeretete” mellett a „jogos anyagi érdek emelése és biztosítása” is szerepel. A Zászlóbontó bevezető további, ma is aktuális, a piacgazdaság és a kapitalista gazdaságpolitika alapjainak számító magyarázattal, igénybejelentéssel is szolgál: „a magyar munka, a magyar vállalkozás versenyképessé tévése”, s természetszerűleg „az egészséges közszellem megteremtése” szerepel a sorban. A Pályaválasztás címoldal írásban pedig ilyen progresszívnek számító sorokat olvashatunk: gazdag az ország, „melynek kifejlett ipara és kereskedelme van”.

A Tengerre magyar! című írásban pedig Fiumében és a kikötő környékét járva tovább csigázza az érdeklődést, s „kiterjedt tengeri kereskedelmet” jósol a magyar népnek.

Persze a közgazdasági jelleg nemcsak a politikai, piaci-gazdasági elméleti felvetésekben (ezek általában a címdoldalon, a vezércikkekben kerülnek az olvasó elé), hanem az újság- és a nyomdaköltségeket is részben fedező felhívások, reklámszövegek, vagy kimondottan a mai reklám és hirdetések fogalmát kimerítő formában is megjelennek az újságban. Arra is nagyon ügyel, hogy a pénz és tőke körüli fejtegetéseit, felvetéseit mindig ahhoz méltó hazai illetőségű „reklámmal” is kiegészítse. Ilyen például az a Belépési felhívás, az első időszakban, a Délzala fejlődésén a közlönyjellegre utaló meghatározás (Alsó-Lendva-Vidéki Takarékpénztár Részvénytársaság hivatalos közlönye). Ebben is először a később könyvkötéssel, képeslapok nyomtatásával, legutóbb koporsódíszek és fényképészeti eszközök, a kiterjedt könyvárusítással és könyvkölcsönzéssel és izzó-kereskedéssel is foglalkozó nyomdász – hosszabb ideig a lap felelős szerkesztője és tulajdonosa, Balkányi Ernő vállalt oroszánrészt. Azt is elmondhatjuk, Balkányi nélkül nem lett volna alsólendvai sajtó, leszámítva az alsólendvai sajtó első nagy felfutását a Pataky–Vachott nagyszerű páros tevékenységét, mely többek közt pl. a néprajzi témákat is előtérbe helyezte. Balkányi az, akinek több évfolyamon át 1901 és 1905 között – aláíratlanul bár – de az összes bevezető írás tulajdonítható. Széles körű tájékozottsága, a budapesti lapokkal való kapcsolattartása (pl. az Ország Vasárnapjával, amely példaként emleget, és saját lapja „mellékleteként” is terjeszt) a Franklin és más országos hírű kiadókkal való kapcsolatai révén írásaiban is feltűnő éleslátásról tesz tanúbizonyságot, és helyzetfelismerő tudósító-ismeretterjesztő tulajdonságokkal is rendelkezett. Kifinomult stílusába gyakran épít be szellemes kitételeket, személyes indíttatású kritikát, gyakran önkritikát is. Mindezt az olvasó és előfizető érdekében teszi, s minduntalan a közjó és a vidéki kisváros közművelődése érdekében történik. Az 1904-es orosz-japán háborús konfliktus kapcsán nem a nagy szomszéd, hanem a távoli, a magyarokhoz lélekben közelebb álló japánok pártjára áll. – Az orosz 1849-ben eltiport bennünket – ezt nem felejtjük el nekik. Következésésképpen ugyanarról az országról van szó ma is, miért változott volna meg iránta a mi érzelmünk? S egyébként Oroszország a népek börtönének számít, akik rabiga alatt senyednek...

Balkányi Andor Pál mellett nemcsak szerkesztette, de írta is a lapot. S nem is akármilyen szinten!

Ha fellapozzuk az első évtized számait, egy fejlett gazdasági élet, a peremvidéki kisváros kereskedői és szolgáltatói-iparosi rétegének ma is irigylésre méltó sokszínűségét látjuk. Ehhez kapcsolódnak az olyan tények, melyek 1890-től a Lendvát összekötő vasúthálózat kiépítésével az első mai értelemben vett gyárüzemnek, a Hungária ernyőgyárnak a jelenléte biztosított, amely 1904 és 1907 között megsokszorozta a termelését, s a nem csak országos, de nemzetközi téren is a „gyenge minőségű” osztrák ernyőnek valódi konkurenciája lett.

Halász Albertnek az alsólendvai sajtóról és néprajzról írott korai, hiányosságai ellenére máig hiánypótló könyvében (megjelent 1994-ben!) a lap „csetlő-botló” életeseményeit bemutató cikkei mellett a néprajzi írások, írásrészletek garmadája, a vidék néprajzát gazdagító adatokkal teli, sok esetben tisztán szakmai és tudatosan megírt néprajzi tárgyú megfogalmazásokra is rámutat. Halász végül arra következtetésre jut, hogy „a néhány A/3-lapból álló Alsó-Lendvai Hiradó... Sem szerkezetében, sem minőségében, sem tartalmában – egyszóval semmiben sem marad el a korabeli magyar sajtótól”.

Különösen érvényesek ezek a megállapítások a sajtótermék fönt érintett első 10 évére. Ezután pedig a lap aranykorának is nevezhető fejezetére, amelyet az egyre fokozódó gazdasági helyzet és a világháborús időszak közeledte pecsétel meg. A lap ezen időszakára is érvényes lehet a Halász általi megállapítás, mely a lap statikusságáról szól, jelesül, hogy bár a szerkesztők, a kiadók és laptulajdonosok gyakori váltakozása ellenére a lap arculata, minősége sem követett látványosabb változást, s ha igen, akkor ez a fejlődését szolgálta.

Egy ilyenre 1904-től figyelhetünk fel, amikor a 40., október 2-i számtól az Alsólendvai előtag kötőjel nélkül íratik, s ezzel a második évtized – immár harmadik indulás – kezdetét is jelöli.

Ekkor egy ideig még maga Balkányi szerkeszti a lapot, vezet a kiadást, de hamarosan Korom György neve jelenik meg a címlapon. Ezzel azonban nem sokban változik a lap arculata, hiszen hol maga Balkányi, majd egy–másfél évre dr. Strasser Ármin, majd 1907-től a lap megszűnéséig, leghosszabb ideig, az utolsó években már bedolgozó Oszeszly M. Viktor került a felelős szerkesztői székbe.

Egy 1904-es októberi cikkben az első nagy kivándorlási hullám lecsengésével az „Amerikai visszavándorlásról” olvashatunk a címlapon. Ennek lényege – s ebben a mindenkori címlapírók

óriási találékonyaságról tettek tanúbizonyságot – az ígéret földjének számító Amerikában a munkaerőpiac telítettsége miatt a hatóságok 33 százalékos bércsökkenést eszközöltek. A cikk írója saját forrásra való hivatkozással, melyet egy hamburgi-antwepeni kikötőben szerzett a június 1. és július 31. között, 10 ezer vissza-települt magyar „alattvalóról” szól. Ezek „hazaküldött, illetve hazahozott” megspórolt pénzét 75 millió koronára becsülve. Ez a tőke alapja lehetne a „nemlétező magyar iparnak”, ha lenne kéz, mely összefogja őket, ha lenne vállalkozó, ki a szakképzett „tanult magyar munkásokat” is hadrendbe tudná állítani.

A kivándorlási probléma újabb tetőzésekor a lap szerkesztői a „Minden poklon keresztül” és a „Mennek, egyre mennek” cikkben a kivándorlási láz fokozódása ellen a „hazafiúi lelkiismeretre” kívánnak hatni, az ősi föld és a szülőföld és a szülők iránti kötelességre apellálva. Később az amerikai és európai munkabérek összehasonlításával (Amerikában 46 korona, Franciában 25, Magyarországon 11 korona) próbálják a kivándorlási hisztériát és az „elégedetlenséget” csitítani. Egy újabb vezércikkben pedig a „Ne hagyjátok el hazátokat!” felszólítással marasztalja a kalandra éhes fiatalságot. (A paradoxon az, hogy 1904-ben a reklámfelelős (Balkányi?) a Fiumei-Amerika hajójáratról közöl nagyobb formátumú reklámot, bőséges és rendes ellátással potom 180 koronáért).

A tárgyalt időszakban több országgyűlési képviselő is közöl írásokat a lap első oldalán, dr. Bródy Ernő a Monarchia és a vámkereskedési egyezmény elégtelenségeiről ír: Gazdasági kérdés, nem politika címmel. Ebben a rendezetlen viszonyoknak a rovására írja, hogy a háziiparban sem tudunk az olcsóbb, de értéktelenebb monopolt élvező terméknek piacot csinálni.

Egyszóval, a gazdasági-demográfiai problémák kiütkezésekor a lap vezetői naprakész reakcióval „válaszolnak”, ahogy a lap és a sajtó témája is újabb és újabb ötletekkel, máig ható igazságokkal bővül, a sajtószabadság és a manipuláció kizárásával. A demokratikus, viszonylag szabad és szabadelvű légkörben szerkesztett lap Patakyék által felállított viszonylag naiv alapjai később újakkal bővülnek.

Az elsőt az új, Strasser Ármin által szerkesztett Olvasóhoz! című, 1906-ban írt cikkben olvashatjuk, melyben a „fokozottabb és hatványozottabb” mértékű, az ellenkező véleményeknek is hangot adó színvonalemelést ígér. Ehhez az olvasók és előfizetők „hathatósabb” támogatását kéri.

A később vitává fajuló szerkesztési, finanszírozási témakörbe Korom Györgyék is „beszállnak”, mondván egyetlen lap sem élhet meg levegőből, a reklámozást emelve ki, mint fő öneltartót.

Oszeszly Viktor 1906-ban az Alsólendvai Híradót „közös lapunkként” emlegeti, melyben azok ellen emel hangot, akik a közművelődésben és másutt is „az összefogás helyett széthúzásra tanítanak”. Nagy betegségünk: sehogy sem tudjuk megérteni egymást! – nyugtázza. Egy évvel később 1907-től, felelős szerkesztőként, radikálisabb hangot ütve meg, azok ellen száll síkra, akik „saját önző érdekeikre használják a sajtót”. A szabad sajtóról is határozott véleményt fogalmaz meg: „Ha nem is lehet a sajtóban mindent feltárni, de amit ott a közönség olvas, az igazság legyen”.

Végére hagytuk a magyarosítást, illetve a Vend-kérdést, amelynek első megjelenését az első évfolyamban közzétett E. Dervarics Kálmán tollából folytatásokban olvashatta a lendvai közösség. A másik egy 1904-es hírecske a Muraköz veszedelméről (értsd. elszakadásáról) szóló írás, mely bizonyos felhangokkal a Varasdon történt, különösebb feltűnést nem keltve nemzetiségi kilengésekről írt. Ahogy az is csodával határos, ahogy a nemzetiségi iskolák kulturális felemelése érdekében a Dunántúli Közművelődési Egyesülethez intézett kérelmét is közölte, melyben azt kéri, hogy „szerződtesse a kultúregylet szintársulatot a kultúrában elmaradottabb nemzetiségi falvakba”.

Ahogy a közelgő háború is csak a hazai szereplők révén kerül a lapba, de különösebb hisztériakeltés és nemzeti felbuzdulás nélkül. Előbb Faragó Marciról, a kitűnő fiatal festőről közöl hírt a lap (Megy a gőzös Boszniába), aki bajtársaival Boszniában unatkozik, ahelyett, hogy festene. Majd két évvel később már Párizsban és Münchenben éri utol a lapszerkesztő, ahol egészen más hangulatban találják. Zala Györgyünk budavári Honvédelemkézművét is megkeresi a lap, s örömmel konstatálja, hogy „Zala összes kvalitásait egyesíti” a szobor.

A hazai közkerkölcsök romlását is felpanaszolja egy 1913-as Oszeszly-cikk. Az évre való visszatekintésben az utolsó békeévet „végzetesnek” nevezve. Ennek okát pedig értelemszerűen a „bizonytalanságnak és a háborús félelemnek” a számlájára írta, mely „tönkretette üzleti életünket, elsöpörte biztos egzisztenciánkat” akkor, amikor a kisvárosnak geopolitikai fekvése miatt minden lehetősége megvan arra, hogy „egykoron gyárváros és kereskedőváros legyen”.

Ez talán Balkányinak fájt legjobban, aki a nyomda megtartásában, a belőle származó tőkénél és haszonnál fontosabbnak tartva, korát megelőzően a kisváros gazdasági-erkölcsi felemelkedésében művelt és körültekintő, valamint széles látókörű értelmiségiként oroszánrészt vállalt. A hanyatlás éveiben a nyomdász a muraszombati hírlap mellett a Klekl Novinejét is nyomtatta, amely a legnagyobb vend-katolikus sajtóterméknek bizonyult, szlovén szerkesztőkkel.

Tanja Šimonka

Lendavske novice – Lendvai Híradó

A tanácskozás köszöntése

A városunkban az első nyomtatott újság megjelenésének 130. évfordulója és a megszűnésének 100. évfordulója alkalmából Lendva Község úgy döntött, hogy a községi ünnepen megvizsgáljuk egyrészt az Alsólendvai Híradó Lendva történelmének feltárásában játszott szerepét, másrészt Lendva életére, fejlődésére gyakorolt hatását.

A világtörténelmi ismeretekbe ágyazott helyi történelem és a helytörténet tudatos átadása rendkívüli fontosságú a fiatalok felelősségteljes felnőttekké, egyéniségekké nevelésében.

A Lendvai Híradó csak címében utódja a 19. és 20. század fordulóján megjelenő Alsólendvai Híradónak, egyébként pedig teljesen más a dimenziója és a „raison d'être”-je, avagy létjogosultsága, mint ahogyan a megjelenésének a kora és a nyomtatott sajtó jelentősége is ebben a korszakban.

A mai Lendvai Híradó Lendva Község hírlevele, és ahogy azt a 2003-ban megjelent községi hírlap alapításáról szóló rendelet írja, a hírlap célja Lendva Község polgárainak és a nyilvánosság-nak a tájékoztatása a községi élet és munka minden területéről, valamint Lendva Község testületeinek, helyi közösségeinek, közintézményeinek és alapítványainak, egyesületeinek, valamint más, közérdekű feladatokat ellátó szervezeteinek működéséről, munkájáról.

A hírlevél célja objektív és átfogó információk közzététele. Emellett a hírlevél a Lendva Község igényeinek megfelelő hirdetések és pályázatok megjelentetésének is fóruma. Ingyenes kiszállításra kerül a község minden háztartásához.

Természetesen az ilyen hírleveleknek vannak előnyei és hátrányai. A hátrányai közé a két-háromhavonta történő megjelenését sorolják, általában azért, mert ennyi idő alatt az információk elavulttá válhatnak, ami a mai világban az információátadásban hátrányos lehet. Ugyanakkor a gyakori és a tömeges információátadás azt is jelentheti, hogy az információ nagy része elvész, feledésbe merül. Ezért a nyomtatott médianak még mindig van súlya, maradandó nyoma, az idősebb vidéki lakosság számára tehát továbbra is az egyik legfontosabb információforrás.

A folyóiratok az évszázadok során óriási változásokon mentek keresztül mind a technika (azaz a nyomtatási technológia, a forgalmazás, a példányszám), mind a rendeltetészerű felhasználásuk vagy társadalmi szerepük szempontjából. Viszont nagyon gyorsan a közönség tolmácsává és ugyanakkor a közvélemény alakítójává vált. Ebben a kontextusban ki kell emelni az erősen megváltozott médiavalóságot, ahol a fent említett közvélemény erőteljesen ki van téve a kereskedelmi bevételek hatásának, és ezáltal a bulvár tartalom és negatív szenzációk előállításának, amelyeket a médianak követnie kell, ha meg akar maradni ezen a piacon.

Ebből a szempontból az olyan hírlevélnek (médiának), amely nem tartozik a kereskedelmi logika alá, előnye a semlegessége és kiegyensúlyozottsága. Lendva Község és más intézmények a mélyebb tartalmak érdekében támogatják a Lindua tudományos és társadalmi folyóirat megjelenését.

»A nyomtatott sajtó és a nyomtatott anyagok más formája nemcsak az információ hordozása, hanem már régóta képzőművészi teljesítmény, illusztrátorok, karikaturisták, fotósok, tervezők, szövmesterek és ezek polgári bátorságának találkozóhelye is volt« - írta egy ismert szlovén szerkesztő, publicista és nyomtatványgyűjtő.

A konferencia bevezető részében kérdéseket tettek fel és kétségeket fejeztek ki az újságok, a nyomtatott szó sorsával kapcsolatban. Személy szerint nem félek a nyomtatott szó jelentőségének csökkenésétől, mert hiszek abban, hogy mindig lesznek olyan emberek, akik úgy gondolják, hogy a nyomtatott szó legnemesebb célja a tudatlanság csökkentése, az előítéletek megszüntetése és mind az egyéni, mind a társadalmi intelligencia szintjének emelése.

Tomka Tibor

Az alsólendvai pennaforogatók nyomdokain... A tanácskozás köszöntése

Az Alsólendvai Hiradóval először serdülőkoromban találkoztam, amikor nagyanyámnál a régi könyvek között keresgélve, egy példánya a kezembe került. Meglepődtem, hogy már akkor létezett Lendván, illetve akkor még Alsólendván egy ilyen sajtótermék. Átlapoztam, meg is találtam benne, miért rakta el valamelyik elődöm a Hiradó azon számát, ugyanis családi vonatkozása volt. El is feledkeztem róla, majd már a Népújság szerkesztőségének tagjaként jutott ismét eszembe. Ekkor már több példányt is találtam, tüzetesebben, úgymond szakami szempontból is megvizsgálgattam. Többek között tudatosult bennem, a városban akkor működött egy híres nyomda, amely az említett lendvai újság mellett egy muraszombatit is kiadott. Nyugtáztam magamban, nem az 1956-ban megjelenő Népújság az első lendvai, muravidéki magyar nyomtatott sajtótermék, néhány év kihagyással a Népújság csak az Alsólendvai Hiradó, illetve az akkoriban megjelenő Muraszombat és vidéke utódja. Annak is tekintjük a mai napig, és a Népújság immár 63 éves múltjával büszkén vállaljuk, hogy az akkori Alsólendvai Hiradó pennaforogatói nyomdokaiba lépve alkothatunk.

A kötet szerzői

- **Andrejek, Tadeja**, történész, a Muraszombati Területi Múzeum muzeológusa.
- **Dr. Bence Lajos**, irodalomtörténész, József Attila-díjas költő, a Népújság munkatársa.
- **Dr. Göncz László**, történész, a Nemzetiségi Kutatóintézet (Inštitut za narodnostna vprašanja) tudományos munkatársa.
- **Dr. Halász Albert**, néprajzkutató, a Knjižnica – Kulturni center Lendava – Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ igazgatója.
- **Dr. Kovács Attila**, történész, a Nemzetiségi Kutatóintézet (Inštitut za narodnostna vprašanja) tudományos főmunkatársa.
- **Dr. Lendvai Kepe Zoltán** néprajzkutató, a Lendvai Galéria és Múzeum főmuzeológusa.
- **Dr. Papp József**, a Muraszombati Területi és Tanulmányi Könyvtár könyvtárosa.
- **Süč, Dejan**, történész, a Knjižnica – Kulturni center Lendava – Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ munkatársa.
- **Šimonka, Tanja**, művészettörténész, Lendva Község Társadalmi tevékenységek osztályának vezetője.
- **Tomka Tibor**, Népújság, a Magyar Nemzetiségi Tájékoztatási Intézet igazgatója.

TÁRCZA.

Modern házasság élet.

Kényelmes berendezett terebben regge-
linél ülnek a férj és nő, a férj rózsás kedvben,
mosolygó arezzal, neje díszes csipkével szegé-
lyezett reggeli pongyolában, s rendkívül mat-
kozva.

A férj lassanként szársőlgetve kávéját így
szól: Irtam a mamának, hogy pénteken vagy
szombaton elutazunk.
A nő megütözköve visszatartja csészéjét,
melyet már szájjához emelni akart. — Mit mon-
dasz?

— Hogy pénteken vagy szombaton eluta-
zunk. — szolt a férj meglepetve, — esodalkozol
rajta? hisz már rég el volt határozva.
— Elhatározva? — Mond ingerülten a nő,
— még eddig nem is említetted.
— Persze, hogy el volt határozva, hallga-
tagon bár, mint más években, hiszen soha sem
szoktunk a nagy versenyek után nyolcz napnál
tovább maradni Párisban. — különösen ily hő-
ségben.

— Elhagyni Páriszt ez évadban? hisz ez bo-
londság! — viszonzá a feleség.
Bolondság az, hogy el akarok utazni Páris-
ból július 2-án, — szolt hevesen a férj, — mikor
más években rendszeren június 15-én szoktuk Pa-
riszt elhagyni? Ah! ez mégis erős dolog.

— Jó, hát utazzal ha tesszák, de én ma-
radok. — Hogyan, te maradsz? — szolt megütö-
közve a férj. — Hogyan értsem ezt, — tevő-
közve a férj. — Ugy hogy én nem akarok dideregni va-
— Dideregni? Hallottad ezt Istennem? —
mondá a férj éhez emelt szemekkel.

— Kérlek ne tréfálj vallási dolgokkal,
hangzék szigorú hangon a vallási dolgokkal, —
— Jól van eziztam hát nem tréfálok a val-
lással! De szólj kicsinyem akarsz-e velem jönni
a férj. — Ugyan hagyd el az ily énelgyős kedé-
lyeskedést. Hallottad valaha télem hogy kis ezi-
ezammak nevezetelék volna? viszonzá a hölgyecske,
— Nem, s abban igazad is volt, mert rám
nem igen illenek, míg . . .

Alsó-Lendva. 1889. január 12.

Alsó-Lendva és vidéke, mely külön-
sen gazdasági kincsek tekintetében egyi-
két képezi hazánk leggazdagabb vidékének,
érszázadokon keresztül elfeledett — hogy
ne mondjuk — mellőzött gyermeke volt
hazájának és megyéjének. Van e megyé-

— Jegyezd meg tehát, hogy én soha sem
kényeztettem. — szolt közbe méltósággal neje.
Azt nem is tevéd helyesen. mert én meg
nem vagyok oly idős, hogy egy kis kényeztetés
rám ne férne, s nagyon jól is esnék.
— Jól esnek? Ah mily utalatos! hangz-
a válasz. — Szerenesére nem mindig gondolkozol
visoza gnyosan a férj.
— Folytassd csak! gnyolodjal, tapo-
labbal érzéseimet. — Ma roz kedvedben vagy ked-
— Mit árt az neked, ha a te
lész, én pedig itt maradok, akkor
haborgat roz kedvem.
— Kedves kis elkenyezet
csak fel tész felelem amnyi józ
nyegtetésed nem veszem kom-
— Nem? — viszonzá a
— No jó, indulj csak
— Kedvesem pént-
viszonzá Komolyan a férj
rendelt em s 5 én cífo-
volna, hogy par. na-
radni, talán bel-
késő.

KKC Lendava-Lendvai KKC

0,00 €